

Federaal Planbureau

Kunstlaan 47-49, 1000 Brussel

<http://www.plan.be>

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

Kruidtuinlaan 20, 1035 Brussel

<http://www.statbru.irisnet.be>

Studiedienst van de Vlaamse Regering

Boudewijnlaan 30 (blok B), 1000 Brussel

<http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/>

Institut Wallon de l'Evaluation, de la Prospective et de la Statistique

Rue du Fort de Suarlée 1, 5001 Belgrade (Namur)

<http://www.iweps.be>

Regionale economische vooruitzichten 2010-2016

Juni 2011

Contactadressen: hermreg@plan.be, pfmichiels@mrbc.irisnet.be,
dirk.hoorelbeke@dar.vlaanderen.be, O.Meunier@iweps.be

Inhoudstafel

1. Inleiding	1
2. Internationale omgeving en nationale context	3
2.1. Internationale omgeving	3
2.2. Nationale economische context	6
3. Synthese van de regionale macro-economische evoluties	16
3.1. Macro-economische resultaten	16
3.2. Arbeidsmarkt	23
4. Gedetailleerde resultaten per gewest	45
4.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest	45
4.2. Vlaams Gewest	54
4.3. Waals Gewest	63
5. Inkomensrekeningen van de huishoudens	72
5.1. Inleiding	72
5.2. Nationale context	73
5.3. Structuur en evolutie per gewest	76
5.4. Regionale aandelen	86
5.5. Inkomen per hoofd	88
6. Overheidsfinanciën	90
6.1. Inleiding	90
6.2. Gemeenschappen en gewesten	91
6.3. Het Brussels Gewest	97
6.4. Het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap)	99
6.5. Het Waals Gewest	103
6.6. De Franse Gemeenschap	105
7. Energieverbruik en broeikasgasemissies	109
7.1. Methodologie	109
7.2. Context	110
7.3. Regionale evoluties van de broeikasgasemissies	111
8. Besluit	119
9. Bibliografie	122
10. Bijlage	123
10.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid	123
10.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten	126
10.3. Rekeningen van de Gemeenschappen en Gewesten - Gedetailleerde resultaten	129
10.4. Energieverbruik en broeikasgasemissies - Gedetailleerde resultaten	134
10.5. Verklarende woordenlijst	148

Lijst van tabellen

Tabel 1:	Voornaamste internationale hypothesen	5
Tabel 2:	Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie	8
Tabel 3:	Belangrijkste sectorale resultaten van de nationale projectie	10
Tabel 4:	Vorderingensaldo ¹ (<i>in procent van het bbp</i>)	15
Tabel 5:	Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale vooruitzichten	17
Tabel 6:	De voornaamste determinanten van de bevolking van België en zijn gewesten	25
Tabel 7:	Determinanten van de bevolking op arbeidsleeftijd – Kalenderjaren	28
Tabel 8:	Scenario voor demografie en arbeidsaanbod	30
Tabel 9:	Gevolgen herziening historische reeksen pendel op arbeidsmarktgrootheden (<i>jaargemiddelden periode 1999-2007; niveauverschillen t.o.v. HERMREG 2010</i>)	37
Tabel 10:	Regionale arbeidsmarktvooruitzichten	43
Tabel 11:	Voornaamste macro-economische resultaten: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	45
Tabel 12:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	48
Tabel 13:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	52
Tabel 14:	Voornaamste macro-economische resultaten: Vlaams Gewest	54
Tabel 15:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Vlaams Gewest	57
Tabel 16:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Vlaams Gewest	61
Tabel 17:	Voornaamste macro-economische resultaten: Waals Gewest	64
Tabel 18:	Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Waals Gewest	66
Tabel 19:	Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Waals Gewest	70
Tabel 20 :	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Rijk	75
Tabel 21 :	Evolutie van de lonen per hoofd	76
Tabel 22 :	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	79
Tabel 23 :	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Vlaams Gewest	82
Tabel 24 :	Inkomensrekeningen van de huishoudens: Waals Gewest	85
Tabel 25 :	Inkomensrekening van de huishoudens: aandeel in het totaal van het Rijk (<i>in %</i>)	86
Tabel 26 :	Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd	88
Tabel 27 :	Rekening van de gemeenschappen en de gewesten (<i>in procent van het bbp</i>)	91
Tabel 28 :	Parameters van de Bijzondere Financieringswet	93
Tabel 29 :	Afrekeningssaldi van de Bijzondere Financieringswet (<i>in miljoen euro</i>)	93
Tabel 30 :	Reële groei ¹ van de ontvangsten en uitgaven van de gemeenschappen en de gewesten (<i>in procent</i>)	95
Tabel 31 :	Hypothesen betreffende de loonmassa van de gemeenschappen en de gewesten ⁽¹⁾ (<i>in groeivoeten, tenzij anders vermeld</i>)	96

Tabel 32 :	Vorderingensaldo van de gemeenschappen en de gewesten <i>(in miljoen euro)</i>	97
Tabel 33 :	Rekening van het Brussels Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	98
Tabel 34 :	Uitgaven van het Brussels Gewest in reële termen ¹	99
Tabel 35 :	Rekening van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap) <i>(in miljoen euro)</i>	100
Tabel 36 :	Uitgaven van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap) in reële termen ¹	101
Tabel 37 :	Budgettaire impact van begrotingscontrole 2011 op de rekening van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap) <i>(verschil in miljoen euro t.o.v. de basisprojectie)</i>	103
Tabel 38 :	Rekening van het Waals Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	103
Tabel 39 :	Reële uitgaven van het Waals Gewest <i>(in procent)</i>	104
Tabel 40 :	Rekening van de Franse Gemeenschap <i>(in miljoen euro)</i>	106
Tabel 41 :	Begrotingsimpact van het sectoraal akkoord 2011-2012 voor de onderwijssector in de Franse Gemeenschap <i>(verschil in miljoen euro ten opzichte van de basisprojectie)</i>	107
Tabel 42 :	Uitgaven van de Franse Gemeenschap in reële termen ¹ <i>(groei in procent)</i>	108
Tabel 43:	Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector	117
Tabel 44:	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest	123
Tabel 45:	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Vlaams Gewest	124
Tabel 46:	Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Waals Gewest	125
Tabel 47:	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	126
Tabel 48:	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	127
Tabel 49:	Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	128
Tabel 50:	Rekening van de Gemeenschappen en Gewesten <i>(in miljoen euro)</i>	129
Tabel 51:	Rekening van het Brussels Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	130
Tabel 52:	Rekening van het Vlaams Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	131
Tabel 53:	Rekening van het Waals Gewest <i>(in miljoen euro)</i>	132
Tabel 54:	Rekening van de Franse Gemeenschappen <i>(in miljoen euro)</i>	133
Tabel 55:	Energiebalans 2009	134
Tabel 56:	Energiebalans 2010	136
Tabel 57:	Energiebalans 2015	138
Table 58:	Energiebalans 2016	140
Table 59:	Evolutie van de totale CO ₂ -emissies per sector	142
Tabel 60:	Evolutie van de totale CH ₄ -emissies per sector	144
Tabel 61:	Evolutie van de totale N ₂ O-emissies per sector	146
Tabel 62:	Evolutie van de gefluoreerde gassen	147

1. Inleiding

Dit rapport presenteert de resultaten van de regionalisering van de nationale economische vooruitzichten van het Federaal Planbureau¹ voor de periode 2010-2016. Net als de vorige rapporten², is dit rapport het resultaat van een samenwerking tussen het Federaal Planbureau en de studiediensten van de drie Belgische gewesten (BISA, IWEPS en SVR³). Die samenwerking die eind 2005 van start ging, heeft de ontwikkeling van het multiregionaal en multisectoraal HERMREG-model mogelijk gemaakt, een model dat in de categorie macro-econometrische modellen van het top-down type kan worden gerangschikt. HERMREG⁴ stemt volledig overeen met het nationale HERMES-model van het Federaal Planbureau. Dat betekent dat de nationale middellangetermijnvooruitzichten van HERMES opgesplitst worden op het niveau van de beschouwde entiteiten op basis van endogene regionale verdeelsleutels.

Voor deze regionale vooruitzichten werden de meest recente nationale middellangetermijnvooruitzichten van mei 2011 als uitgangspunt genomen. Wij onderstrepen echter dat die nationale projectie steunt op de economische informatie die half april 2011 beschikbaar was. Ze houdt dus rekening met een internationale context die gekenmerkt wordt door een economisch herstel dat zich op mondiaal niveau bevestigde in de loop van 2010 en zich in 2011 en 2012 zou voortzetten dankzij de dynamiek van de opkomende landen. De groei in de eurozone zou echter broos en ongelijkmatig blijven.

In dit gunstige scenario zou de groei van de Belgische economie 2,2 % per jaar bedragen in 2011-2012 – een bevestiging van de duidelijk betere prestatie dan die van de eurozone sinds het uitbreken van de crisis – en dat groeitempo zou aanhouden op middellange termijn.

Deze projectie houdt daarnaast rekening met de budgettaire informatie die midden april 2011 beschikbaar was. De budgettaire vooruitzichten voor 2011 gaan uit van een tekort van slechts 3,8 % van het bbp, wat dicht aansluit bij de doelstelling van het Stabiliteitsprogramma. De doelstellingen om het tekort terug te dringen tot 2,8 % in 2012 en om in 2015 een licht overschot te boeken, vormen een belangrijke uitdaging gezien de omvang van de nodige structurele saneringsmaatregelen (17 miljard euro tegen 2015) en de moeilijke vraag over hoe die inspanningen te verdelen over de beleidsniveaus.

Doordat de regionale waarnemingen in de regionale rekeningen⁵ slechts beschikbaar zijn tot 2008 voor de investeringen en de lonen en tot 2009 voor de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, werd het HERMREG-model vanaf 2009 gesimuleerd voor de investeringen en de lonen

¹ Federaal Planbureau (2011).

² Zie Bassilière et al (2010) voor de studie gepubliceerd in juli 2010.

³ Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse, Institut wallon de l'Evaluation, de la Prospective et de la Statistique en Studiedienst van de Vlaamse Regering.

⁴ Het HERMREG-model wordt beschreven in Bassilière et al (2008a).

⁵ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2011).

en vanaf 2010 voor de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid, waarbij gesteund werd op het eind april 2011 uitgewerkte nationale en internationale scenario. Het HERMREG-model levert regionale en sectorale projecties van die verschillende aggregaten (en van de productiviteit per hoofd) tot 2016. Die aggregaten worden gemodelleerd op het niveau van de 13 HERMES-bedrijfstakingen. Demografische projecties en projecties van regionale activiteitsgraden en vooruitzichten betreffende grensarbeid en pendelarbeid zijn ook beschikbaar. Die vooruitzichten voor de arbeidsmarkt maken het mogelijk de evolutie van de beroepsbevolking, de werkende beroepsbevolking en de werkloosheid te voorspellen. Het model levert ook een regionale projectie van het bbp, de werkloosheidsgraad en de werkgelegenheidsgraad. Bovendien omvat het model sinds 2008 een berekeningsmodule voor het energieverbruik en de uitstoot van broeikasgassen waardoor de nationale vooruitzichten inzake broeikasgassen regionaal opgesplitst kunnen worden. Uiteindelijk neemt HERMREG sinds 2010 een gedetailleerde blok overheidsfinanciën op en een module betreffende de inkomensrekening van de gezinnen en de berekening van het beschikbaar inkomen van de gezinnen voor ieder gewest afzonderlijk.

Tot slot moet er ook vermeld worden dat zowel HERMES als HERMREG middellangetermijnmodellen zijn. Dit betekent dat hun eerste doel niet het opstellen is van gedetailleerde vooruitzichten voor elke variabele voor elk jaar, zoals wel het geval is voor kortetermijnmodellen, maar het schetsen van het verwachte economische landschap op een horizon van zes tot zeven jaar bij ongewijzigd beleid en het identificeren van eventuele onevenwichten die zouden kunnen ontstaan, verergeren of aanhouden op middellange termijn.

De rest van het rapport is als volgt gestructureerd. Het tweede hoofdstuk beschrijft het scenario dat aan de basis ligt van de regionale resultaten. Dat scenario omvat de internationale omgeving en de nationale economische context. Het derde hoofdstuk levert de voornaamste macro-economische regionale ontwikkelingen (met inbegrip van de arbeidsmarkt). Hoofdstuk 4 gaat nader in resultaten voor de drie gewesten. In hoofdstuk 5 worden de geregionaliseerde inkomensrekeningen van de gezinnen voorgesteld. De resultaten van het blok overheidsfinanciën komen aan bod in hoofdstuk 6 en die van de regionalisatiemodule voor broeikasgasemissies in hoofdstuk 7. In hoofdstuk 8 worden tot slot een aantal conclusies geformuleerd.

2. Internationale omgeving en nationale context

In dit hoofdstuk wordt de context geschetst waarop de regionale HERMREG-vooruitzichten gebaseerd zijn. In deel 1 staan de belangrijkste hypothesen die aan de basis liggen van de nationale HERMES-projectie. Die hypothesen betreffen de internationale omgeving⁶. Deel 2 levert een overzicht van de belangrijkste resultaten van de “Economische vooruitzichten 2010-2015” voor België die gepubliceerd zijn in mei 2010. De regionale vooruitzichten zijn volledig coherent met die resultaten.

2.1. Internationale omgeving

De heropleving van de wereldeconomie werd midden 2009 ingezet en bevestigde zich in de loop van 2010. Het mondiaal bbp, dat in 2009 voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog was gedaald, nam in 2010 toe met 5 %. Ondersteund door de dynamiek van de opkomende landen zou de groei van de wereldeconomie dit jaar en volgend jaar uitkomen op 4,5 %. In Europa zou het herstel broos en ongelijkmatig blijven. Voor de eurozone wordt in beide jaren een groei van 1,7 % verwacht. Ondersteund door een nieuw budgettair relanceplan zou de bbp-groei van de Verenigde Staten in beide jaren iets meer dan 3 % bedragen.

Het macro-economisch scenario voor de periode 2013-2016 gaat uit van een groei in de geavanceerde economieën die opnieuw vergelijkbaar is met het gemiddelde van voor het uitbreken van de crisis. Daardoor zouden de (negatieve) output gaps van de OESO-landen tegen 2016 weggewerkt worden. De gemiddelde bbp-groei over die periode zou in de eurozone 2,2 % bedragen en in de Verenigde Staten op 2,9 % uitkomen.

Het verloop van de inflatie blijft echter een belangrijke bron van onzekerheid. De inflatie in de eurozone versnelde in 2010, vooral als gevolg van de prijsstijgingen voor ruwe olie. Dit jaar zou ze verder aantrekken (2,7 %) in navolging van de duurdere olie en voedingsgrondstoffen. Het gekozen scenario houdt weliswaar rekening met de huidige geopolitieke situatie in Noord-Afrika en het Midden-Oosten, maar bijkomende schokken, die de ruwe olieprijs verder de hoogte instuwen, kunnen niet worden uitgesloten. Ook de voedselprijzen zijn onderhevig aan belangrijke onzekerheden die vooral samenhangen met de weersomstandigheden.

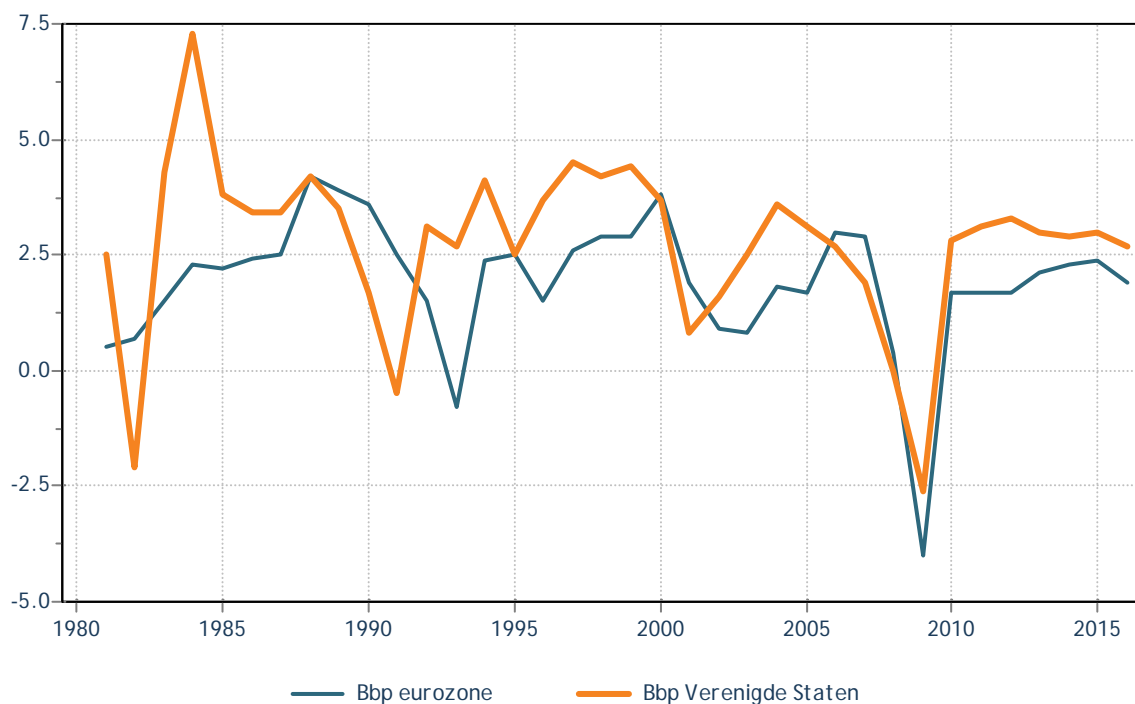
Andere onzekerheden hebben betrekking op de economische en budgettaire situatie van bepaalde eurolanden en van de vs. In de loop van 2010 is de situatie op de financiële markten verbeterd. Niettemin staat de markt voor overheidsobligaties van bepaalde eurolanden nog steeds onder druk, ondanks de invoering van financiële stabiliteitsmechanismen op Europees niveau en maatregelen om de coördinatie van het economisch beleid te versterken. Die lidstaten worden enerzijds geconfronteerd met de noodzaak tot sanering van hun overheidsfinanciën, die

⁶ Federaal Planbureau (2011), hoofdstuk 2.

sterk op de economische groei kan wegen, en anderzijds met het risico hun schuld niet meer te kunnen financieren indien ze onvoldoende besparingsmaatregelen nemen. Die context is zeer delicaat gezien de nog steeds kwetsbare situatie van bepaalde Europese banken en hun blootstelling aan de staatsschuld van die landen. In tegenstelling tot de Europese landen, werden de begrotingsaanpassingen in de Verenigde Staten uitgesteld, waardoor er twijfel rijst of de regering de zeer ambitieuze saneringsdoelstellingen die ze zich voor de komende jaren heeft gesteld, zal kunnen behalen.

In verschillende opkomende landen (China in het bijzonder) vertoont de economie tekenen van oververhitting. Ze hebben af te rekenen met inflatoire druk en een forse stijging van de kredietverlening, ondanks een verstrenging van hun monetair en budgettair beleid. Dat doet uiteraard vrezen voor het ontstaan van vastgoed- of financiële zeepbellen. Wanneer die barsten, zou dat een grote impact hebben omdat die groep van landen voor twee derde van de groei van de wereld-economie zorgt.

Figuur 1: Bbp-groei eurozone en Verenigde Staten
(jaarlijkse groei in procent)

De economische impact van de natuurramp in Japan en vooral van de nucleaire problemen in Fukushima is momenteel zeer moeilijk in te schatten en er werd dus geen rekening mee gehouden in deze vooruitzichten.

Bovendien is het niet uitgesloten dat de activiteit in de geavanceerde economieën in 2011 sterker toeneemt dan verwacht. Dat kan veroorzaakt worden door een krachtige herneming van de bedrijfsinvesteringen als gevolg van hoge winsten, of door een sterkere uitvoergroei die gestimuleerd wordt door de vraag in de rest van de wereld.

Tabel 1: Voornaamste internationale hypothesen

	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	Gemiddelden		
						1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
Potentiële uitvoermarkten voor België (1)	-10,2	11,0	6,6	6,4	6,7	6,9	3,8	7,3
Bbp eurozone (1)	-4,0	1,7	1,7	1,7	2,2	2,4	0,9	2,0
Bbp Verenigde Staten (1)	-2,6	2,8	3,1	3,3	2,9	3,3	1,6	3,0
Internationale prijzen in euro (1)								
-Uitvoer van goederen en diensten zonder energie	-4,8	5,5	0,9	1,3	1,9	1,3	-0,8	2,2
-Invoer van goederen en diensten zonder energie	-4,5	5,1	0,2	1,1	1,8	0,6	-1,8	2,0
-Invoer van energie	-33,0	34,3	33,4	-1,3	3,6	15,9	10,4	11,5
-Olieprijs (Brent, USD) (niveau) (2)	61,6	79,6	111,8	110,0	126,7	21,2	59,7	111,5
Wisselkoers (niveau) (2)								
- EUR in USD (*100)	147,1	139,3	136,0	136,0	139,2	111,4	123,8	137,0
Rentevoet (niveau) (2)								
-Korte termijn (3 maanden)								
Eurozone	1,2	0,8	1,6	2,5	3,0	-,-	2,8	2,3
Verenigde Staten	0,6	0,3	0,4	1,3	3,1	4,8	2,9	1,9
-Lange termijn (10 jaar)								
Eurozone	3,7	3,3	4,2	4,5	4,8	5,4	4,0	4,4
Verenigde Staten	3,2	3,2	3,6	4,0	5,3	5,6	4,1	4,5
Inflatie (1)								
- Eurozone	0,3	1,6	2,7	1,8	1,9	1,8	2,0	2,0
- Verenigde Staten	0,2	1,7	1,2	1,4	2,0	2,4	2,4	1,8

(1) Groeivoet

(2) In de kolom 2013-2016 wordt de waarde op het einde van de periode (2016) weergegeven.

2.2. Nationale economische context

2.2.1. Economische groei en componenten van het bbp

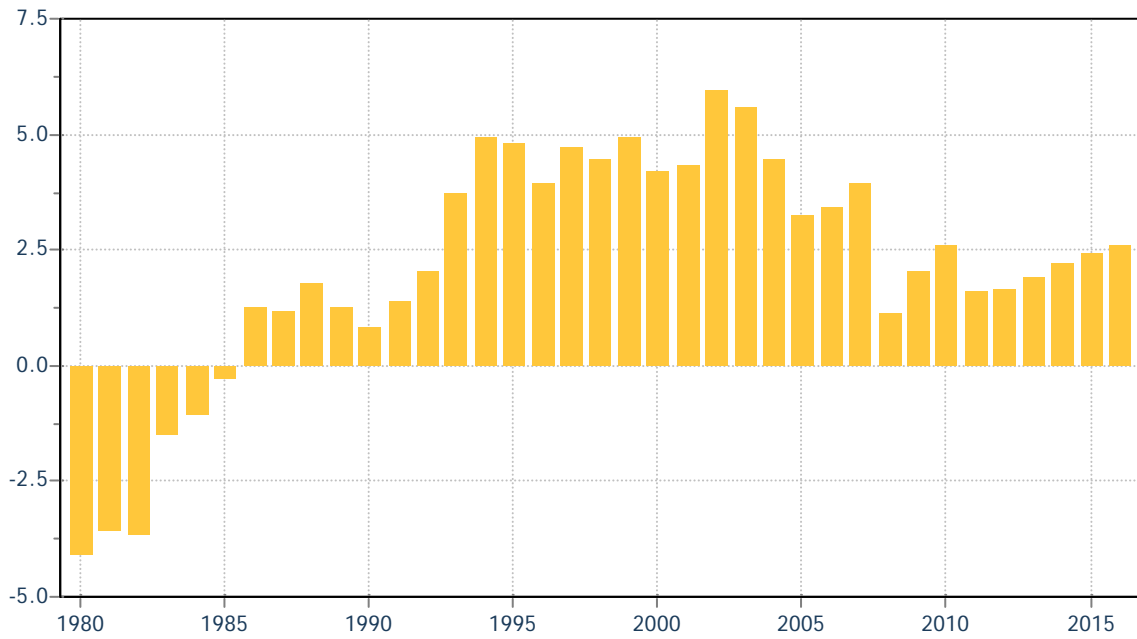
Onder impuls van de internationale conjunctuur heeft de Belgische economie vanaf midden 2009 de recessie achter zich gelaten en zich sneller hersteld dan oorspronkelijk verwacht. In het verlengde daarvan steeg het Belgisch bbp in volume in 2010 met 2,1 %. Dit jaar zou het bbp iets sneller stijgen (2,2 %), net als in 2012 (2,2 %). Ook over de periode 2013-2015 zou de groei gemiddeld op 2,2 % uitkomen, om in 2016 te vertragen tot 2 %.

De herneming van de Belgische economische activiteit eind 2009-begin 2010 was vrijwel uitsluitend te danken aan de uitvoergroei, die heel dynamisch was in het kielzog van de heropleving van de internationale conjunctuur. De binnenlandse vraag nam daarentegen nauwelijks toe in 2010, vooral door de nieuwe terugval van de particuliere investeringen. In 2011 zou de groei van de Belgische economie meer ondersteund worden door de binnenlandse vraag, aangezien al haar componenten een groeiversnelling optekenen. De bijdrage van de netto-uitvoer tot de bbp-groei, zou in vergelijking met 2010 terugvallen, maar toch op een vrij hoog niveau blijven. In 2012 zou, naast een nieuwe versnelling van de groei van de particuliere consumptie en de privé-investeringen, bij ongewijzigd beleid een bijzonder snelle groei van de overheidsconsumptie en van de overheidsinvesteringen worden genoteerd. De bijdrage van de buitenlandse handel tot de groei zou echter nauwelijks positief zijn. Vanaf 2013 zou de bijdrage van de verschillende componenten tot de groei stabiel blijven en zou de dynamiek van de binnenlandse en buitenlandse vraag de historische trend benaderen.

Het groeipotentieel van de Belgische economie was verzwakt door de gevolgen van de financiële crisis en daalde van 2,1 % in 2008 tot 1,4 % in 2009. Het gehanteerde scenario gaat uit van een geleidelijk herstel van de potentiële groei die 1,9 % bereikt in 2016 en gemiddeld 1,7 % zou bedragen over de periode 2011-2016. De terugkeer naar een effectieve bbp-groei die vanaf 2010 de potentiële groei overstijgt, zou het niveauverschil tussen het effectief bbp en het potentieel bbp (output gap), dat op het einde van de recessie ruimschoots negatief was, geleidelijk doen afnemen. De output gap zou reeds zeer klein zijn in 2015 en volledig weggewerkt zijn in 2016.

Ondanks de stijging van de grondstoffenprijzen nam het overschot van de lopende verrichtingen met het buitenland in 2010 verder toe door de heropleving van de buitenlandse vraag. Niettemin bleef het saldo met nauwelijks 2,6 % van het bbp duidelijk lager dan in het begin van de jaren 2000, toen de overschotten opliepen tot bijna 5 % van het bbp. Het lopend extern overschot zou in 2011 opnieuw dalen tot 1,6 % van het bbp als gevolg van de sterke stijging van de internationale grondstoffenprijzen. Na 2011 zou de uitvoer het goed blijven doen dankzij een gunstige internationale context en, zonder nieuwe schokken op de wereldprijzen, zou het lopend extern overschot gestaag toenemen tot 2,6 % van het bbp in 2016.

Figuur 2 : Saldo lopende verrichtingen met het buitenland
(in procent van het bbp)

Tabel 2: Voornaamste macro-economische resultaten van de nationale projectie

	Gemiddelden							
	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Vraag en productie								
(kettingeuro's, referentiejaar 2000, groeivoet)								
Consumptieve bestedingen van de particulieren (1)	-0,3	1,4	1,6	1,8	1,8	1,9	1,2	1,7
Consumptieve bestedingen van de overheid	0,5	1,1	1,2	1,7	1,9	2,2	1,4	1,6
Bruto-investeringen	-5,4	-1,8	3,2	3,5	2,2	2,2	2,9	2,0
- Ondernemingen (2)	-8,1	-1,0	3,1	3,3	3,2	3,9	2,6	2,6
- Overheid	8,9	-3,1	10,7	7,4	-2,5	0,8	2,5	0,7
- Woongebouwen	-3,0	-3,4	1,1	2,5	1,3	-1,5	4,1	0,8
Voorraadwijziging (bijdrage tot de wijziging van het bbp)	-0,9	-0,5	-0,1	-0,0	-0,0	-0,1	0,1	-0,1
Totale binnenlandse vraag	-2,2	0,2	1,7	2,1	1,9	1,8	1,7	1,7
Uitvoer van goederen en diensten	-11,6	10,1	4,8	4,5	4,8	5,5	1,6	5,5
Totale finale vraag	-6,6	4,5	3,1	3,2	3,3	3,4	1,7	3,4
Invoer van goederen en diensten	-11,1	7,9	4,3	4,4	4,5	4,9	2,1	5,0
Bbp	-2,8	2,1	2,2	2,2	2,2	2,4	1,4	2,2
Bbp (lopende prijzen)	-1,7	3,8	4,3	4,3	4,2	3,7	3,4	4,1
Reëel bruto nationaal inkomen	-0,9	0,8	0,5	2,1	2,1	2,1	1,1	1,7
2. Prijzen								
Nationaal indexcijfer der consumptieprijzen	-0,1	2,2	3,5	2,0	2,0	1,8	2,1	2,3
Gezondheidsindex	0,6	1,7	3,0	2,0	2,0	1,7	1,9	2,1
Deflator van het bbp	1,1	1,7	2,0	2,0	1,9	1,4	2,0	1,9
3. Arbeidsmarkt								
Werkgelegenheid, in duizendtallen (3)	4438,0	4466,7	4509,6	4554,7	4748,3	4030,7	4313,6	4605,6
- Wijziging in duizendtallen	-15,9	28,6	43,0	45,0	48,4	41,7	39,9	44,3
- Wijziging in %	-0,4	0,6	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0
Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (3)	645,7	653,7	646,0	643,1	596,0	637,2	668,6	630,6
- Wijziging in duizendtallen	45,0	8,0	-7,7	-2,9	-11,8	-0,8	0,3	-7,1
Werkloosheidsgraad, definitie FPB (3)	12,5	12,6	12,3	12,2	11,0	13,5	13,2	11,9
Werkzoekenden, in duizendtallen (3)	550,9	564,5	559,8	558,9	514,1	506,7	550,2	546,3
- Wijziging in duizendtallen	51,1	13,6	-4,8	-0,9	-11,2	-12,5	8,5	-5,3
Productiviteit per uur (marktbedrijfstacken, groeivoet)	-1,0	1,0	0,7	0,9	1,3	1,4	0,8	1,1
Nominale loonkosten per uur (4)	3,6	0,7	2,8	2,7	3,7	2,6	2,7	3,0
Nominale loonkosten per hoofd (4)	1,5	0,9	3,2	2,9	3,6	2,6	2,3	3,0
Reële loonkosten per hoofd (4)	2,0	-1,4	-0,1	0,8	1,5	1,2	0,1	0,8
Nominale loonkosten per eenheid product (4)	4,4	-0,3	2,1	1,8	2,4	1,3	1,9	1,9
4. Overheidsfinanciën								
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gezamenlijke overheid								
. in miljard euro (3)	-20,3	-14,8	-14,4	-17,2	-16,7	-2,4	-5,1	-16,2
. in % van het bbp (3)	-6,0	-4,2	-3,9	-4,5	-3,7	-1,1	-1,6	-4,1
. in % van het bbp (definitie EDP) (3)	-5,9	-4,1	-3,8	-4,4	-3,6	-1,1	-1,5	-4,0
- Vorderingenoverschot (+) of -tekort (-) van de gemeenschappen en gewesten								
. in miljard euro (3)	-2,6	-2,5	-0,4	0,2	2,3	0,4	-0,1	0,4
. in % van het bbp (3)	-0,8	-0,7	-0,1	0,0	0,5	0,1	-0,0	0,1
- Overheidsschuld								
. in % van het bbp (3)	96,2	96,9	97,1	97,8	97,5	114,2	91,9	97,6

(1) Huishoudens en izw's ten behoeve van de huishoudens.

(2) Exclusief de investeringen van bepaalde overheidsbedrijven die opgenomen zijn in de bruto-investeringen van de overheid.

(3) In de kolom 2013-2016 wordt de waarde op het einde van de periode (2016) weergegeven.

(4) Loonkosten van de marktbedrijfstacken voor aftrek van loonsubsidies (groeivoet).

2.2.2. Evolutie per bedrijfstak

De bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid, en meer bepaald de productie van 'intermediaire goederen' en 'uitrustingsgoederen', die als eerste getroffen werden door de recessie, zijn ook als eerste uit de recessie geraakt. In 2010 konden die bedrijfstakken, die een groot deel van hun productie exporteren, profiteren van de heropleving van de wereldvraag en een ruimschoots positieve groei van hun toegevoegde waarde laten optekenen. De marktdiensten, die meer gericht zijn op de bevoorrading van de binnenlandse markt, die nog maar aarzelend hernam in 2010, knoopten opnieuw aan met een positieve groei van hun toegevoegde waarde. Die groei was echter nog vrij zwak, vooral voor de bedrijfstak 'vervoer en communicatie'. Uiteindelijk zijn er maar twee bedrijfstakken die in 2010 nog een negatieve groei van hun reële toegevoegde waarde lieten optekenen, nl. de landbouw en de bouwsector, waarbij deze laatste de negatieve invloed ondervond van de bijzonder barre wintermaanden en van de nieuwe aanzienlijke terugval van de investeringen in woningen door de gezinnen.

Tijdens de periode 2011-2016 zou de reële toegevoegde waarde van de totale economie, in een context van een geleidelijke terugkeer naar een trendgroei van de verschillende componenten van het bbp, gemiddeld met 2,2 % per jaar stijgen. Alle bedrijfstakken van de industrie en de landbouw hebben een zwakker groeitempo dan het gemiddelde. Deze evoluties liggen in lijn met het verleden: tijdens de periode 1980-2008 steeg de toegevoegde waarde van de volledige economie gemiddeld met 2,1 % per jaar, waarbij alle bedrijfstakken van de primaire en secundaire sectoren, behalve de 'intermediaire goederen', een groei onder dat gemiddelde lieten optekenen.

De groei van de diensten zou dynamischer zijn dan het gemiddelde van de totale economie over de periode 2011-2016, behalve voor 'krediet en verzekeringen' en vooral de niet-verhandelbare diensten. Voor de periode 1980-2008 geldt dezelfde vaststelling, behalve voor de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen', waar de groei hoger lag dan het gemiddelde van de totale economie, en de bedrijfstak 'horeca en handel' die onder dat gemiddelde bleef.

Binnen de marktdiensten zou 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' de meest dynamische bedrijfstak zijn (gemiddelde jaarlijkse groei van 2,9 % over de periode 2011-2016). De evolutie in die bedrijfstak wordt in grote mate gestuurd door de groei van de gezondheidsuitgaven (zie hoofdstuk 5) die vrij hoog is in een context van vergrijzing van de Belgische bevolking. Die bedrijfstak wordt op de voet gevolgd door 'overige marktdiensten'⁷ (2,7 %) die, in het recente verleden, de groei van de Belgische economie krachtig ondersteund heeft (gemiddelde jaarlijkse volumegroei van de toegevoegde waarde van 3,6 % tussen 1995 en 2008).

Die evolutie van de reële toegevoegde waarde beïnvloedt uiteraard, samen met de prijsstijging van de toegevoegde waarde van elke bedrijfstak, de structuur van de Belgische economie. Met

⁷ Die bedrijfstak groepeerde zowel de zakelijke dienstverlening (informaticediensten, consultancy, interimkantoren, enz.) als de gezinnen (sport, culturele activiteiten, enz.).

het behoud van een vrij krachtige binnenlandse vraag wordt de projectieperiode gekenmerkt door een nieuwe stijging van het economisch gewicht van de marktdiensten, zowel in lopende prijzen als in volume, dat in 2016 64,5 % zou bedragen in nominale termen, tegenover 56,2 % in 1995.

Bijgevolg zouden de meeste jobs gecreëerd worden in de marktdiensten (324 000 jobs gecreëerd tussen 2011 en 2016). Tegelijk zou de werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid blijven dalen (verlies van 43 000 banen gedurende dezelfde periode), overeenkomstig de langetermijntrend.

Tabel 3: Belangrijkste sectorale resultaten van de nationale projectie

	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
Bruto toegevoegde waarde (basisprijzen, in volume, groeivoeten)								
- Landbouw	-0,4	-0,9	0,3	0,9	1,2	1,6	-1,1	0,7
- Industrie	-6,6	2,7	2,0	2,1	1,6	2,1	0,3	1,9
. Energie	1,3	2,3	1,6	1,5	1,1	0,9	2,4	1,4
. Verwerkende nijverheid	-9,3	4,1	1,7	1,9	1,7	2,5	-0,7	2,1
- Intermediaire goederen	-7,7	6,1	2,1	2,5	1,8	3,1	-1,1	2,6
- Uitrustingsgoederen	-15,1	5,0	2,3	1,7	1,8	3,6	-2,8	2,3
- Verbruiksgoederen	-7,5	1,1	0,8	1,3	1,6	1,2	1,1	1,4
. Bouw	-3,4	-0,4	2,8	2,7	1,6	1,4	2,2	1,7
- Verhandelbare diensten	-2,2	1,8	2,4	2,4	2,7	2,6	1,9	2,4
. Vervoer en communicatie	-4,1	0,3	1,2	2,4	2,8	2,5	0,7	2,2
. Handel en horeca	-5,8	3,2	2,5	2,4	2,3	0,1	0,9	2,5
. Krediet en verzekeringen	-2,8	1,4	2,6	2,2	1,8	5,8	1,3	1,9
. Gezondheidszorg	1,4	1,7	4,3	1,7	2,9	3,8	1,3	2,8
. Overige marktdiensten	-0,6	1,5	2,1	2,6	2,8	3,1	3,1	2,5
Totaal marktbedrijfstacken	-3,4	2,0	2,3	2,3	2,4	2,5	1,4	2,3
Werkgelegenheid (groeivoeten)								
- Landbouw	-1,0	-1,1	-1,1	-1,6	-1,3	-1,7	-1,0	-1,3
- Industrie	-3,1	-2,1	-0,9	-1,0	-0,8	-0,6	-0,9	-1,0
. Energie	3,3	1,8	0,9	-0,0	-0,1	-0,9	0,4	0,3
. Verwerkende nijverheid	-4,6	-3,5	-1,8	-2,3	-1,5	-0,9	-1,9	-2,0
- Intermediaire goederen	-4,3	-3,3	-1,5	-2,6	-1,3	-0,5	-0,9	-1,8
- Uitrustingsgoederen	-5,5	-4,6	-2,7	-2,9	-2,3	-0,7	-2,7	-2,8
- Verbruiksgoederen	-4,3	-3,1	-1,6	-1,7	-1,4	-1,3	-2,1	-1,7
. Bouw	-0,5	0,4	0,9	1,4	0,4	0,2	1,2	0,6
- Verhandelbare diensten	0,2	1,7	1,9	2,0	1,9	2,0	1,7	1,9
. Vervoer en communicatie	-1,5	-1,0	-0,0	0,4	0,8	1,0	-0,1	0,3
. Handel en horeca	-0,9	0,3	0,2	0,7	0,8	0,3	0,4	0,6
. Krediet en verzekeringen	-2,5	-2,4	-0,8	0,1	0,2	-0,0	-1,2	-0,3
. Gezondheidszorg	3,3	3,0	3,3	2,6	2,4	3,1	2,6	2,6
. Overige marktdiensten	0,3	3,5	3,4	3,3	2,9	4,1	3,3	3,1
Totaal marktbedrijfstacken	-0,7	0,7	1,2	1,2	1,2	1,1	0,9	1,2

2.2.3. Productiviteit

De evolutie van de uurproductiviteit in de marktbedrijfstakken wordt in 2008-2009 sterk beïnvloed door de recessie. Voor beide jaren waren er productiviteitsdalingen en voor de volledige periode 2003-2009, bedroeg de productiviteitswinst gemiddeld slechts 0,8 % per jaar. Die vertraging van de productiviteitsgroei deed zich zowel voor in de industrie als in de dienstensector. Terwijl de productiviteit van de bedrijfstakken van de verwerkende nijverheid duidelijk hernam in 2010, stagneerde de productiviteit van de diensten.

Tijdens de projectieperiode (2011-2016) zou de gemiddelde jaarlijkse productiviteitsgroei zich herstellen en 1,1 % bedragen⁸. Die gemiddelde stijging zou evenwel minder groot zijn dan tijdens de periode 1996-2003 (1,4 %).

2.2.4. Loonkosten

In toepassing van de wet van 26 juli 1996 ter bevordering van de werkgelegenheid en tot de preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen hebben de sociale partners een ontwerp van interprofessioneel akkoord (IPA) uitgewerkt voor de periode 2011-2012. Dat ontwerp (uitgevoerd door de federale regering) voorziet in de paritaire comités geen enkele ruimte voor een verhoging van de brutolonen vóór indexering in 2011 en beperkt die tot 0,3 % in 2012. In de veronderstelling dat de brutolonen vóór indexering die maximale marge uitputten, zouden de nominale uurloonkosten in de sector der ondernemingen, gegeven een indexering van 3,0 % en een licht neerwaarts effect van de werkgeversbijdragen, dus met 2,8 % stijgen in 2011. In 2012 zou die groei beperkt zijn tot 2,7 %, rekening houdend met een zwakkere indexering (2,5 %) en een licht neerwaarts effect van de werkgeversbijdragen. Ondanks die beperkte stijgingen, zou de gecumuleerde groei van de Belgische uurloonkosten over die twee jaren 0,7 % hoger liggen dan de OESO-raming voor de drie buurlanden. Gezien de zeer bescheiden groei van de uurproductiviteit (0,7 % in 2011 en 0,9 % in 2012) zouden de nominale loonkosten per eenheid product stijgen met resp. 2,1 % en 1,8 %.

In overeenstemming met de gebruikelijke interpretatie van de wet van 26 juli 1996 zou de groei van de loonkosten in België vanaf 2013 nagenoeg gelijk zijn aan de (gewogen) gemiddelde groei van de loonkosten in de drie referentielanden. Tijdens de laatste vier projectiejaren zouden de nominale uurloonkosten gemiddeld met 3,7 % per jaar groeien en de brutolonen vóór indexering gemiddeld met ongeveer 1,7 % per jaar. Met een productiviteitsgroei van ongeveer 1,3 % per jaar, impliceert ons scenario een jaarlijkse groei van de loonkosten per eenheid product van 2,4 %.

⁸ En voor de periode 2013-2016 (zie tabel 2), zou de productiviteitsgroei gemiddeld 1,3 % bedragen.

2.2.5. Inflatie

Nadat ze in 2009 nul bedroeg (en gedurende een aanzienlijke periode van dat jaar zelfs negatief was), herstelde de Belgische inflatie zich geleidelijk in 2010 (2,2 %) en zou ze in 2011 nog versnellen (3,5 %) onder impuls van de forse toename van de grondstoffenprijzen, vooral voor energie en landbouwproducten. Op middellange termijn en zonder nieuwe schokken op de internationale prijzen zou de inflatie zich stabiliseren op 2 %, een grens die door de ECB als verenigbaar met prijsstabiliteit wordt beschouwd.

2.2.6. Werkgelegenheid en werkloosheid

De werkgelegenheid bij de ondernemingen knoopte vorig jaar opnieuw aan met een positieve groei (0,7 %) en deed daarmee de terugval van 2009 teniet. Die nettojobcreatie (+27 000 eenheden) moet uitsluitend worden toegeschreven aan de marktdiensten (+46 000 eenheden waarvan een derde in het kader van het dienstenchequeprogramma), aangezien de werkgelegenheid in de industrie verder wegzakte (-18 000 eenheden). Dat goede resultaat wordt uiteraard verklaard door de herneming van de toegevoegde waarde (groei van 2,0 %), maar ook door zwakke groei van de uurproductiviteit (1,0 %) en van de arbeidsduur (0,2 %).

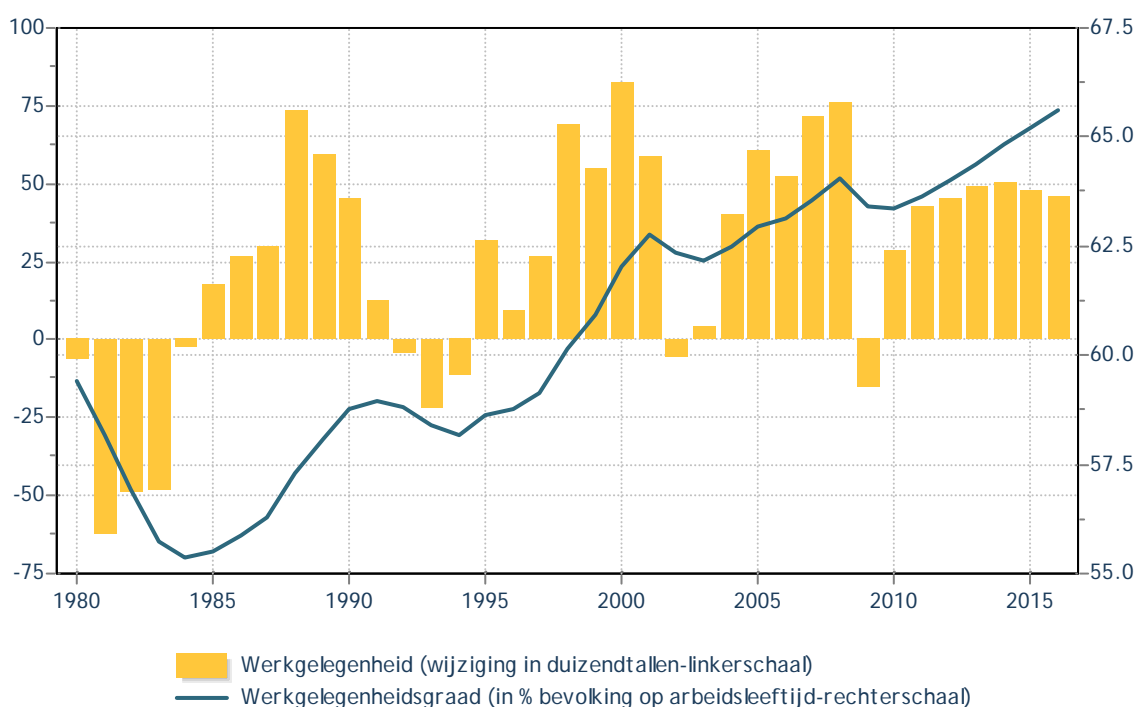
De herneming van de productiviteit is daarmee veel zwakker dan verwacht in de Vooruitzichten van vorig jaar, die in lijn waren met de hernemingen die volgden op de recessies van de afgelopen decennia. In combinatie met een sterker dan voorziene groei van de toegevoegde waarde, verklaart die vaststelling waarom in de Vooruitzichten van vorig jaar een belangrijke verdere afname van de werkgelegenheid bij de ondernemingen verwacht werd voor 2010. Hoewel het nog voorbarig is om een sluitende verklaring te geven voor die onverwacht sterke werkgelegenheidsgroei in 2010, kunnen bepaalde factoren aangehaald worden. Daarbij neemt het systeem van tijdelijke werkloosheid voor arbeiders, dat als antwoord op de economische crisis eerst versterkt werd en vervolgens gedeeltelijk uitgebreid naar bedienden, een belangrijke plaats in, alsook de voortdurende uitbreiding van de dienstenchequewerkgelegenheid.

In 2011 zou de arbeidsduur iets sterker hernemen (0,3 %), maar zou de productiviteitsgroei per uur vertragen (0,7 %), zodat de werkgelegenheid in de sector der ondernemingen (+44 000 eenheden) ten volle kan profiteren van de groei van de toegevoegde waarde (2,3 %). Over de periode 2012-2016 zou de toegevoegde waarde gemiddeld nog licht sterker groeien (2,4 % per jaar), en zouden zowel de productiviteit per uur (1,2 %) als de arbeidsduur (-0,1 %) opnieuw aanknopen met een groeiritme dat meer overeenstemt met de periode vóór de recessie. Zo zou de werkgelegenheid in de sector der ondernemingen gemiddeld toenemen met bijna 46 000 eenheden per jaar (waarvan iets minder dan 10 000 in het kader van de dienstencheques), ondanks de verdere daling in de industrie (-7 000 eenheden per jaar). Vergeleken met de resultaten van de edities van de Vooruitzichten vóór de financiële crisis, gaan we er nu van uit dat de crisis eerder gezorgd heeft voor een permanente negatieve schok op de productiviteit dan op de werkgelegenheid.

Rekening houdend met een tragere stijging van de werkgelegenheid bij de overheid dan vóór de crisis, zou de totale werkzame bevolking toenemen met 43 000 eenheden in 2011 en gemid-

deld met 48 000 eenheden per jaar tijdens de periode 2012-2016. De werkgelegenheidsgraad⁹ zou hernemen tot 63,6 % in 2011 (na een terugval tot 63,4 % in 2009) om vervolgens verder te stijgen naar een historische piek van 65,6 % in 2016. De werkgelegenheidsgraad, zoals bepaald in het kader van de EU2020-strategie (gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten; leeftijdscategorie 20-64 jaar), herstelde zich al opmerkelijk in 2010 (van 67,1 % in 2009 tot 67,6 %). Bij ongewijzigd beleid zou hij, op basis van deze Vooruitzichten, verder stijgen tot 69,7 % in 2016, wat weliswaar nog veraf ligt van de doelstelling van 73,2 % die België zich heeft vooropgesteld tegen 2020.

Figuur 3: Werkgelegenheid en werkgelegenheidsgraad

De hierboven besproken evoluties hebben tot gevolg dat het aantal werklozen¹⁰ in 2011 afneemt met 8 000 eenheden. De daling van de werkloosheid zou iets minder uitgesproken zijn in 2012 (3 000 personen), maar daarna jaar na jaar versterken (tot 16 000 personen in 2016). Van 2013 tot 2016 zou de werkloosheid in totaal afnemen met 47 000 eenheden en uitkomen op 596 000 personen in 2016. De werkloosheidsgraad zou zo terugvallen van 12,6 % in 2010 tot 11 % op het einde van de periode. Om coherent te zijn met het loonscenario van deze vooruitzichten vraagt een dergelijke evolutie om een aanzienlijke verdere daling van de structurele werkloosheidsgraad. De geharmoniseerde Eurostat-werkloosheidsgraad (gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten) zou 7,3 % bedragen in 2016 en daarmee het niveau benaderen van vóór het begin van de recessie van 2009.

⁹ Administratief concept, gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkende personen (met inbegrip van de 65-plussers) en de bevolking tussen 15 en 64 jaar.

¹⁰ Administratief concept, inclusief de volledige uitkeringsgerechtigde niet-werkzoekende werklozen.

2.2.7. Overheidsfinanciën

In deze vooruitzichten, die rekening houden met de beschikbare informatie tot 15 april 2011, zou het overheidstekort in 2011 vrij dicht liggen bij de vooropgestelde doelstelling van het Stabiliteitsprogramma. Om die doelstelling te realiseren, kunnen er niettemin in de loop van het jaar aanpassingsmaatregelen nodig zijn, behalve wanneer de economische groei sterker zou zijn dan verwacht.

In 2011 is de daling van het tekort het gevolg van de ontvangsten die sneller groeien dan het bbp. De ratio van de primaire uitgaven stijgt eveneens, maar in mindere mate dan die van de ontvangsten. Bij ongewijzigd beleid wordt het tekort aanzienlijk groter in 2012 als gevolg van een reeks ongunstige factoren, vooral wat de ontvangsten betreft. Vanaf 2013 daalt het tekort van de gezamenlijke overheid geleidelijk, maar blijft tot 2016 toch nog buitensporig in termen van het Groei- en Stabiliteitspact. De schuldgraad van de gezamenlijke overheid evolueert weinig tijdens de projectieperiode.

De verdeling van het overheidstekort over de deelsectoren van de overheid blijft ongunstig voor de federale overheid, waarvan het tekort in 2011 en 2012 toeneemt en daarna niet verbetert. In 2011 is de verslechtering vooral het gevolg van een forse toename van de middelen die worden overgeheveld naar de sociale zekerheid (alternatieve financiering, met name voor gezondheidszorg) en naar de gewesten en gemeenschappen (krachtens de Bijzondere Financieringswet en de correcties van verschillen tussen de oorspronkelijke en de definitieve raming van de parameters). In 2012 zorgt de daling van de fiscale ontvangsten voor de toename van het tekort, die nog wordt versterkt door de stijging van de rentelasten. Op middellange termijn wordt de impact van de gematigde maar gestage stijging van de rentelasten op het tekort gecompenseerd door de impact van de daling van de finale primaire uitgaven en van de lichte toename van de belastingontvangsten.

Vanaf 2012 zou de sociale zekerheid opnieuw een tekort noteren zonder de verlenging van de bijzondere rijkstoelage die door de federale overheid in 2010 en 2011 werd gestort en die, in 2011, noodzakelijk is voor het budgettair evenwicht. De sociale zekerheid is de enige deelsector waarvan de primaire uitgaven sneller stijgen dan het bbp, vooral de uitgaven voor gezondheidszorg en de pensioenuitgaven. Het tekort van de sociale zekerheid blijft echter vrij stabiel op middellange termijn. De geneeskundige zorgen worden inderdaad overgefinancierd door het mechanisme van de alternatieve financiering en de toenemende overschotten compenseren de grotere tekorten in de werknemers- en de zelfstandigenregeling zonder geneeskundige zorgen.

In 2011 verbetert het saldo van de deelsector 'gemeenschappen en gewesten' duidelijk, vooral dankzij de sterke toename van toegewezen middelen krachtens de Bijzondere Financieringswet. De gemeenschappen en gewesten bereiken in 2012 opnieuw een budgettair evenwicht en boeken daarna opeenvolgende begrotingsoverschotten, op basis van een uitgavenprojectie die de

sinds de crisis aangenomen restrictieve politiek gedeeltelijk extrapoleert en rekening houdend met de huidige financieringsmechanismen.

Bij ongewijzigd beleid en in de veronderstelling dat de uitgavedynamiek van de jongste jaren zich voortzet, zou de lagere overheid over de gehele projectieperiode een tekort laten optekenen. Dat tekort is groter in 2012 gezien de electorale cyclus van de investeringen.

Tabel 4: Vorderingsaldo¹
(in procent van het bbp)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Gezamenlijke overheid	-4,1	-3,8	-4,4	-4,1	-4,0	-3,8	-3,6
Entiteit I	-3,2	-3,3	-4,0	-3,9	-4,0	-3,9	-3,9
Federale overheid	-3,1	-3,3	-3,5	-3,4	-3,5	-3,5	-3,5
Sociale zekerheid	-0,1	-0,0	-0,5	-0,5	-0,5	-0,4	-0,4
Entiteit II	-0,9	-0,5	-0,5	-0,2	-0,0	0,1	0,2
Gemeenschappen en gewesten	-0,7	-0,1	0,0	0,1	0,2	0,4	0,5
Lagere overheid	-0,2	-0,4	-0,5	-0,3	-0,2	-0,3	-0,3

1. Volgens de procedure bij buitensporige tekorten (PBT).

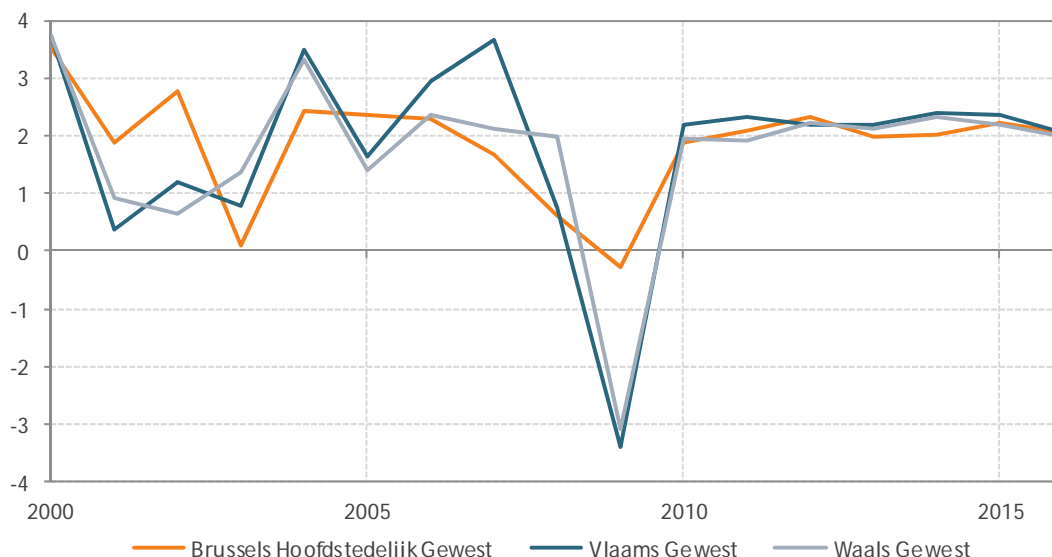
3. Synthese van de regionale macro-economische evoluties

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste macro-economische resultaten van de regionale vooruitzichten. Het onderstaande deel 3.1 toont de evolutie van de voornaamste geregionaliseerde macro-economische aggregaten, behalve die betreffende de arbeidsmarkt, die behandeld worden in deel 3.2.

3.1. Macro-economische resultaten

De meest recente officiële gegevens over de regionale toegevoegde waarde hebben betrekking op het jaar 2009 en geven aan¹¹ dat Vlaanderen en Wallonië zwaarder getroffen werden door de recessie dan Brussel (zie tabel 5 infra). De bbp's van het Vlaams en het Waals Gewest zouden met iets meer dan 3 % zijn achteruitgegaan, terwijl dat van Brussel met minder dan 0,5 % zou zijn afgenomen (zie figuur 4 en tabel 5). De relatieve weerbaarheid van Brussel zou voornamelijk toegeschreven kunnen worden aan het duidelijk meer tertiaire karakter van de economische structuur van het gewest, aangezien de verwerkende nijverheid er slechts 5 % van de regionale toegevoegde waarde vertegenwoordigt (tegenover respectievelijk 18 % voor Vlaanderen en 20 % voor Wallonië).

Figuur 4: Regionale bbp's
(groeivoeten in procent)

Het was voornamelijk de verwerkende industrie die volop getroffen werd door de inkringing van het mondiaal bbp in 2009 (zie deel 2.2.2). In Vlaanderen en Wallonië zou de meerderheid

¹¹ De cijfers voor 2009 (ICN, 2010) zijn voorlopig en vatbaar voor latere revisies.

van de overige bedrijfstakken daardoor in een negatieve spiraal terecht komen – al was het maar door de sectorale interdependenties doorheen de industriële productiekanalen.¹²

Tabel 5: Voornaamste macro-economische resultaten van de regionale vooruitzichten

	Gemiddelden							
	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Bruto binnenlands product in volume (1)								
Het Rijk	-2,8	2,1	2,2	2,2	2,2	2,4	1,4	2,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,3	1,9	2,1	2,3	2,1	2,8	1,3	2,1
Vlaams Gewest	-3,4	2,2	2,3	2,2	2,2	2,5	1,4	2,2
Waals Gewest	-3,1	2,0	1,9	2,2	2,2	2,0	1,4	2,1
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)								
Het Rijk	-2,8	1,8	2,0	2,2	2,3	2,3	1,3	2,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,5	1,7	1,9	2,3	2,2	2,7	1,3	2,1
Vlaams Gewest	-3,4	1,9	2,2	2,2	2,3	2,3	1,4	2,2
Waals Gewest	-3,1	1,7	1,8	2,2	2,2	1,8	1,3	2,1
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)								
Het Rijk	-6,4	-1,2	4,0	3,8	2,6	3,5	2,6	2,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-2,8	-1,4	0,3	3,5	2,5	3,9	1,6	1,7
Vlaams Gewest	-7,6	-0,1	4,9	3,8	2,4	3,3	2,8	2,6
Waals Gewest	-6,3	-4,0	5,0	4,2	3,1	3,9	3,2	2,5
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)								
Het Rijk	-2,7	1,2	1,1	1,0	1,1	1,3	0,4	1,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,9	1,3	1,2	1,2	1,0	2,0	0,9	1,1
Vlaams Gewest	-3,1	1,3	1,0	1,0	1,2	1,2	0,4	1,1
Waals Gewest	-3,3	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1	0,2	1,1
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakken) (1) (3)								
Het Rijk	1,5	-2,1	-0,3	0,9	1,5	1,1	-0,2	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,6	-2,6	-0,7	0,5	1,4	1,5	-0,3	0,4
Vlaams Gewest	1,8	-1,9	-0,1	1,1	1,7	1,1	0,0	0,9
Waals Gewest	0,7	-2,2	-0,2	0,8	1,1	0,7	-0,4	0,4

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

(3) De loonkosten in het HERMREG-model zijn de loonkosten na aftrek van loonsubsidies (in tegenstelling tot de loonkosten op nationaal niveau zoals weergegeven in tabel 2).

Het herstel in 2010-2011 verschilt per gewest

In 2010 zouden de drie Belgische gewesten opnieuw aanknopen met een economische groei, zij het niet op dezelfde manier. Om dezelfde redenen van verschillende sectorale structuren, maar deze keer in een internationale context van heropleving na de crisis (zie deel 2.1), zouden het Vlaams en het Waals Gewest in 2010, meer baat hebben gehad bij het herstel van de buitenlandse vraag (zie deel 2.2.1). In Vlaanderen en Wallonië zou de regionale groei, ondersteund door

¹² Zo zou de toegevoegde waarde van de verwerkende industrie in 2009 gedaald zijn met 9 à 10 % in Vlaanderen en Wallonië, terwijl die van de gezamenlijke marktdiensten met iets minder dan 3 % zou zijn afgenomen. In Brussel, daarentegen, daalde de tertiaire marktactiviteit met *slechts* 0,7 % in 2009 en – meer nog – ging de activiteit in de bouwsector er minder op achteruit dan in de andere gewesten (zie ook hoofdstuk 4 voor meer gedetailleerde resultaten per HERMREG-bedrijfstak en per gewest).

een bijzonder hoge bijdrage van de verwerkende industrie (zie tabel in de bijlage, deel 10.1), respectievelijk 2,2 % en 2 % bedragen, tegenover 1,9 % in Brussel.

Gezien haar weerbaarheid tijdens de recessie van 2009, is het uiteindelijk weinig verrassend dat de opleving van de Brusselse economische activiteit minder uitgesproken is dan die in Vlaanderen. Dat zou, althans deels, verklaren waarom de groei in het Brussels Gewest nog iets kleiner is dan in het Vlaams Gewest in 2011 (groei van respectievelijk 2,1 % en 2,3 %).

De Waalse groei in 2011 zou 0,3 procentpunt (ppt) lager liggen dan het Belgisch niveau. Dat verschil in economische groei zou voortvloeien uit het feit dat de marktdiensten in iets mindere mate bijdragen tot de Waalse regionale groei dan tot de nationale groei.

Zoals na de periode van economische malaise in 1981-1983 en na de recessie van 1993, zou het economisch herstel in het Vlaamse Gewest krachtiger zijn, met een bbp-groei van 2,3 % in 2011, of respectievelijk 0,4 ppt en 0,2 ppt meer dan in Wallonië en Brussel. Algemeen beschouwd, kunnen we stellen dat Vlaanderen in het verleden meer conjunctuurgevoelig was, zowel in positieve als negatieve zin. Dat kan gedeeltelijk, verklaard worden door de structuur van haar economie en, daarmee samenhangend, haar grote openheid voor de internationale handel (we merken op dat het relatief aandeel van de verwerkende industrie en transport in Vlaanderen groter is dan in de twee andere gewesten).

De groei in 2012 en op middellange termijn (2013-2016)

In 2012 impliceert het nationaal referentiescenario de verdere herschikking van de economische groei naar de binnenlandse vraag die in 2011 werd ingezet (zie deel 2.2.1), en in het bijzonder naar de component bedrijfsinvesteringen (zie infra: de evolutie, per gewest, van de bruto-investeringen).

Dat vertaalt zich in Wallonië en Vlaanderen in een stabilisering van de groeibijdrage van de marktdiensten rond respectievelijk 1,3 en 1,5 ppt. In Wallonië zou de toegevoegde waarde van de gehele verwerkende nijverheid bovendien weer toenemen met iets meer dan 2 % in 2012, waardoor de economische groei in dit gewest – net zoals in Vlaanderen – 2,2 % zou bedragen (tabel 5). In Brussel zou de versterking van de groei van bepaalde marktdiensten die gericht zijn op de binnenlandse vraag, bijdragen tot een totale economische groei in de grootteorde van 2,3 %.

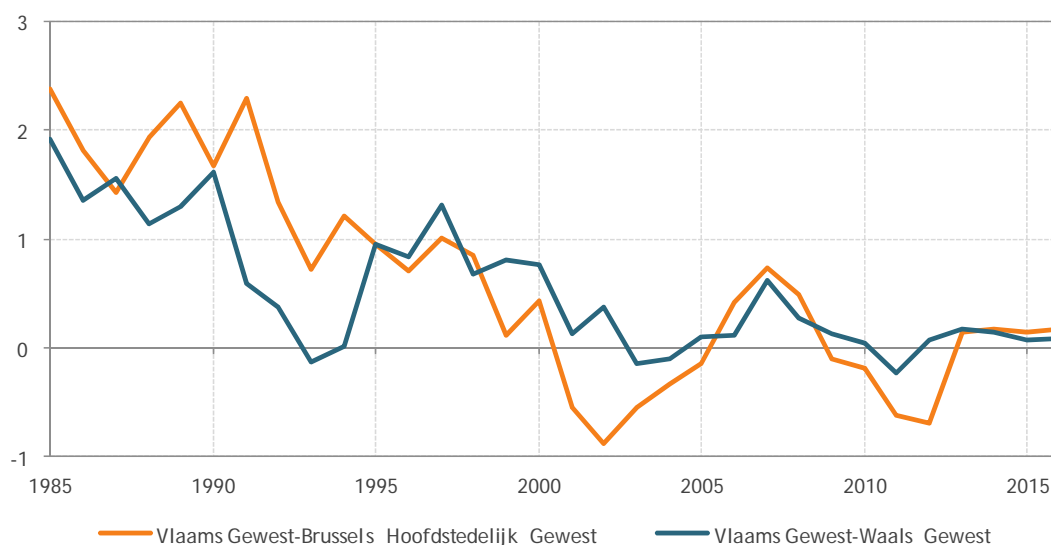
Op middellange termijn (2013-2016) zou de groeibijdrage van de marktdiensten zich stabiliseren op een niveau dat overeenstemt met dat van vóór de crisis (periode 2002-2008) – voor Vlaanderen – of een niveau dat iets hoger ligt – voor Brussel en Wallonië. De bijdrage van de verwerkende industrie in Vlaanderen overschrijdt haar gemiddeld groeiniveau van vóór de crisis van 0,2 ppt en komt uit op 0,3 ppt. In Brussel is de bijdrage tot de regionale economische groei van de belangrijke bedrijfstak “krediet en verzekeringen” (die bijna een vijfde van de re-

gionale toegevoegde waarde oplevert) gehalveerd ten opzichte van het gemiddelde over de periode 2002-2007.¹³

Uiteindelijk zouden de regionale groeivoeten op het einde van de projectieperiode convergeren – tussen 2 % en 2,4 % (zie figuur 4) – waarbij Vlaanderen een kleine voorsprong behoudt in de grootteorde van 0,1 ppt.

Figuur 5 toont dat het Vlaams groeisorplus geneigd is om af te nemen in de tijd. Die evolutie moet weliswaar genuanceerd worden: de vermindering van de groeiverschillen vanaf het midden van de jaren 90 wordt meer verklaard door een relatieve afbrokkeling van de Vlaamse prestatie dan door een versterking van de groei in Wallonië of Brussel. Integendeel, de gemiddelde prestaties van die twee gewesten is ook achteruitgegaan over de periode 1995-2008, zij het minder snel dan in Vlaanderen.¹⁴

Figuur 5: Economisch groeiverschil ten opzichte van Vlaanderen, voortschrijdend gemiddelde over 4 jaar (in procentpunt)

Het aandeel van het Vlaams bbp in het nationaal bbp (tegen lopende prijzen), dat tussen 1980 en 2008 ononderbroken toenam, zou lichtjes dalen in 2009 wegens een kleinere terugval van de economische activiteit in Brussel. Rekening houdend met die evolutie, zou het aandeel van het Vlaams bbp in het nationaal bbp over de projectieperiode opnieuw toenemen van 57,1 % in 2009 tot 57,6 % in 2016.¹⁵ Het aandeel van Wallonië zou zich over de volledige periode 2010-

¹³ De bijdrage van de bedrijfstak “krediet en verzekeringen” bedroeg 0,8 ppt van de groei tussen 2002 en 2007; tussen 1996 en 2011 was dan 1,0 ppt.

¹⁴ Ter herinnering, 2008 is het laatste jaar waarvoor de respectievelijke regionale toegevoegde waarden in volume definitief zijn.

¹⁵ Het aandeel van Vlaanderen bedroeg nog slechts 53,2 % in 1980.

2016 stabiliseren rond 23,4 %. Tegelijkertijd zou het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 0,4 procentpunt van zijn aandeel in het nationaal bbp moeten inleveren en tegen 2016 uitkomen op een aandeel van ongeveer 19 %, wat nog steeds hoger is dan het niveau uit 2008 (18,6 %).

De investeringen

Onder de economische aggregaten – buiten de werkloosheid – die beschikbaar zijn op regionaal niveau, zijn de effecten van een recessie waarschijnlijk het beste en het langste zichtbaar voor de investeringen, vermits het herstel van het vertrouwen van de economische actoren veel tijd nodig heeft. In overeenstemming met de nationale projectie zou het investeringsvolume (excl. de investeringen in woningen), na een terugval in het jaar van de recessie, in alle gewesten nog verder dalen in 2010, zij het minder fors. In Vlaanderen zou de daling van -0,1 % overeenstemmen met een stabilisering van de bruto-investeringen, maar het netto investeringsvolume (d.w.z. na afschrijvingen) zou, zoals in Wallonië en Brussel, nog verder afnemen in 2010. Gecumuleerd over de periode 2009-2010 zouden de investeringen terugvallen met ongeveer 10 % in Wallonië, 8 % in Vlaanderen en 4,2 % in Brussel, in overeenstemming met de betere weerstand van het Brussels Gewest tijdens de recessie.

De groeiverwachting van iets meer dan 2 %, gestabiliseerd in zijn verschillende componenten (zie deel 2.2.1), zou in elk gewest de bruto-investeringen stimuleren vanaf 2011. In 2012 zou de groei van de investeringen voor elk gewest vrijwel identiek zijn aan de trend die sinds 1995 wordt waargenomen (zie tabel 5)¹⁶. Aan het einde van de projectieperiode (2013-2016) zou die groei voor ieder gewest echter onder die trend blijven.

De regionale lonen

Wat betreft de evolutie van de loonkosten in de marktbedrijfstakingen, werden sinds 1980 bepaalde regionale ongelijkheden opgemerkt, die groter of kleiner waren afhankelijk van de beschouwde periode. Een voorbeeld van een periode waarin de regionale evoluties divergeerden, is de periode 1996-2002, toen de loonstijging per hoofd in Brussel, parallel met de regionale groei, inderdaad forser was dan in Vlaanderen of Wallonië (zie tabel 5)¹⁷. Niettemin wordt vanaf 2002 een zekere toenadering tussen de groeivoeten van de loonkosten per hoofd waargenomen. Over de periode 2002-2008¹⁸ zakte het negatief verschil van Wallonië ten opzichte van de gemiddelde nationale groei tot 0,10 ppt per jaar en het positief verschil van Vlaanderen bedroeg ongeveer 0,15 ppt; over dezelfde periode daalden de reële lonen in Brussel met 0,1 % zoals op het nationale niveau.

¹⁶ Tussen 1995 en 2008 bedroeg de gemiddelde jaarlijkse groei van de bruto-investeringen 3,2 % in Brussel, 3,8 % in Vlaanderen en 4,3 % in Wallonië. Die cijfers zijn inderdaad (vrijwel) identiek aan ramingen voor 2012 (tabel 5).

¹⁷ In tabel 5 stemt de groei van het reëel loon overeen met de nominale groei min de inflatie; Die laatste wordt gemeten door de verandering van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (zie tabel 2). Daar dezelfde prijsindex geldt voor de drie regio's, zijn de regionale groeiverschillen van de lonen per hoofd identiek (afgezien van benaderingsfouten), zowel in nominale als reële termen.

¹⁸ 2008 is inderdaad het laatste jaar waarin de lonen werden waargenomen in de regionale rekeningen. De loonkosten per hoofd voor elk gewest vanaf 2009 worden geraamd met behulp van het HERMREG-model.

Vanwege de redenen aangehaald in deel 2.2.4 en, in het bijzonder, een indexering die lager zou zijn dan de inflatie, zouden de reële arbeidskosten per hoofd in de marktbedrijfstakken in de drie gewesten nog verder dalen dit jaar, in zeer lichte mate in Vlaanderen en Wallonië (respectievelijk -0,1 % en -0,2 %) en iets sterker in Brussel (-0,7 %). De verklaring voor de verwachte jaarlijkse verschillen in regionale groei is complex en wijst op specifieke kenmerken van elke gewestelijke economie in termen van sectorale samenstelling en kwalificatieniveau van de werknemers.

Rekening houdend met het laatste ontwerp van interprofessioneel akkoord (zie deel 2.2.4), zouden de nominale lonen per hoofd in 2012 in elk gewest opnieuw sneller stijgen dan de inflatie; die laatste wordt op nationaal niveau gemeten en zou 2 % bedragen (zie tabel 2)¹⁹.

In het kader van de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen (cf. deel 2.2.4) zou de groei van de Belgische loonkosten vanaf 2012 de snellere groei van de loonkosten bij onze drie voornaamste handelspartners weerspiegelen. Op gewestelijk niveau vertaalt dat zich in een stijging van de reële loonkosten per hoofd over de periode 2013-2016 in de grootteorde van jaarlijks 1,7 % in Vlaanderen, 1,4 % in Brussel en 1,1 % in Wallonië.

Het groeiverschil in lonen, dat gunstig is voor de Vlaamse werknemers, zou verklaard worden door een regionale contrasterende arbeidsmarkt. Meer bepaald zou de werkloosheid in Vlaanderen vanaf 2011 duidelijk sterker dalen en lag ze aanvankelijk al op een duidelijk lager niveau dan in de twee overige gewesten (zie deel 3.2 infra). Zo zou het aantal werklozen in Vlaanderen gemiddeld afnemen met bijna 3 % per jaar over de periode 2011-2016 en met slechts 1,1 % per jaar in Wallonië. Het aantal Brusselse werklozen zou tussen 2010 en 2016 zelfs toenemen (zie tabel 10 infra).

De productiviteit

Over de volledige projectieperiode 2010-2016 zou productiviteitsgroei in de marktbedrijfstakken in zijn geheel identiek zijn in de drie gewesten (1,1 % per jaar, zie tabel 5). Er moet echter een onderscheid gemaakt worden tussen de industriële activiteiten en de activiteiten van de marktdiensten.

Zoals al werd aangehaald in deel 2.2.3, kende de productiviteit van de Belgische verwerkende industrieën een heropleving in 2010 en, volgens onze ramingen, zou dat zo zijn voor de drie Belgische gewesten. Hoewel de reële productiviteit per hoofd in de marktdiensten daarentegen gestagneerd lijkt te zijn in Vlaanderen, in overeenstemming met het nationaal resultaat, zou ze er in Brussel op zijn vooruitgegaan met iets minder dan 1 % en in Wallonië ietwat achteruitgegaan (met 0,5 % volgens onze ramingen)²⁰.

¹⁹ De lonen per hoofd zouden sneller stijgen in Vlaanderen (in de orde van 3,2 % in nominale termen en 1,1 % in reële termen) en trager in Brussel (2,5 % in nominale termen, of +0,5 % zonder inflatie).

²⁰ Zie hoofdstuk 4 (infra) voor details per bedrijfstak.

Vanaf 2011 zou de gemiddelde jaarlijkse reële productiviteitsgroei per hoofd in de marktbedrijfstakingen in Vlaanderen identiek zijn aan het niveau vóór de crisis (2002-2008), of 1,1 % per jaar. In Brussel en Wallonië zou de reële productiviteit per hoofd over de volledige projectieperiode even snel stijgen als in Vlaanderen zoals reeds werd aangehaald. Voor Brussel betekent dat een vertraging van de productiviteitsgroei ten opzichte van het recente verleden, vóór de crisis (gemiddelde 2002-2008: 1,5 % per jaar) en voor Wallonië een versnelling (0,8 % per jaar vóór de crisis). Merk op dat Vlaanderen op het einde van de projectieperiode een licht groeiverschil van de reële productiviteit op middellange termijn (2013-2016) van respectievelijk 0,1 ppt t.o.v. Wallonië en 0,2 ppt t.o.v. Brussel zou behouden.

Een belangrijk deel van de vertraging van de productiviteitsgroei in Brussel is afkomstig van de financiële sector. De gerealiseerde toegevoegde waarde per werknemer in die belangrijke sector in Brussel (ter herinnering: 19 % van de regionale toegevoegde waarde in volume), die over de periode 2003-2009 nog toenam met 3,2 % per jaar, zou slechts toenemen in een gehalveerd groeitempo, of 1,6 % per jaar op middellange termijn (zie infra, hoofdstuk 4, sectorale tabellen). In de bedrijfstak “vervoer en communicatie”, daarentegen, zou de productiviteit per werknemer in Brussel aanzienlijk sneller blijven stijgen dan in de twee andere Belgische gewesten.

De productiviteit in de marktbedrijfstakingen zou dus iets sneller groeien dan de loonkosten per hoofd over de volledige projectieperiode (tabel 5). Aan het einde van de periode (2013-2016) zouden de loonkosten per eenheid product in al die bedrijfstakken echter stijgen, tussen 0,3 % per jaar in Wallonië en 0,8 % per jaar in Vlaanderen.

Dat resultaat verhuult echter de sectorale verschillen in de afzonderlijke gewesten. In de verwerkende nijverheid, net zoals in het verleden en ongeacht het gewest, zou de productiviteitsgroei inderdaad hoger liggen dan de reële loonsverhogingen. De industriële bedrijven ervaren sterke internationale concurrentie die hen ertoe verplicht de loonkosten per eenheid product voortdurend te drukken (zie de sectorale tabellen in hoofdstuk 4 voor gedetailleerde cijfers). In de marktdiensten, die van nature minder onderhevig zijn aan internationale concurrentie, zou de reële productiviteit op middellange termijn in ieder Belgisch gewest echter trager groeien dan de reële loonkosten (bijvoorbeeld gedurende de periode 1996-2002, zie sectorale tabellen in hoofdstuk 4).

3.2. Arbeidsmarkt

De werkgelegenheid in de bedrijven gevestigd op het grondgebied van een gewest, ongeacht het gewest van herkomst van de werknemers, noemen we 'regionale binnenlandse werkgelegenheid'. De werknemers die niet woonachtig zijn in het gewest waarin ze werken, worden pendelarbeiders genoemd; zij die niet woonachtig zijn in het land waarin ze werken, worden grensarbeiders genoemd. Door het saldo van de pendelarbeid en dat van de grensarbeid toe te voegen aan de totale binnenlandse werkgelegenheid van een gewest, verkrijgt men de 'regionale werkende beroepsbevolking' of de 'werkgelegenheid naar woonplaats', wat dus overeenstemt met de werkgelegenheid van de ingezetenen van een gewest.

De verwachte evoluties van het aantal werklozen en van de werkloosheidsgraad resulteren uit de vergelijking van het arbeidsaanbod met de arbeidsvraag. De vooruitzichten voor het nationaal en regionaal arbeidsaanbod worden bottom-up berekend met behulp van een aparte socio-demografische module. Het resultaat op nationaal niveau is de som van de regionale ramingen. De resultaten van de socio-demografische projectie van het arbeidsaanbod worden gebruikt als exogene hypothesen in de eigenlijke regionale economische projectie.

Al deze elementen – demografie en arbeidsaanbod, totale regionale binnenlandse werkgelegenheid²¹, pendelarbeid, saldo van de grensarbeid, regionale werkende beroepsbevolking – zullen achtereenvolgens beschreven worden in de onderstaande paragrafen. Vervolgens worden de regionale ontwikkelingen van de werkgelegenheidsgraad op middellange termijn besproken. Tot slot worden de vooruitzichten inzake het aantal werklozen en de werkloosheidsgraad geanalyseerd.

3.2.1. Demografie en arbeidsaanbod

a. Bevolking

Determinanten van de totale bevolking

De recente bevolkingsevolutie wordt voornamelijk gekenmerkt door een stijging van de vruchtbaarheid van de Belgische vrouwen, vooral in Vlaanderen, en een hoge internationale immigratie die de afgelopen jaren sterk is toegenomen. De levensverwachting neemt gestaag toe.

Wat betreft de ruimtelijke verdeling van de bevolking, verkiezen zowel de binnenlandse migranten als de internationale immigranten de laatste jaren, naast Brussel, eerder Vlaanderen dan Wallonië als vestigingsplaats.

Gezien die significante veranderingen van de afgelopen drie jaar, was het noodzakelijk de hypothesen uit de Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060 aan te passen.

²¹ Een diepgaandere analyse van de resultaten betreffende de werkgelegenheid per bedrijfstak wordt gemaakt in hoofdstuk 4.

Tabel 6 toont de voornaamste determinanten van de jaarlijkse bevolkingsevolutie voor de geobserveerde jaren 2008-2009 en voor de projectiejaren 2010 tot 2016. De bewegingen worden gemeten over het kalenderjaar. Ter herinnering, het projectiemodel realiseert de vooruitzichten op basis van hypothesen per arrondissement, per leeftijd, per geslacht en per twee nationaliteiten (Belgen en buitenlanders). Meer geaggregeerde cijfers (in dit geval per gewest en voor het land) zijn dus het resultaat van een optelsom van de vooruitzichten per arrondissement.

De vruchtbaarheidshypothese wordt opgesteld aan de hand van het gemiddeld aantal kinderen per vrouw (TVC of totaal vruchtbaarheidscijfer). De heropleving van de vruchtbaarheid van de Belgische vrouwen is vooral zichtbaar in Vlaanderen en Wallonië. Het totaal vruchtbaarheidscijfer bedroeg daar in 2008 respectievelijk 1,74 en 1,79 kinderen per vrouw, tegenover respectievelijk 1,47 en 1,72 in 2001. De vruchtbaarheid van de Belgische vrouwen in Brussel is hoog als gevolg van de naturalisatie van een aanzienlijk aantal vrouwen met een hoge TVC: 1,86 kinderen per vrouw in 2008 tegenover 1,74 in 2001, maar dat niveau stijgt niet meer sinds 2006.

Het TVC van de buitenlandse vrouwen blijft nog steeds hoog, vooral in Vlaanderen, met 2,71 kinderen per vrouw in 2008, tegenover 2,29 in Wallonië en 2,48 in Brussel. Dat cijfer daalt echter, behalve in Wallonië, waar het stijgt maar toch onder het niveau van de twee andere gewesten blijft. In 2001 bedroegen de waarden voor Vlaanderen, Wallonië en Brussel respectievelijk 2,94, 2,11 en 2,60.

Het gemiddeld aantal kinderen per vrouw vloeit voort uit de ex ante hypothese over die TVC (lichte voortzetting van de huidige trends en constant verloop vanaf 2011, waardoor de nieuwe recente evoluties niet al te zeer worden uitvergroot), uit zowel de binnenlandse als de internationale migratiebewegingen van Belgische en buitenlandse vrouwen en uit de naturalisaties die het mogelijk maken dat een groot aantal buitenlandse vrouwen de Belgische nationaliteit verworft, wat hun gemiddeld aantal kinderen geleidelijk doet afnemen. Dat geheel van hypothesen en bewegingen levert de a posteriori berekende TVC-waarden voor de gewesten en voor België. In Vlaanderen en Wallonië blijft de TVC vrijwel constant rond 1,84; voor Brussel ligt hij logischerwijs hoger, tussen 2,01 en 2,04, maar daalt hij ten opzichte van het recente verleden. De a posteriori TVC van België schommelt in de periode 2010-2016 tussen 1,85 en 1,87.

De hypothese voor de evolutie van de sterftequotiënten veronderstelt een voortzetting van de neerwaartse trends, zij het gematigder.

De levensverwachting bij de geboorte voor mannen en vrouwen blijft nog steeds hoger in Vlaanderen dan in Brussel en in Wallonië (in 2016 zou ze voor mannen en vrouwen in de drie gewesten uitkomen op respectievelijk 80,30 – 84,88 jaar, 78,73 – 83,30 jaar en 77,41 – 82,89 jaar). In elk gewest stijgt de levensverwachting op de geboorte sneller voor mannen dan voor vrouwen, waardoor de gemiddelde groei in België over de periode 2009-2016 respectievelijk 1,59 en 1,15 jaar bedraagt voor mannen en vrouwen. Op nationaal niveau stijgt die voor respectievelijk mannen en vrouwen van 77,66 en 82,94 jaar in 2009 tot 79,25 en 84,09 jaar in 2016.

Tabel 6: De voornaamste determinanten van de bevolking van België en zijn gewesten

	2001	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
België										
Gemiddeld aantal kinderen per vrouw	1,67	1,85	-	1,85	1,86	1,86	1,86	1,86	1,87	1,87
Levensverwachting bij de geboorte - Mannen (jaren)	75,42	77,26	77,66	77,93	78,16	78,39	78,60	78,81	79,04	79,25
Levensverwachting bij de geboorte - Vrouwen (jaren)	81,67	82,82	82,94	83,23	83,38	83,53	83,66	83,82	83,96	84,09
Natuurlijk saldo (duizenden)	10,7	23,5	22,8	24,3	24,6	24,9	25,2	25,7	26,2	26,7
Extern migratiesaldo (duizenden)	35,1	63,9	62,8	63,8	64,8	64,9	64,1	62,2	59,3	56,6
Statistische aanpassing (duizenden)	0,4	0,6	1,3	-	-	-	-	-	-	-
Jaarlijks aangroei (duizenden)	46,3	87,9	86,8	88,1	89,3	89,8	89,3	87,9	85,5	83,3
Bevolking op 31/12 (duizenden)	10309,7	10753,1	10839,9	10928,0	11017,3	11107,1	11196,4	11284,3	11369,7	11453,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest										
Gemiddeld aantal kinderen per vrouw	2,03	2,07	-	2,01	2,01	2,02	2,02	2,03	2,04	2,04
Levensverwachting bij de geboorte - Mannen (jaren)	75,35	77,11	77,25	77,50	77,72	77,92	78,12	78,34	78,54	78,73
Levensverwachting bij de geboorte - Vrouwen (jaren)	81,43	82,39	82,74	82,63	82,76	82,88	82,98	83,08	83,19	83,30
Natuurlijk saldo (duizenden)	4,3	8,2	8,7	8,8	9,3	9,8	10,3	10,7	11,1	11,4
Intern migratiesaldo (duizenden)	-6,9	-12,6	-12,0	-13,5	-14,1	-14,6	-15,1	-15,5	-15,8	-16,1
Extern migratiesaldo (duizenden)	15,8	26,0	24,3	24,9	25,2	25,2	24,9	24,2	23,1	22,1
Statistische aanpassing (duizenden)	0,7	-0,3	0,0	-	-	-	-	-	-	-
Jaarlijks aangroei (duizenden)	14,0	21,3	21,0	20,3	20,5	20,4	20,0	19,3	18,3	17,4
Bevolking op 31/12 (duizenden)	978,4	1068,5	1089,5	1109,8	1130,3	1150,7	1170,7	1190,1	1208,4	1225,7
Vlaams Gewest										
Gemiddeld aantal kinderen per vrouw	1,76	1,82	-	1,84	1,84	1,84	1,84	1,85	1,85	1,85
Levensverwachting bij de geboorte - Mannen (jaren)	73,61	78,39	78,65	78,92	79,16	79,40	79,62	79,85	80,08	80,30
Levensverwachting bij de geboorte - Vrouwen (jaren)	80,66	83,48	83,63	83,92	84,10	84,25	84,40	84,57	84,73	84,88
Natuurlijk saldo (duizenden)	4,1	12,2	10,6	12,3	12,1	11,9	11,7	11,6	11,5	11,5
Intern migratiesaldo (duizenden)	2,7	6,9	6,3	7,0	7,3	7,6	7,9	8,0	8,2	8,3
Extern migratiesaldo (duizenden)	13,7	28,2	25,8	26,9	27,1	27,0	26,5	25,6	24,2	23,1
Statistische aanpassing (duizenden)	-0,3	0,1	0,5	-	-	-	-	-	-	-
Jaarlijks aangroei (duizenden)	20,2	47,4	43,1	46,2	46,5	46,5	46,1	45,2	43,9	42,9
Bevolking op 31/12 (duizenden)	5972,8	6208,9	6252,0	6298,2	6344,6	6391,1	6437,2	6482,4	6526,3	6569,2
Waals Gewest										
Gemiddeld aantal kinderen per vrouw	1,76	1,84	-	1,84	1,84	1,84	1,84	1,84	1,84	1,84
Levensverwachting bij de geboorte - Mannen (jaren)	73,61	75,24	75,94	76,20	76,40	76,61	76,82	76,99	77,21	77,41
Levensverwachting bij de geboorte - Vrouwen (jaren)	80,66	81,75	81,75	82,17	82,26	82,41	82,54	82,67	82,79	82,89
Natuurlijk saldo (duizenden)	2,3	3,1	3,5	3,1	3,1	3,1	3,3	3,4	3,6	3,8
Intern migratiesaldo (duizenden)	4,1	5,6	5,8	6,5	6,8	7,0	7,3	7,5	7,7	7,8
Extern migratiesaldo (duizenden)	5,7	9,7	12,7	12,1	12,5	12,7	12,7	12,4	11,9	11,5
Statistische aanpassing (duizenden)	0,1	0,8	0,8	-	-	-	-	-	-	-
Jaarlijks aangroei (duizenden)	12,1	19,3	22,7	21,6	22,4	22,9	23,2	23,3	23,2	23,1
Bevolking op 31/12 (duizenden)	3358,5	3475,7	3498,4	3520,0	3542,4	3565,3	3588,5	3611,9	3635,1	3658,2

Bronnen: Waarnemingen 2008-2009: AD SEI (Aangifteformulieren voor geboorte bij de burgerlijke stand en Rijksregister);
Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060: FPB

Terwijl de netto binnenlandse uitstroom vanuit Brussel in het verleden meer in het voordeel van Wallonië leek, o.a. door de verhuizing van buitenlanders die zich oorspronkelijk in Brussel

hadden gevestigd, speelt ze nu in het voordeel van Vlaanderen (de bewegingen tussen Vlaanderen en Wallonië komen later nog aan bod). In 2001 bedroegen de netto migratiesaldi van Brussel, Vlaanderen en Wallonië respectievelijk -6 900, +2 700 en +4 100 personen, tegenover respectievelijk -12 000, +6 300 en +5 800 in 2009. De hypothesen van de emigratiecijfers van elk arrondissement naar elk ander arrondissement houden de gemiddelde waargenomen waarden van de jaren 2007, 2008 en 2009 constant.

Een grotere internationale immigratie van buitenlanders betekent ook een grotere interne verschuiving binnen het land nadien. Zo zouden de netto interne migratiesaldi voor het Brussels Gewest, het Vlaams Gewest en het Waals Gewest respectievelijk -16 100, +8 300 en +7 800 bedragen in 2016.

De internationale immigratie (de som van de aangegeven instroom afkomstig uit het buitenland, personen uit het wachtregister en eerder geschrapte personen die na meer dan een jaar opnieuw ingeschreven worden) stijgt voortdurend. Voor België gaat het om 166 400 personen in 2009 tegenover 110 400 personen in 2001 en 132 800 personen in 2005. Meer internationale immigratie betekent ook meer uitstroom naar het buitenland (dit is de som van de aangegeven uitstroom en de geschrapte personen die niet binnen het jaar heringeschreven worden). Het jaarlijks migratiesaldo met het buitenland bedroeg in 2009 +62 800 personen voor België.

Het netto extern migratiesaldo bedroeg nog 35 100 personen voor België in 2001, waarvan +15 800 voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, +13 700 voor het Vlaams Gewest en +5 700 voor het Waals Gewest (respectieve aandelen van 45,39 en 16 %). In 2009 was het extern migratiesaldo van België van 62 800 opgedeeld als volgt: +24 300 voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, +25 800 voor het Vlaams Gewest en +12 700 voor het Waals Gewest (aandelen van respectievelijk 39, 41 en 20 %).

De immigraties uit het buitenland worden op dezelfde manier berekend als in de Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060: men onderscheidt dus, naast de Belgen die terugkomen naar België, drie subgroepen van buitenlandse nationaliteiten (de 'oude' EU-lidstaten of EU-15 zonder België; de nieuwe lidstaten of EU-12; de rest van de wereld) waarbij we voor de laatste twee subgroepen een factor voor de relatieve economische aantrekkingskracht van België laten meespelen. Daarenboven zou ook de opwaartse druk op de immigraties van deze laatste twee subgroepen aanhouden, maar slechts tot 2015.

Door dat complexe samenspel van factoren zou het internationaal migratiesaldo licht dalen vanaf 2013²² en in 2016 hetzelfde niveau bereiken van voor 2007. In 2016 zou het netto extern migratiesaldo van België +56 600 bedragen, waarvan +22 100 voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, +23 100 voor het Vlaams Gewest en +11 500 voor het Waals Gewest (dus nog steeds aandelen van respectievelijk 39, 41 en 20 %).

²² Meer informatie over die recente ontwikkelingen en over de bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 zal verstrekt worden in een Working Paper die op de website van het FPB wordt geplaatst, samen met de nieuwe bevolkingsvooruitzichten 2010-2060.

Determinanten van de bevolking op arbeidsleeftijd

De totale bevolking zou, jaargemiddeld of 'op 30 juni', toenemen met 438 800 eenheden tussen 2011 en 2016, maar die groei heeft grotendeels betrekking op jongeren (stijging van de vruchtbaarheid en immigratie) en ouderen (doorstroming van omvangrijke cohorten naar hogere leeftijden en in mindere mate ook een verdere toename van de levensduur). De bevolking van 15-64 jaar stijgt slechts met 148 400 eenheden (zie tabel 7).

Twee belangrijke factoren, naast de toename van de overlijdens ten gevolge van de veroudering van de bevolking op arbeidsleeftijd, verklaren de spontane daling van de bevolking op arbeidsleeftijd. Ze vloeien voort uit de natuurlijke historische ontwikkeling van de bevolking, meer bepaald de geboortecijfers uit het verleden. Enerzijds beïnvloedt de recente zwakke vruchtbaarheidsgraad het aantal jongeren van 15 jaar die binnenkomen in de leeftijdsgroep van 15-64 jaar. Anderzijds (en vooral) verlaten omvangrijke cohorten, de kinderen van de babyboom gebonden aan de Tweede Wereldoorlog, deze groep omdat ze 65 jaar worden. Deze evoluties die overgeërfd zijn uit het verleden, hebben een effect op de bevolking op arbeidsleeftijd vanaf 2011, globaal op het niveau van België. De bevolking van 15-64 jaar zou elk jaar op die manier spontaan afnemen met ruim 20 000 eenheden van 2011 tot 2016, of iets meer dan 106 900 eenheden over die 5 jaar. Die daling wordt echter ruimschoots gecompenseerd door het migratiesaldo met het buitenland dat elk jaar 50 000 eenheden bedraagt, of meer dan 255 000 eenheden over 5 jaar. Die twee evoluties samen leiden tot een jaarlijkse stijging van de bevolking op arbeidsleeftijd met ongeveer 30 000 eenheden van 2011 tot 2016, of een stijging van 148 400 eenheden over die 5 jaar. Merk op dat tijdens de twee laatste geobserveerde jaren 2008 en 2009, de jaarlijkse toename van de bevolking op arbeidsleeftijd van België veel hoger was, respectievelijk 57 000 en 46 100 eenheden, aangezien de cohorten die de leeftijd van 65 jaar bereikten toen nog minder omvangrijk waren dan daarna.

Hoewel het geboortecijfer uit het verre en recente verleden vrijwel geen opwaarts of neerwaarts effect op de bevolking op arbeidsleeftijd heeft in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest van 2011 tot 2016, zijn de neerwaartse effecten reeds veel vroeger merkbaar in het Vlaams Gewest, in feite al lang vóór 2001, met uitzondering van de jaren 2005 tot 2007 door de korte heropleving van het geboortecijfer in het begin van de jaren 90. In het Waals Gewest laat het effect van de vroegere evoluties in het geboortecijfer zich voelen vanaf het kalenderjaar 2011.

Op het niveau van de gewesten bedraagt het negatief netto intern migratiesaldo van de 15-64-jarigen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest naar de andere gewesten -42 200 eenheden, gecumuleerd over de periode vanaf midden 2011 tot midden 2016. In 2008-2009 ging bijna 70 % van de netto-uitstroom vanuit Brussel naar het Vlaams Gewest. Die netto-uitstroom vanuit het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou de netto-migratiestroom van dezelfde leeftijd vanuit het buitenland enigszins verlichten (jaarlijks ongeveer +20 000 personen, of meer dan 102 000 personen meer tussen midden 2011 en midden 2016). Die twee fenomenen en de lichte spontane groei van de bevolking op arbeidsleeftijd zouden die bevolking in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest doen toenemen met 64 600 eenheden van midden 2011 tot midden 2016.

Tabel 7: Determinanten van de bevolking op arbeidsleeftijd – Kalenderjaren

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Aangroei 2011 tot 2016 op 30/06
België										
Natuurlijk saldo	4,6	-4,1	-5,1	-22,4	-21,1	-23,1	-21,5	-19,9	-20,1	-106,9
Extern migratiesaldo	52,4	50,2	52,0	52,9	53,1	52,5	51,1	48,8	46,7	255,3
Jaarlijks saldo	57,0	46,1	46,9	30,4	32,0	29,4	29,6	28,9	26,6	148,4
Bevolking 15-64 op 31/12	7101,4	7147,5	7194,4	7224,9	7256,9	7286,3	7315,9	7344,7	7371,3	148,4
Totale bevolking op 31/12	10753,1	10839,9	10928,0	11017,3	11107,1	11196,4	11284,3	11369,7	11453,1	438,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest										
Natuurlijk saldo	1,2	0,8	1,2	0,4	0,5	0,5	1,0	0,9	1,5	3,9
Intern migratiesaldo	-6,8	-6,5	-7,3	-7,7	-8,1	-8,4	-8,6	-8,8	-9,0	-42,2
Extern migratiesaldo	21,9	20,4	21,1	21,4	21,4	21,2	20,6	19,7	18,9	102,9
Jaarlijks saldo	16,3	14,7	15,0	14,1	13,8	13,3	12,9	11,8	11,4	64,6
Bevolking 15-64 op 31/12	716,5	731,2	746,2	760,2	774,0	787,4	800,3	812,1	823,6	64,6
Totale bevolking op 31/12	1068,5	1089,5	1109,8	1130,3	1150,7	1170,7	1190,1	1208,4	1225,7	97,0
Vlaams Gewest										
Natuurlijk saldo	-1,7	-6,9	-7,5	-15,2	-13,2	-15,0	-15,2	-14,7	-16,1	-73,6
Intern migratiesaldo	3,9	3,4	4,0	4,2	4,5	4,6	4,8	4,8	4,9	23,2
Extern migratiesaldo	22,8	20,2	21,6	21,8	21,8	21,4	20,7	19,7	18,8	104,0
Jaarlijks saldo	25,0	16,7	18,1	10,9	13,0	11,1	10,4	9,8	7,6	53,6
Bevolking 15-64 op 31/12	4092,1	4108,8	4127,0	4137,9	4150,9	4162,0	4172,4	4182,2	4189,8	53,6
Totale bevolking op 31/12	6208,9	6252,0	6298,2	6344,6	6391,1	6437,2	6482,4	6526,3	6569,2	226,4
Waals gewest										
Natuurlijk saldo	5,1	2,0	1,2	-7,7	-8,3	-8,7	-7,3	-6,1	-5,5	-37,1
Intern migratiesaldo	3,0	3,2	3,3	3,5	3,6	3,7	3,8	4,0	4,1	18,9
Extern migratiesaldo	7,7	9,6	9,3	9,7	9,9	9,9	9,8	9,4	9,0	48,3
Jaarlijks saldo	15,7	14,7	13,8	5,5	5,2	4,9	6,3	7,2	7,6	30,2
Bevolking 15-64 op 31/12	2292,8	2307,5	2321,3	2326,8	2331,9	2336,9	2343,1	2350,4	2358,0	30,2
Totale bevolking op 31/12	3475,7	3498,4	3520,0	3542,4	3565,3	3588,5	3611,9	3635,1	3658,2	115,4

Bronnen: Waarnemingen 2008-2009: AD SEI (Rijksregister);
Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060: FPB

In het Vlaams Gewest zou het spontaan verlies aan personen in de leeftijdscategorie 15-64 jaar, dat veel sterker zou zijn dan in de twee andere gewesten, als gevolg van een recente vruchtbaarheidsgaad die lager is dan elders enerzijds en een vorige babyboom die sterker en vroeger was anderzijds (-73 600 personen tussen midden 2011 en midden 2016) gedeeltelijk gecompenseerd worden door het positief netto intern migratiesaldo vanuit Brussel. In 2008-2009 zou bijna een vierde van dat positief saldo met Brussel echter gecompenseerd worden door een netto-uitstroom vanuit Vlaanderen naar Wallonië. De netto-instroom van binnenlandse migranten in Vlaanderen bedraagt 23 200 personen over de periode van midden 2011 tot midden 2016. Het netto internationaal migratiesaldo van Vlaanderen is licht hoger dan dat van Brussel (ongeveer +25 000 personen per jaar, +104 000 personen van midden 2011 tot midden 2016), voor een bevolking in de gastregio die weliswaar bijna 5,8 maal groter is. In het totaal zou de bevolking op

arbeidsleeftijd in het Vlaams Gewest met ruim 53 000 eenheden toenemen van midden 2011 tot midden 2016.

In het Waals Gewest zou de bevolking op arbeidsleeftijd spontaan met minstens 37 000 eenheden dalen tussen midden 2011 en midden 2016. De netto interne migratie vanuit zowel Brussel als Vlaanderen (respectieve aandelen van 64 en 36 % in 2008-2009) zou die daling deels compenseren ten belope van bijna 19 000 eenheden van midden 2011 tot midden 2016. Het positief internationaal migratiesaldo is weliswaar lager dan in Vlaanderen (minder dan + 10 000 eenheden per jaar), maar zou de bevolking op arbeidsleeftijd doen aangroeien met 48 300 eenheden van midden 2011 tot midden 2016. In totaal zou de bevolking op arbeidsleeftijd in het Waals Gewest dus stijgen met meer dan 30 000 eenheden van midden 2011 tot midden 2016.

b. Arbeidsaanbod

Uit de analyse in afdeling a bleek al dat op nationaal vlak de bevolking op arbeidsleeftijd op middellange termijn beduidend zou blijven groeien (zie tabel 8: gemiddeld met 0,5 % per jaar tijdens de projectieperiode). Dat gebeurt onder impuls van een opnieuw naar boven bijgesteld positief extern migratiesaldo, dat op middellange termijn slechts licht terug zou vallen. Desondanks halveert de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd nagenoeg tussen 2010 (0,65 %) en 2016 (0,38 %). Dat is vrijwel uitsluitend het gevolg van de uit het verleden overgeërfde leeftijdsstructuur op arbeidsleeftijd, die met zich meebrengt dat steeds sterker bevolkte cohorten de leeftijd van 65 jaar bereiken.

Dat laatste fenomeen is echter vooral van belang in Wallonië en – meer nog – in Vlaanderen, nauwelijks in Brussel. Bovendien levert de inkomende externe migratie een veel sterkere bijdrage tot de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd in Brussel dan – in die volgorde – in Vlaanderen en Wallonië. Daarom blijft op middellange termijn de bevolking op arbeidsleeftijd veel sterker groeien in Brussel (1,8 % per jaar) dan in Wallonië en in Vlaanderen (beide 0,3 %). In vergelijking met de Bevolkingsvooruitzichten die in de vorige editie van deze regionale Vooruitzichten werden gebruikt, is de gemiddelde groei in Brussel fors opgetrokken (toen slechts +1,1 % per jaar voor de periode 2010-2016), in Vlaanderen licht verhoogd (komend van 0,2 % per jaar) en in Wallonië licht verlaagd (komend van 0,4 % per jaar). Dat is vrijwel uitsluitend het gevolg van de verandering in hypothesen m.b.t. externe en interne migraties (zie afdeling a).

Tabel 8: Scenario voor demografie en arbeidsaanbod

	2009	2010	2011	2012	2013-2016	Gemiddelden		2010-2016
						1996-2002	2003-2009	
1. Totale bevolking								
<i>1a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	87,4	87,4	88,7	89,5	87,3	28,0	66,2	87,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	21,2	20,6	20,4	20,4	19,1	5,1	13,4	19,7
Vlaams Gewest	45,2	44,6	46,3	46,5	45,0	15,8	35,2	45,3
Waals Gewest	21,0	22,2	22,0	22,6	23,2	7,1	17,7	22,8
<i>1b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,3	0,6	0,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,0	1,9	1,9	1,8	1,6	0,5	1,3	1,7
Vlaams Gewest	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,3	0,6	0,7
Waals Gewest	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,2	0,5	0,6
2. Bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar)								
<i>2a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	51,5	46,5	38,7	31,2	29,3	10,1	50,0	33,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	15,5	14,8	14,5	13,9	12,7	4,3	10,8	13,4
Vlaams Gewest	20,8	17,4	14,5	12,0	10,4	2,6	21,9	12,2
Waals Gewest	15,2	14,3	9,6	5,3	6,2	3,2	17,3	7,7
<i>2b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,7	0,7	0,5	0,4	0,4	0,1	0,7	0,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,2	2,0	2,0	1,9	1,6	0,7	1,6	1,8
Vlaams Gewest	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,1	0,5	0,3
Waals Gewest	0,7	0,6	0,4	0,2	0,3	0,1	0,8	0,3
3. Activiteitsgraad, definitie FPB (1)(2)								
Het Rijk	72,5	72,5	72,6	72,9	73,7	70,4	72,7	73,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	73,7	73,9	73,8	73,7	73,7	71,4	74,6	73,8
Vlaams Gewest	73,4	73,6	73,7	74,0	74,9	71,2	73,4	74,2
Waals Gewest	70,3	70,2	70,2	70,6	71,6	68,5	70,9	70,9
4. Beroepsbevolking (15 jaar en meer), definitie FPB								
<i>4a. Wijziging in duizendtallen</i>								
Het Rijk	30,2	36,8	35,2	42,1	36,6	41,5	41,8	37,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	10,6	12,4	9,7	10,2	9,3	6,3	8,2	9,9
Vlaams Gewest	17,5	17,8	16,8	20,8	16,9	21,0	20,3	17,6
Waals Gewest	2,0	6,7	8,6	11,1	10,4	14,3	13,4	9,8
<i>4b. Wijziging in procent</i>								
Het Rijk	0,6	0,7	0,7	0,8	0,7	0,9	0,8	0,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,0	2,3	1,8	1,8	1,6	1,4	1,6	1,8
Vlaams Gewest	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5	0,8	0,7	0,6
Waals Gewest	0,1	0,4	0,5	0,7	0,6	1,0	0,9	0,6

(1) Verhouding tussen beroepsbevolking (15 jaar en meer) en bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

(2) In de kolom 2013-2016 wordt de waarde op het einde van de periode (2016) weergegeven.

De globale activiteitsgraad klon onafgebroken gedurende twee decennia (van 64,1 % in 1985 tot 73,3 % in 2005), evolutie die al onderbroken werd vóór het uitbreken van de financiële crisis (daling tot 72,6 % in 2008). Gedeeltelijk heeft dat te maken met het verdwijnen van de schaarsbevolkte oorlogsgroepen uit de bevolking op arbeidsleeftijd: sinds 2005 nam daardoor het gewicht van de oudste bevolkingsgroepen op arbeidsleeftijd (met traditioneel benedengemiddelde activiteitsgraden) sterk toe, waardoor de evolutie van de globale activiteitsgraad fors gedrukt werd. Daarnaast lijkt er echter in de leeftijdsklassen beneden 50 jaar ook een bijkomend

neerwaarts effect te hebben gespeeld op de – administratief gemeten – activiteitsgraden. Tijdens de periode 2006-2008 viel het (traditioneel positief) verschil met de activiteitsgraad die gemeten wordt volgens de Enquête naar de Arbeidskrachten in de leeftijdsklasse 15-49 jaar immers gevoelig terug, van 4 procentpunt tot slechts 2,4 procentpunt, een terugval die trouwens gold voor elk van de drie gewesten, maar iets meer uitgesproken was in Wallonië. Wellicht kan die evolutie gedeeltelijk verklaard worden door de toename van het globale aantal schorsingen van werkloosheidsuitkeringen tijdens die jaren²³ die het aantal administratief gemeten werklozen (en dus ook de administratief gemeten beroepsbevolking) negatief beïnvloeden.

Ook tijdens de jongste twee jaar was er nog steeds sprake van een negatief demografisch structureffect op de – Vlaamse, Waalse en nationale – globale activiteitsgraad, maar veel minder uitgesproken dan in de jaren daarvoor. We hadden voor die periode echter een belangrijk negatief effect verwacht van de economische crisis op het aanbodgedrag, en vandaar op de globale activiteitsgraad. Op basis van de nu beschikbare gegevens heeft de crisis wel degelijk een zekere impact gehad, maar veel minder dan oorspronkelijk verwacht. Het effect is ook van kortere duur geweest dan verwacht en heeft voornamelijk in 2009 gespeeld. In dat jaar zakte de nationale globale activiteitsgraad licht (van 72,6 % naar 72,5 %), terwijl hij in 2010 constant bleef op 72,5 %. In Wallonië was er een meer uitgesproken daling tijdens die twee jaar (van 70,7 % naar 70,3 % in 2009 en 70,2 % in 2010²⁴). De activiteitsgraad daalde in 2009 echter nauwelijks in Brussel (van 73,8 % naar 73,7 %), bleef zelfs constant in Vlaanderen (op 73,4 %) en nam vorig jaar in die beide gewesten licht toe (tot respectievelijk 73,9 % en 73,6 %)²⁵.

Bij de jongeren (leeftijdsklasse 15-24) droegen zowel in 2009 als in 2010 wijzigingen in het aanbodgedrag beduidend negatief bij tot de ontwikkeling van de globale activiteitsgraad. In de middenklassen (25-49 jaar) was er enkel in 2009 een negatieve bijdrage. Het is bijzonder moeilijk daarbij een onderscheid te maken tussen conjuncturele en andere invloeden. In de jongere leeftijdsklassen zouden immers de Bolognahervormingen in het hoger onderwijs van belang kunnen zijn. Die werken een verlenging van de studieduur in de hand, en versterken - net in de postcrisisperiode - eenmalig de bestaande tendens naar sterkere onderwijsparticipatie. In de middenklassen blijft - ook in de nasleep van de crisis - het aantal schorsingen van de werkloos-

²³ Het Plan voor de Begeleiding en de Opvolging van werklozen (PBO) uit 2004 schrapt weliswaar de automatische opschorting van uitkeringen voor langdurig werkloze samenwonenden (afschaffing artikel 80), maar voorzagt dan weer in een striktere opvolging van actief zoekgedrag naar werk voor de gehele groep van uitkeringsgerechtigde werklozen jonger dan 50 jaar. Bovendien werd ook een intensievere uitwisseling van informatie met de gewestelijke diensten voor arbeidsbemiddeling opgezet en begon de RVA sterker gebruik te maken van de mogelijkheid om de beschikbare gegevens in de verschillende databanken van de sociale zekerheid met elkaar te vergelijken. Als gevolg daarvan is het totale aantal uitsluitingen van het recht op werkloosheidsuitkeringen sterk gestegen sinds de invoering van het PBO.

²⁴ De historische reeksen voor de regionale beroepsbevolking en activiteitsgraad werden herzien in deze editie van de regionale Vooruitzichten, als gevolg van de herraming van de reeksen voor interregionale pendel. Het kader in afdeling 3.2.3 geeft meer uitleg.

²⁵ Op te merken dat in het verleden de meting van de Brusselse activiteitsgraad erg gevoelig is gebleken voor herzieningen van de bevolkingscijfers. De jongste jaren is de bevolking in Brussel immers veel sterker gestegen dan verwacht, wat a posteriori geleid heeft tot sterke neerwaartse aanpassingen in de groei van de Brusselse activiteitsgraad. De bevolkingscijfers voor 2010 zijn in deze Vooruitzichten nog niet gebaseerd op volledige observaties, want worden berekend als het gemiddelde tussen de geobserveerde toestand op 1 januari 2010 en een vooruitzicht voor 1 januari 2011.

heidsuitkering toenemen, wat nog steeds zou kunnen wegen op de evolutie van de activiteitsgraden in die leeftijdsklassen. In beide gevallen is regionale differentiatie bovendien aannemelijk, enerzijds omdat de implementatie van de Bolognahervormingen verschillend is naar gelang van de Gemeenschap, en anderzijds omdat de doelgroep voor de activering van werklozen een groter aandeel van de beroepsbevolking vertegenwoordigt in Brussel en in Wallonië dan in Vlaanderen.

In de hogere leeftijdsklassen (50 jaar en meer) bleef ook tijdens de jongste twee jaar de activiteitsgraad beduidend toenemen in de drie gewesten, extra ondersteund weliswaar door de verhoging van de pensioenleeftijd voor vrouwen van 64 jaar naar 65 jaar. De crisis lijkt slechts een beperkte invloed te hebben gehad op het aanbodgedrag in deze leeftijdsklasse. Dat komt onder meer tot uiting in de geringe impact die de adverse conjunctuur blijkbaar gehad heeft op de instroom in het brugpensioen.

De quasi-stagnatie van de globale activiteitsgraad belet niet dat de nationale beroepsbevolking fors verder groeide tijdens de laatste twee jaar (met 0,6 % in 2009 en 0,7 % in 2010), wat dus vrijwel uitsluitend gebeurde onder demografische impuls. Dat die groei opnieuw veel hoger lag in Brussel (boven de 2 % per jaar) dan in de beide andere gewesten, is het gevolg van de veel sterkere demografische aanwas in dat gewest. Dat de Waalse beroepsbevolking (0,3 % per jaar) slechts half zo sterk groeide als de Vlaamse (0,6 % per jaar) is dan weer het gevolg van de zwakkere groei van de activiteitsgraad tijdens die periode in Wallonië.

Vanaf 2011 valt de negatieve demografische druk op de evolutie van de globale activiteitsgraad in Vlaanderen - grotendeels - en in Wallonië - volledig - weg. Verder gaan we er van uit dat in de jongere leeftijdsklassen de naweën van de crisis op de activiteitsgraden nu volledig uitgewerkt zijn, zodat de bijdrage van gedragswijzigingen op deze leeftijden aan de ontwikkeling van de globale activiteitsgraad nu veel minder negatief zouden zijn. Op middellange termijn blijft nog slechts een bescheiden negatieve trend over (iets sterker in Vlaanderen dan in Wallonië weliswaar), die de tendens naar sterkere onderwijsparticipatie blijft reflecteren.

Daarnaast gaan we er van uit dat de groei van de activiteitsgraden in de middenklassen niet langer afgeremd wordt door de striktere politiek op het vlak van uitsluitingen (die, bij ongewijzigd beleid, m.a.w. op kruissnelheid zou zijn gekomen). Gedragswijzigingen dragen op deze leeftijden op middellange termijn zowel in Vlaanderen als in Wallonië dan terug positief bij tot de ontwikkeling van de globale activiteitsgraad, sterker bij vrouwen dan bij mannen weliswaar, omdat bij vrouwelijke 40-plussers nog gerekend mag worden op positieve cohorde-effecten tijdens de projectieperiode.

Cohorte-effecten spelen in die beide gewesten nog veel sterker in de oudere vrouwelijke leeftijdsklassen, die, ondanks het feit dat de pensioenhervorming van 1996 nu op kruissnelheid is gekomen, veruit de sterkste bijdrage blijven leveren aan de toename van de globale activiteitsgraad. Ook in de mannelijke oudere leeftijdsklassen blijven de activiteitsgraden echter structu-

reel toenemen in beide gewesten, gesteund onder meer door het verdere relatief verlies aan belang van het brugpensioenstelsel in deze leeftijdsgroep.

In Brussel blijven demografische structuurwijzigingen op middellange termijn de evolutie van de globale activiteitsgraad licht ondersteunen. Wijzigingen in het aanbodgedrag leveren echter - in tegenstelling tot wat het geval zou zijn in beide andere gewesten - op middellange termijn geen positieve bijdrage tot de ontwikkeling van de globale activiteitsgraad. Dat heeft vooral te maken met het feit dat - op basis van de in het verleden geobserveerde evolutie van de vrouwelijke activiteitsgraden tussen 30 en 55 jaar - cohorde-effecten een veel minder sterke opwaartse impact zouden hebben op de evolutie van het arbeidsaanbod dan in beide andere gewesten.

In Brussel zou de globale activiteitsgraad daarom plafonneren rond 73,7 % tijdens het verdere verloop van de projectieperiode. Zowel in Vlaanderen als in Wallonië klimt de globale activiteitsgraad echter fors, en wint hij gemiddeld iets meer dan 0,2 procentpunt per jaar tijdens de periode 2011-2016, stijging die weliswaar iets afzwakt op het einde van de periode, naarmate cohorde-effecten in het aanbodgedrag aan kracht inboeten. De activiteitsgraad komt daardoor in 2016 uit op 74,9 % in Vlaanderen en op 71,6 % in Wallonië. Die toenames domineren ook de evolutie op nationaal vlak, waar de globale activiteitsgraad stijgt van 72,5 % in 2010 naar 73,7 % in 2016.

Ondanks de stagnatie van de Brusselse globale activiteitsgraad, groeit de beroepsbevolking in dat gewest op middellange termijn drie keer sterker (1,8 % per jaar gemiddeld tijdens de projectieperiode) dan in Wallonië en in Vlaanderen (0,6 % groei per jaar in beide gewesten). Dat is volledig toe te schrijven aan de sterkere demografische impuls in Brussel. Aggregatie op nationaal vlak leert dat de beroepsbevolking gemiddeld met 0,7 % groeit tijdens de projectieperiode (tegen 0,8 % gemiddeld tijdens de zeven jaar daarvoor) en daarbij nu iets sterker ondersteund wordt door demografische veranderingen (die iets meer dan 60 % van de toename verklaren) dan door gedragsveranderingen. Beide determinanten boeten weliswaar aan kracht in naarmate de periode vordert, zodat de jaarlijkse groei van het arbeidsaanbod terugvalt van 0,8 % in 2013 naar 0,5 % in 2016, een verlies aan dynamiek, dat zou optreden in elk van de drie gewesten.

3.2.2. Totale regionale binnenlandse werkgelegenheid

Rekening houdend met de omvang van het activiteitsverlies slaagde de totale werkgelegenheid erin om in 2009 relatief goed stand te houden in België (-0,4 %, zie tabel 10), dankzij het feit dat in de ondernemingen niet enkel de gemiddelde arbeidsduur werd aangepast, maar tevens de productiviteit per uur neerwaarts werd herzien (deel 2.2.6).

De sterkere daling van de binnenlandse werkgelegenheid in Vlaanderen (-0,5 %) en in Wallonië (-0,3 %) dan in Brussel wordt opnieuw verklaard door de sectorale structuur van de respectieve regionale economieën. Hoewel de werkgelegenheid in het geheel van de marktdiensten en de niet-verhandelbare diensten op een gelijkaardige manier groeide in de drie gewesten (met 0,3 % of 0,4 % volgens het gewest), hebben het proportioneel aanzienlijk hoger aandeel van die activi-

teiten in Brussel en, samenhangend daarmee, de kleinere bijdrage van de verwerkende nijverheid tot de schommelingen van de regionale werkgelegenheid, immers geleid tot een kleiner totaal werkgelegenheidsverlies in dat gewest. In Vlaanderen en Wallonië daarentegen hebben de aanzienlijke werkgelegenheidsverliezen in de verwerkende nijverheid in 2009 (respectievelijk -5 % en -4 %) zwaar gewogen op de globale terugval van de binnenlandse werkgelegenheid²⁶.

De werkgelegenheid nam opnieuw toe in de drie gewesten in 2010 en deed daarmee de terugval in Vlaanderen en Wallonië van het voorgaande jaar teniet. De binnenlandse werkgelegenheid is met ongeveer 0,7 % gestegen zowel in Vlaanderen als in Wallonië en met 0,5 % in Brussel. Vanaf 2011 zou de binnenlandse werkgelegenheid van elke gewest in hetzelfde ritme stijgen als voor de crisis, rond een nationaal gemiddelde van 1 % per jaar (zie tabel 10), of ongeveer 7 000 additionele banen per jaar in het Brussels Gewest tussen 2012 en 2016, 28 000 banen per jaar in Vlaanderen en bijna 13 000 banen per jaar in Wallonië over dezelfde periode. In totaal zou over de periode 2010-2016 de werkgelegenheid stijgen met 41 000 eenheden in Brussel, met 72 000 in Wallonië en met 169 000 eenheden in Vlaanderen.

De jaarlijks gecreëerde werkgelegenheid vanaf 2012 zou relatief hoog zijn in het Brussels Gewest, tenminste in vergelijking met het recente verleden (2003-2009, zie tabel 10), maar zou in historisch opzicht niet ongebruikelijk zijn. Zo werd in dat gewest tussen 1997 en 2001 – na een periode van relatief zwakke groei die volgde op de recessie in 1993 – jaarlijks gemiddeld 9 000 banen gecreëerd²⁷. In Wallonië zou de jobcreatie opnieuw toenemen (na de daling in 2009 en de matige prestatie in 2010), maar zou toch de toenames uit de periode 2004-2008 niet evenaren.

In Vlaanderen zou de jaarlijkse jobcreatie op middellange termijn (1,1 % tussen 2013 en 2016) vrijwel identiek zijn aan het sinds 2003 waargenomen gemiddelde (zie tabel 10).

Wat de zelfstandige werkgelegenheid betreft, bevond 62 % zich in 2008 in Vlaanderen, 29 % in Wallonië en 9 % in Brussel. In Vlaanderen en Wallonië zijn iets minder dan 20 % van de werknemers zelfstandig, terwijl dit statuut 10 % van de totale binnenlandse werkgelegenheid voor haar rekening neemt in Brussel. Gedurende de laatste 30 jaar (1980-2009) steeg de zelfstandige werkgelegenheid gemiddeld het snelst in Vlaanderen en Brussel (respectievelijk met 0,9 % en 0,8 % per jaar). In Wallonië was de groei van het aantal zelfstandigen duidelijk trager (0,2 % per jaar). In de meeste bedrijfstakken waarin de zelfstandige werkgelegenheid een vrij groot aandeel heeft, volgt de evolutie van die werkgelegenheid, per gewest, de historische trend en is zij weinig conjunctuurgevoelig. De trend is bijvoorbeeld negatief in de “landbouw” en de “handel en de horeca” in de drie gewesten en is positief in de bedrijfstak “gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening” in Vlaanderen²⁸.

²⁶ De bijdragen van de verwerkende nijverheid tot de regionale groei van de werkgelegenheid bedroegen respectievelijk -0,8 % in Vlaanderen, -0,5 % in Wallonië en -0,2 % in Brussel (zie bijgevoegde tabel, deel 10.1).

²⁷ De gemiddelde economische groei in Brussel bedroeg 1,4 % per jaar tijdens de periode 1993-1996 in vergelijking met 2,1 % in Vlaanderen.

²⁸ De recente evolutie van de zelfstandige arbeid werd beïnvloed door een trendbreuk in bepaalde bedrijfstakken (in het bijzonder de bouw in Brussel), als gevolg van het groeiend aantal onderdanen van de nieuwe EU-lidstaten dat er

Volgens onze ramingen zou, over de volledige projectieperiode 2010-2016, de zelfstandige werkgelegenheid in elk gewest stijgen in een gelijkaardig tempo als in het recente verleden: +1,8 % per jaar in Brussel, +0,4 % in Vlaanderen en +0,2 % in Wallonië. Voor dat laatste gewest zou de geprojecteerde groei niet alleen conform zijn met het *historisch* gemiddelde (zie boven), maar ook geleidelijk het negatief verschil ten opzichte van Vlaanderen, dat sinds 1995 werd waargenomen, verder wegwerken.

3.2.3. Saldo van de grensarbeid en saldo van de pendelarbeid

Om de werkende beroepsbevolking per gewest te verkrijgen, dient men aan de hierboven besproken regionale binnenlandse werkgelegenheid het saldo van de regionale grensarbeid en het saldo van de regionale pendelarbeid toe te voegen. Daarbij is pendelarbeid duidelijk belangrijker dan grensarbeid.

Saldo van de grensarbeid

Het saldo van de grensarbeid van een gewest vloeit voort uit het verschil tussen 'uitgaande' grensarbeid, namelijk het aantal inwoners van het gewest die in het buitenland werken, en de 'inkomende' grensarbeid, namelijk het aantal personen die woonachtig zijn in het buitenland maar werken in het gewest. Binnen de uitgaande grensarbeid kan men twee types van grensarbeiders onderscheiden: de grensoverschrijdende grensarbeiders die de landsgrens minstens één keer per week oversteken en de grensarbeiders 'door extraterritorialiteit', zoals de werknemers van internationale instellingen en het ambassadepersoneel.

Het Belgisch saldo van de grensarbeid (dat gelijk is aan de som van de drie gewestelijke saldi van de grensarbeid) is positief, wat betekent dat het aantal Belgische ingezetenen die in het buitenland werken groter is dan het aantal Belgische niet-ingezetenen die in België werken. In 2009 bedroeg het Belgisch saldo van de grensarbeid 78 500 personen, waarvan 36 % Vlaams, 36 % Brussels (cf. het personeel van ambassades en internationale instellingen, dat woonachtig is in Brussel) en 28 % Waals. In deze vooruitzichten wordt het nationaal saldo van de grensarbeid vrijwel constant gehouden op zijn laatst waargenomen niveau. De regionale verdeling van dat saldo zou over de gehele projectieperiode overeenkomen met die van het laatst waargenomen jaar. In 2016 zou het positief saldo van de grensarbeid de Waalse werkende beroepsbevolking voeden met bijna 22 000 personen, die van Vlaanderen met ongeveer 28 000 personen en die van Brussel met een identiek aantal personen.

voor kiest zich onder dat statuut in België te vestigen wegens beperkingen op het vrij verkeer van loonarbeid. In de huidige vooruitzichten zou dit substitutie-effect een zeer kleine rol spelen, aangezien die beperkingen werden opgeheven voor de meeste van die staten, behalve twee: Bulgarije en Roemenië. De loontrekkenden uit die twee laatste lidstaten zullen niet meer aan de verplichte werkvergunning onderworpen zijn vanaf 1 januari 2012 (bron: <http://www.emploi.belgique.be>, FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg).

Saldo van de pendelarbeid

Terwijl het Belgisch saldo van de grensarbeid positief is, is het interregionaal pendelsaldo per definitie nul op nationaal niveau. Het saldo van de pendelarbeid van een gewest resulteert uit het verschil tussen de stroom van werknemers die hun gewest verlaten om in een ander Belgisch gewest te gaan werken en de stroom van werknemers die zich naar hetzelfde gewest begeben om er te werken, maar die afkomstig zijn van een ander gewest.

De twee belangrijkste interregionale pendelstromen in België vertrekken vanuit Vlaanderen (bijna 215 000 personen in 2009) en vanuit Wallonië (118 900 personen in 2009, zie het kader op de volgende pagina) naar Brussel. Naast die twee belangrijke stromen, zijn er nog vier andere stromen die minder belangrijk zijn maar die de voorbije jaren continu gestegen zijn. In totaal wordt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gekenmerkt door een ruimschoots negatief pendelsaldo van ongeveer -278 000 in 2009 (zie tabel 10), wat zich weerspiegelt in het feit dat een groot deel van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid wordt ingenomen door werknemers uit Wallonië of Vlaanderen (zie onder). Het positief saldo van de Waalse pendelarbeid bedroeg ongeveer 119 000 personen in 2009, terwijl het positief saldo van de Vlaamse pendelarbeid 159 500 personen bedroeg.

Om vooruitzichten inzake pendelstromen te kunnen opmaken, dient men de belangrijkste determinanten te onderscheiden. Die laatste houden verband met de economische omstandigheden, de evolutie van de beroepsbevolking en de werkgelegenheidsopportunities, zowel in het gewest van herkomst als in het gewest van bestemming.

Volgens de huidige vooruitzichten zou de pendelstroom van Vlaanderen naar Brussel gestaag afnemen tussen 2010 en 2016, terwijl de pendelstroom van Wallonië naar Brussel daarentegen zou toenemen. Die evoluties bevestigen de bewegingen die reeds tijdens het vorige decennium werden waargenomen.

HERZIENING REEKSEN INTERREGIONALE PENDEL

De werkzame bevolking met woonplaats in regio x (x= Brussel, Vlaanderen, Wallonië) volgt in de HERMREG-databank als de binnenlandse werkgelegenheid met werkplaats in regio x plus het saldo (uitgaand - inkomend) van grensarbeid en interregionale pendel voor regio x. De historische regionale reeksen voor binnenlandse werkgelegenheid en grensarbeid worden in de HERMREG-databank geraamd op basis van administratieve bronnen (instanties Sociale Zekerheid), hetzij rechtstreeks, hetzij onrechtstreeks (via de Nationale/Regionale Rekeningen). De reeksen voor interregionale pendel (zes brutostromen tussen de drie gewesten) werden daarentegen geraamd aan de hand van afgevlakte gegevens uit de Enquête naar de Arbeidskrachten (EAK).

Sinds kort (periode 2005-2009) zijn er nu ook pendelgegevens beschikbaar via een administratieve bron, dankzij de gekoppelde woon- en werkinformatie waarover de RSZ beschikt. Een voordeel van die administratieve bron is de grotere stabiliteit van de tijdreeksen. Nadelen zijn dan weer de latere beschikbaarheid (in vergelijking met de EAK-bron) en de overschatting in niveau van de brutopendelstromen – vooral tussen Vlaanderen en Wallonië – die het gevolg is van de imputatieprocedure die gehanteerd wordt voor het bijschatten van ontbrekende informatie op het vlak van de regio van werkplaats.

Omdat het HERMREG-model brutopendelstromen modelleert, hebben we ervoor geopteerd het niveau van de historische reeksen ook in deze editie van de regionale vooruitzichten te blijven baseren op afgevlakte EAK-informatie voor de periode tot en met 2007. Vanaf 2008 daarentegen volgen de brutopendelstromen nu de RSZ-bron in groeivoeten. De observatieperiode reikt dan tot 2009, laatste jaar waarvoor de RSZ-gegevens momenteel beschikbaar zijn.

In vergelijking met eerdere edities van deze regionale Vooruitzichten hebben we weliswaar een dubbele correctie aangebracht aan de EAK-brongegevens. In de eerste plaats wordt enkel nog EAK-pendel van loontrekkenden in aanmerking genomen. Dat is conform aan de hypothese uit de Regionale Rekeningen dat niet-loontrekkenden niet interregionaal pendelen: de raming van de niet-loontrekkende werkgelegenheid naar regio van werkplaats is in de Regionale Rekeningen immers gebaseerd op administratieve informatie volgens woonplaats. In de tweede plaats werd alle interregionale EAK-pendel in NACE-Rev.1-afdeling 99 (extraterritoriale organisaties en lichamen) nu geweerd, in de veronderstelling dat die stromen al vervat zijn in de HERMREG-reeksen voor uitgaande grensarbeid naar internationale instellingen.

Beide correcties hebben vooral gevolgen voor de raming van de uitgaande pendel van Vlaanderen en Wallonië naar Brussel, die telkens neerwaarts herzien wordt. Gemiddeld over de periode 1999-2007 (zie bovenstaande tabel) ligt het saldo van de interregionale pendel (en dus ook de raming van de werkzame bevolking en van de beroepsbevolking) daardoor 13700 en 5400 personen lager in respectievelijk Vlaanderen en Wallonië en (afgerond) 19000 personen hoger in Brussel. De gevolgen voor de raming van de werkgelegenheids- en activiteitsgraad zijn nog redelijk beperkt in Vlaanderen (gemiddelde neerwaartse herziening van 0,34 procentpunt over die periode) en Wallonië (-0,25 procentpunt), maar erg belangrijk in Brussel (+2,89 procentpunt), gewest waarvoor de raming van de arbeidsmarktvariabelen erg gevoelig is voor een correcte inschatting van de pendelstromen. Zelfs op de raming van de Brusselse werkloosheidsgraad is de impact van de herziening niet onaanzienlijk (die ligt nu gemiddeld 0,82 procentpunt lager dan vroeger), terwijl voor beide andere gewesten de gevolgen op dat vlak eerder marginaal zijn.

Tabel 9: Gevolgen herziening historische reeksen pendel op arbeidsmarktgrootheden
(jaargemiddelden periode 1999-2007; niveauverschillen t.o.v. HERMREG 2010)

	Rijk	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Vlaams Gewest	Waals Gewest
<i>1. In duizendtallen</i>				
Saldo interregionale pendel	0,0	19,0	-13,7	-5,4
Werkzame bevolking	0,0	19,0	-13,7	-5,4
Beroepsbevolking (concept FPB)	0,0	19,0	-13,7	-5,4
<i>2. In procentpunt</i>				
Werkzaamheidsgraad	0,00	2,89	-0,34	-0,25
Activiteitsgraad (concept FPB)	0,00	2,89	-0,34	-0,25
Werkloosheidsgraad (concept FPB)	0,00	-0,82	0,04	0,06

De overige vier interregionale pendelstromen waarvan het niveau heel wat minder hoog is, zouden toenemen op middellange termijn. Dat weerspiegelt de – in het verleden reeds waargenomen – toegenomen mobiliteit van de werknemers tussen de gewesten.

In totaal zou het positief saldo van de Waalse pendelarbeiders, dat in ruime mate beïnvloed wordt door de stroom van Wallonië naar Brussel (maar ook door de Waalse stroom naar Vlaanderen), op middellange termijn stijgen (gemiddelde jaarlijkse groei van 1 % over de periode 2010-2016) en bijna 127 000 personen bedragen in 2016 (zie tabel 10) tegenover 118 400 personen in 2010, en dit ondanks de toename van de inkomende stroom in Wallonië afkomstig van Brussel en Vlaanderen. Het positief saldo van de Vlaamse pendelarbeid, dat ruimschoots beïnvloed wordt door de stroom van Vlaanderen naar Brussel, zou ook dalen op middellange termijn (gemiddelde jaarlijkse daling van 2 % tijdens de periode 2010-2016) en niet meer dan 134 800 personen bedragen in 2016, terwijl dat meer dan 157 000 personen was in 2010. De daling van de uitgaande stroom van Vlaanderen zou dus de stijging van de uitgaande stroom van Wallonië overtreffen. Bijgevolg zou het Brussels pendelsaldo op middellange termijn minder

negatief zijn en -262 000 personen bedragen in 2016, of + 14 000 personen meer dan in 2010. Die toename zou resulteren uit 16 000 bijkomende dagelijkse pendelbewegingen vanuit Brussel naar de twee andere Belgische gewesten, gecombineerd met een quasi stagnering van de totale inkomende stromen vanuit Vlaanderen en Wallonië (+ 1 000 personen ongeveer). Rekening houdend met die evoluties, zou het aandeel van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid dat wordt ingenomen door Vlaamse en Waalse ingezetenen dalen op middellange termijn en de in 2000 begonnen trend voortzetten. Dat aandeel bedroeg nog 53,7 % in 1999 en 49,5 % in 2009; het zou 46,6 % bedragen in 2016. Ceteris paribus komt de daling van dat aandeel uiteraard ten goede aan de evolutie van de Brusselse werkende beroepsbevolking op middellange termijn (zie volgend deel).

3.2.4. Regionale werkende beroepsbevolking

Uit de evolutie van de regionale binnenlandse werkgelegenheid, het saldo van de grensarbeid van elk gewest en het saldo van de interregionale pendelarbeid, kan men via optelling, de evolutie van de regionale werkende beroepsbevolking afleiden.

In de drie gewesten kent de regionale werkende beroepsbevolking een heropleving in 2010, die meer uitgesproken is in Brussel (ondanks een zwakkere groei van de werkgelegenheid dan in de overige gewesten) als gevolg van een pendelsaldo dat verbetert in dit gewest ten nadele van de twee andere gewesten. Vanaf 2011, parallel met de terugkeer naar een economische groei die vergelijkbaar is met die vóór de crisis, zou de werkende beroepsbevolking in de drie gewesten opnieuw sterker stijgen met jaarlijks 2 % in Brussel, 1 % in Wallonië en 0,9 % in Vlaanderen.

Bevoordeeld door een gunstiger pendelsaldo, zou het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een groei van de werkende beroepsbevolking optekenen die veel hoger ligt dan die van de binnenlandse werkgelegenheid en die duidelijk toeneemt t.o.v. vroegere cijfers. Daaruit volgt meer bepaald (zie vorig punt) een toename van het deel van de Brusselse binnenlandse arbeidsplaatsen dat wordt ingenomen door ingezetenen.

Voor Vlaanderen geldt echter het omgekeerde: een werkende beroepsbevolking die minder snel stijgt dan de werkgelegenheid (als gevolg van de daling van het pendelsaldo). Dat fenomeen is niet nieuw: het werd reeds waargenomen over de periode 1996-2002 en in de periode 2003-2009.

Tot slot zou in Wallonië de werkende beroepsbevolking toenemen in een gelijkaardig ritme als dat van de binnenlandse werkgelegenheid, terwijl men voor dit gewest reeds een toename van de werkende beroepsbevolking had waargenomen die licht lager is dan die van de werkgelegenheid tussen 2003 en 2009. Die relatief betere prestatie zou verklaard worden door een toegenomen mobiliteit van de Waalse werknemers en in het bijzonder door een aanzienlijke stijging van de Waalse pendelstroom naar het Vlaams Gewest.

3.2.5. Werkgelegenheidsgraad

De werkgelegenheidsgraad – de verhouding van de werkende beroepsbevolking tot de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) – van elk gewest was duidelijk gedaald in 2009 als gevolg van de crisis. Vanaf 2010 is hij opnieuw gestegen in Vlaanderen, maar nog gedaald in Brussel en stabiel gebleven in Wallonië. In Brussel zou de werkgelegenheidsgraad nog licht dalen in 2011. Pas vanaf 2012 zou hij in alle drie de gewesten gelijktijdig stijgen.

De aanhoudende daling van de werkgelegenheidsgraad in 2010 en 2011 in het Brussels Gewest wordt vooral verklaard door de hoge toename van de bevolking op arbeidsleeftijd, ondanks het herstel (vooral in 2011) van de groei van de Brusselse werkende beroepsbevolking. Pas in 2012 zou de groei van die laatste hoger zijn dan die van de bevolking op arbeidsleeftijd (2 % voor de werkende beroepsbevolking en 1,9 % voor de bevolking op arbeidsleeftijd). In Vlaanderen zou de groei van de werkende beroepsbevolking (+0,5 % in 2010) vanaf 2010 hoger zijn dan die van de bevolking op arbeidsleeftijd (+0,4 % in 2010), waardoor de werkgelegenheidsgraad zich sinds vorig jaar heeft kunnen herstellen. In Wallonië wordt weliswaar een herstel van de groei van de werkende beroepsbevolking in 2010 waargenomen, maar die volstaat niet om de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd te overtreffen (+0,6 %). Pas in 2011, dankzij een nieuwe versnelling van de groei van de werkende beroepsbevolking (+0,8 %) en een daling van het groei-ritme van de bevolking op arbeidsleeftijd (+0,4 %), zou de Waalse werkgelegenheidsgraad zich herstellen.

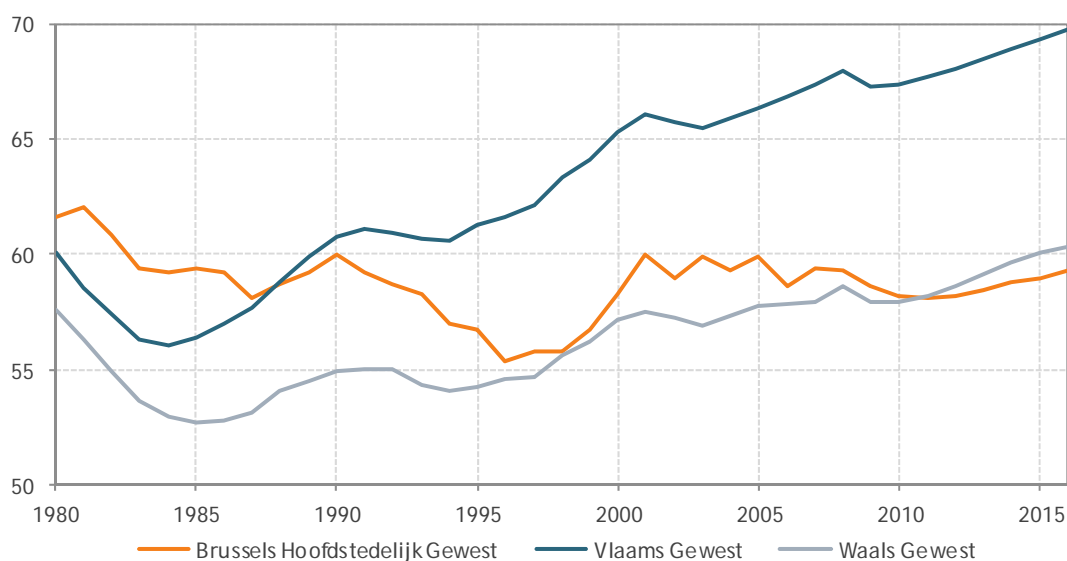
In totaal zou de werkgelegenheidsgraad in Vlaanderen tussen 2011 en 2016 met ongeveer 2,1 procentpunt stijgen van 67,7 % in 2011 tot 69,8 % in 2016. In Wallonië zou de toename van de werkgelegenheidsgraad nagenoeg identiek zijn: +2,2 procentpunt (van 58,2 % in 2010 tot 60,4 % in 2016). Voor beide gewesten zou de bereikte werkgelegenheidsgraad in 2016 ongetwijfeld een vooruitgang betekenen t.o.v. het verleden (periode 1980-2010), waarbij het Vlaams Gewest de meest gevoelige vooruitgang laat optekenen (zie figuur 6). De Brusselse werkgelegenheidsgraad zou slechts met 1,2 procentpunt stijgen tijdens die periode. De groei van de Brusselse werkende beroepsbevolking zou gemiddeld 2 % overschrijden tijdens de periode 2012-2016, maar tegelijk zou de groei van de bevolking op arbeidsleeftijd in dit gewest relatief hoog blijven (gemiddeld 1,7 %) en ruimschoots hoger dan die in de andere gewesten. De Brusselse werkgelegenheidsgraad zou dus slechts 59,3 % bedragen in 2016, wat nauw aansluit bij die uit het begin van de jaren 2000, maar toch nog onder het maximum blijft uit de periode 1980-2010.

De evoluties van de werkgelegenheidsgraad volgens het administratieve concept zoals hiervoor gebruikt, worden in het algemeen bevestigd door de evoluties van de werkgelegenheidsgraad zoals gedefinieerd in het kader van de EU2020-strategie (gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten, leeftijdsklasse 20 tot en met 64 jaar). Zo zou de EU2020-werkgelegenheidsgraad voor Vlaanderen zich herstellen vanaf 2010 en vervolgens voortdurend stijgen om 74,3 % te bereiken in 2016 (tegenover 71,5 % in 2009). Terwijl in Wallonië de administratieve werkgelegenheidsgraad stagneert in 2010, herneemt de EU2020-werkgelegenheids-

graad vanaf dat jaar en zou vervolgens aanhoudend toenemen om 64,5 % te bereiken in 2016 tegenover 61,7 % in 2009.

Tot slot zou de EU2020-werkgelegenheidsgraad voor Brussel, net zoals de administratieve werkgelegenheidsgraad, dalen in 2010 en 2011 en zou pas hernemen vanaf 2012. Op het einde van de projectieperiode zou hij 60,7 % bedragen (59,5 % in 2009).

Figuur 6: Regionale werkgelegenheidsgraden
(in % van de bevolking op arbeidsleeftijd 15-64 jaar)

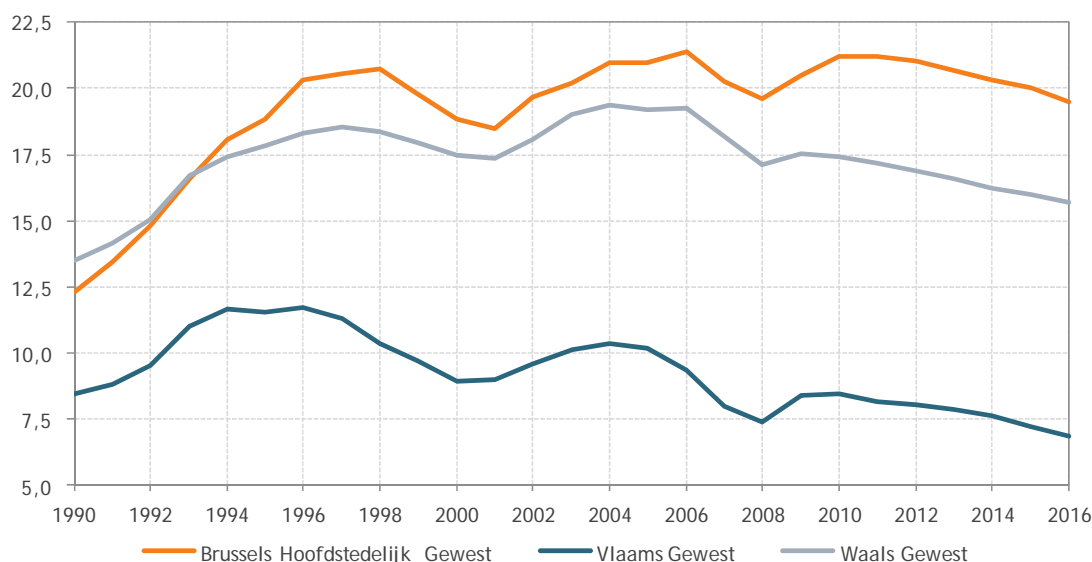
3.2.6. Aantal werklozen en werkloosheidsgraad

De projectie van de werkloosheid van een gewest hangt af van verschillende andere projecties: die van het arbeidsaanbod (de regionale beroepsbevolking bepaald door de sociaaldemografisch evoluties, zie deel 3.2.1) en die van de arbeidsvraag van het gewest, die van de interregionale arbeidsmobiliteit (het pendelsaldo, zie deel 3.2.3) en, ten slotte, de projectie van het saldo van de grensarbeid van het gewest (zie deel 3.2.3).

Onder invloed van de crisis steeg de werkloosheidsgraad in de drie gewesten in 2009. Die toename was meer uitgesproken in Vlaanderen (+1 procentpunt) en in Brussel (+0,9 procentpunt) dan in Wallonië (+0,4 procentpunt). Hoewel het Brussels Hoofdstedelijk Gewest er als enige regio in slaagde een positief groeicijfer van de werkende beroepsbevolking te behouden (0,9 %) in 2009 (zie deel 3.2.4) tekende het in 2009 een behoorlijke groei op van zijn aantal werklozen (+6,5 %) door de sterke stijging van de beroepsbevolking (2 %, zie deel 3.2.1). Anderzijds is de beroepsbevolking in Wallonië nauwelijks gestegen in 2009 (0,1 %), zodat, in combinatie met een relatief gematigde terugval van de werkende beroepsbevolking (-0,4 %), de stijging van het aantal Waalse werklozen beperkt kon worden (2,7 %). In Vlaanderen ten slotte

was de achteruitgang van de werkende beroepsbevolking iets sterker (-0,5 %), terwijl de beroepsbevolking toenam met 0,6 %, zodat het aantal Vlaamse werklozen steeg met 13,9 %.

Figuur 7: Regionale werkloosheidsgraden
(in % van de beroepsbevolking; FPB-concept)

In 2010 vertonen de werkloosheidsgraden zeer uiteenlopende evoluties: stagnering voor het Vlaams Gewest, zeer lichte daling voor het Waals Gewest en stijging voor het Brussels Gewest. De Waalse werkloosheidsgraad is gedaald met 0,1 procentpunt, aangezien de toename van het arbeidsaanbod (+0,4 %) meer dan gecompenseerd werd door het herstel van de werkende beroepsbevolking (+0,6 %). De stagnering van de Vlaamse werkloosheidsgraad wordt verklaard door een iets dynamischere toename van het arbeidsaanbod (dan in het Waals Gewest), terwijl de groei van de werkende beroepsbevolking lager is (+0,5 %). Tot slot, in het Brussels Gewest, stijgt de werkloosheidsgraad met 0,7 procentpunt ten gevolge van een zeer dynamische stijging van het arbeidsaanbod (+2,3 %) die ruimschoots de toename van de werkende beroepsbevolking overtreft (+1,4 %).

In 2011, zou de werkloosheidsgraad zowel dalen in Wallonië als in Vlaanderen. De Brusselse werkloosheidsgraad zou daarentegen stabiel blijven. In Wallonië zou de daling van de werkloosheidsgraad 0,3 procentpunt bedragen, wat wordt verklaard door een groei van de werkende beroepsbevolking van 0,8 % die hoger is dan die van de beroepsbevolking (0,5 %). Deze vaststelling geldt ook voor het Vlaams Gewest dat, net zoals het Waals Gewest, een versnelling van de groei van de werkende beroepsbevolking optekent (+0,9 %), terwijl de groei van het arbeidsaanbod niet hoger is dan 0,6 %. In Brussel daarentegen zou de werkloosheidsgraad stabiel zijn tussen 2010 en 2011 en zou de duidelijke toename van de werkende beroepsbevolking (1,8 %) de nog steeds vrij sterke groei van de beroepsbevolking (ook 1,8 %) exact compenseren.

Op middellange termijn zou de werkloosheidsgraad dalen voor de drie Gewesten en schommelen tussen 1,3 en 1,7 punt over de periode 2011-2016: de groei van de werkende beroepsbevolking in elk gewest zou inderdaad systematisch die van het respectieve arbeidsaanbod overtreffen. De daling is het sterkst in Brussel (-1,7 punt tussen 2011 en 2016), hoewel dat Gewest nog steeds een dynamische stijging van het arbeidsaanbod (gemiddeld 1,6 % per jaar) kent. De groei van de Brusselse werkende beroepsbevolking zou inderdaad hoog zijn (gemiddeld 2,1 % per jaar), en zou ondersteund worden door de groei van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (1 %) en door de daling van het negatief Brussels pendelsaldo.

De daling van de Waalse werkloosheidsgraad zou 1,5 procentpunt bedragen tussen 2011 en 2016. Die daling is het resultaat van een gunstige evolutie van de werkende beroepsbevolking in Wallonië (gemiddeld 1 % per jaar) samen met een groei van het arbeidsaanbod die beperkt zou blijven tot gemiddeld 0,6 % per jaar (tegenover gemiddeld 0,9 % over de periode 2003-2009). Tot slot zou de Vlaamse werkloosheidsgraad ook dalen met 1,3 procentpunt tussen 2011 en 2016. Die daling die iets minder groot is dan voor Wallonië (maar de Vlaamse werkloosheidsgraad ligt uiteraard op een lager niveau) is het gevolg van een minder sterke toename van de werkende beroepsbevolking (voor een identieke groei van het arbeidsaanbod).

Tegen 2016 zouden de regionale werkloosheidsgraden duidelijk lager zijn dan in 2008: 6,8 % in Vlaanderen (-0,6 procentpunt ten opzichte van 2008), 19,5 % in Brussel (- 0,1 punt) en 15,7 % in Wallonië (-1,4 punt). Die cijfers stemmen overeen met respectievelijk 214 200, 117 500 en 264 300 werklozen.

Tabel 10: Regionale arbeidsmarktvooruitzichten

	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	Gemiddelden 2003-2009	2010-2016
1. Binnenlandse werkgelegenheid								
1.1. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4438,0	4466,7	4509,6	4554,7	4748,3	4030,7	4313,6	4605,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	674,2	677,5	682,5	689,3	718,4	631,1	663,7	697,3
Vlaams Gewest	2571,3	2588,4	2616,9	2643,3	2757,5	2321,2	2495,1	2672,5
Waals Gewest	1192,6	1200,7	1210,2	1222,0	1272,4	1078,4	1154,8	1235,9
1.2 Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	-15,9	28,6	43,0	45,0	48,4	41,7	39,9	44,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,2	3,3	5,0	6,8	7,3	5,5	3,4	6,3
Vlaams Gewest	-13,9	17,2	28,5	26,4	28,5	27,2	24,4	26,6
Waals Gewest	-3,2	8,2	9,5	11,8	12,6	9,0	12,2	11,4
1.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	-0,4	0,6	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,2	0,5	0,7	1,0	1,0	0,9	0,5	0,9
Vlaams Gewest	-0,5	0,7	1,1	1,0	1,1	1,2	1,0	1,0
Waals Gewest	-0,3	0,7	0,8	1,0	1,0	0,8	1,1	0,9
2. Saldo van de grensarbeid (1)								
Het Rijk	78,5	78,7	78,7	78,7	78,7	63,6	74,6	78,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	28,0	28,2	28,3	28,3	28,4	22,0	26,0	28,3
Vlaams Gewest	28,4	28,4	28,4	28,4	28,4	21,5	26,5	28,4
Waals Gewest	22,2	22,0	22,0	21,9	21,9	20,0	22,2	21,9
3. Saldo van de pendelarbeid (1)								
Het Rijk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-278,1	-275,7	-273,2	-271,0	-261,6	-292,9	-283,2	-268,8
Vlaams Gewest	159,5	157,2	153,2	149,3	134,8	177,7	163,5	145,7
Waals Gewest	118,6	118,4	119,9	121,7	126,8	115,1	119,7	123,1
4. Werkende beroepsbevolking (15 jaar en ouder)								
4.1. Werkende beroepsbevolking, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	4516,6	4545,4	4588,3	4633,4	4827,0	4094,2	4388,2	4684,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	424,1	430,1	437,6	446,6	485,2	360,2	406,5	456,9
Vlaams Gewest	2759,2	2774,1	2798,6	2821,1	2920,7	2520,5	2685,1	2846,5
Waals Gewest	1333,3	1341,2	1352,2	1365,7	1421,1	1213,5	1296,6	1380,9
4.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	-14,9	28,8	43,0	45,0	48,4	42,3	41,6	44,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,9	5,9	7,6	8,9	9,7	4,5	5,9	8,7
Vlaams Gewest	-13,4	15,0	24,4	22,5	24,9	26,5	23,5	23,1
Waals Gewest	-5,4	7,9	11,0	13,6	13,8	11,2	12,1	12,5
4.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	-0,3	0,6	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	0,9	1,4	1,8	2,0	2,1	1,3	1,5	1,9
Vlaams Gewest	-0,5	0,5	0,9	0,8	0,9	1,1	0,9	0,8
Waals Gewest	-0,4	0,6	0,8	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9
5. Werkgelegenheidsgraad (1)								
5.1. Werkgelegenheidsgraad, FPB-definitie (2)								
Het Rijk	63,4	63,4	63,6	64,0	65,6	60,9	63,1	64,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	58,6	58,2	58,1	58,2	59,3	57,3	59,3	58,6
Vlaams Gewest	67,3	67,4	67,7	68,1	69,8	64,0	66,7	68,5
Waals Gewest	58,0	58,0	58,2	58,6	60,4	56,2	57,8	59,1
5.2. Werkgelegenheidsgraad, EU2020 (3)								
Het Rijk	67,1	67,6	67,8	68,1	69,7	63,8	66,6	68,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	59,5	59,2	59,1	59,3	60,7	58,2	58,9	59,7
Vlaams Gewest	71,5	72,1	72,4	72,7	74,3	67,1	70,6	73,1
Waals Gewest	61,7	62,2	62,3	62,7	64,5	59,4	61,6	63,2

	Gemiddelden							
	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
6. Werkloosheid								
6.1. Werkloosheid, FPB-definitie, in duizendtallen (1)								
Het Rijk	645,7	653,7	646,0	643,1	596,0	637,2	668,6	630,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	109,3	115,8	117,9	119,1	117,5	88,7	105,2	118,2
Vlaams Gewest	252,6	255,4	247,8	246,1	214,2	282,1	268,7	238,3
Waals Gewest	283,8	282,6	280,3	277,9	264,3	266,4	294,6	274,1
6.2. Wijziging in duizendtallen								
Het Rijk	45,0	8,0	-7,7	-2,9	-11,8	-0,8	0,3	-7,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	6,7	6,4	2,1	1,2	-0,4	1,8	2,2	1,2
Vlaams Gewest	30,9	2,8	-7,6	-1,7	-8,0	-5,6	-3,2	-5,5
Waals Gewest	7,4	-1,2	-2,3	-2,4	-3,4	3,0	1,2	-2,8
6.3. Wijziging in procent								
Het Rijk	7,5	1,2	-1,2	-0,4	-1,9	-0,1	0,2	-1,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	6,5	5,9	1,9	1,0	-0,3	2,1	2,3	1,1
Vlaams Gewest	13,9	1,1	-3,0	-0,7	-3,4	-1,7	-0,8	-2,3
Waals Gewest	2,7	-0,4	-0,8	-0,9	-1,2	1,2	0,5	-1,0
6.4. Werkloosheidsgraad, FPB-definitie (1)								
Het Rijk	12,5	12,6	12,3	12,2	11,0	13,5	13,2	11,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	20,5	21,2	21,2	21,1	19,5	19,8	20,6	20,7
Vlaams Gewest	8,4	8,4	8,1	8,0	6,8	10,1	9,1	7,7
Waals Gewest	17,5	17,4	17,2	16,9	15,7	18,0	18,5	16,5
6.5. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (1)								
Het Rijk	10,9	11,0	10,9	10,8	9,6	11,0	11,1	10,5
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	19,0	19,8	19,9	19,7	18,1	17,2	18,6	19,2
Vlaams Gewest	6,8	6,9	6,7	6,7	5,6	7,5	7,0	6,4
Waals Gewest	15,8	15,8	15,6	15,3	14,1	15,8	16,5	15,0

(1) In de kolom 2013-2016 wordt de waarde op het einde van de periode (2016) weergegeven.

(2) Administratief concept, gemeten als de verhouding tussen het totale aantal werkende personen (met inbegrip van de 65-plussers) en de bevolking tussen 15 en 64 jaar

(3) gemeten op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten; leeftijdscategorie 20-64 jaar.

4. Gedetailleerde resultaten per gewest

4.1. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

4.1.1. Macro-economische evoluties

In 2009, op het hoogtepunt van de globale economische recessie, toonde het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zich opvallend bestand tegen de crisis, afgezien van een beperkte terugval van het bbp in de grootteorde van 0,5 %, wat opmerkelijk kleiner is dan die van het hele land (-2,8 %). Dat goede resultaat kan verklaard worden door de specifieke productiestructuur van Brussel en het aanvankelijk financiële karakter van de crisis. Als stadsgewest wordt de Brusselse economie grotendeels gedomineerd door tertiaire activiteiten en is ze doorgaans minder gevoelig voor de evolutie van de internationale conjunctuur dan de industrie. Daarnaast heeft de financiële crisis die de recessie veroorzaakte de Brusselse groei, die uiteraard sterk beïnvloed wordt door de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen', vroegtijdig afgeremd. Over de periode 2003-2009 kende het bbp van het Brussels Gewest een groei die identiek was aan die van de twee overige gewesten (1,3 %). De gunstige evolutie van de Brusselse groei vloeit ten slotte voort uit de bijzondere dynamiek van de lokale economische actoren uit de bedrijfstak 'overige marktdiensten'.

Tabel 11: Voornaamste macro-economische resultaten: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	Gemiddelden		
						1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	-0,3	1,9	2,1	2,3	2,1	2,8	1,3	2,1
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	-0,5	1,7	1,9	2,3	2,2	2,7	1,3	2,1
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	-2,8	-1,4	0,3	3,5	2,5	3,9	1,6	1,7
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakken) (1)	-0,9	1,3	1,2	1,2	1,0	2,0	0,9	1,1
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakken) (1) (3)	1,6	-2,6	-0,7	0,5	1,4	1,5	-0,3	0,4
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (4)	674,2	677,5	682,5	689,3	718,5	631,1	663,7	697,3
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	1,2	3,3	5,0	6,8	7,3	5,5	3,4	6,3
6.1.c. Wijziging in %	0,2	0,5	0,7	1,0	1,0	0,9	0,5	0,9
6.2. Werkgelegenheidsgraad (4)	58,6	58,2	58,1	58,2	59,3	59,3	58,6	58,6
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (4)	109,3	115,8	117,9	119,1	117,5	88,7	105,2	118,2
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (4)	99,3	106,3	108,6	109,8	107,0	74,7	92,9	108,5
6.3.c. Werkloosheidsraad, concept FPB (4)	20,5	21,2	21,2	21,1	19,5	19,8	20,6	20,6
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. Oudere werklozen (4)	19,0	19,8	19,9	19,7	18,1	17,2	18,6	19,2

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in gebouwen.

(3) Loonkosten na aftrek van loonsubsidies.

(4) In de kolom 2013-2016 wordt de waarde op het einde van de periode (2016) weergegeven.

In 2010 en 2011 bevorderde de terugkeer naar een groei in de gezamenlijke marktdiensten het snelle herstel van de Brusselse economie. De toenemende kracht van de 'overige marktdiensten', alsook het herstel in zowel de financiële sector, de handel als de horeca zijn de voornaamste determinanten van de Brusselse bbp-groei, die jaarlijks ongeveer 2,0 % zou bedragen tijdens de eerste twee projectiejaren. In 2012 zou de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' opnieuw een positieve groeibijdrage leveren, na verscheidene jaren van nul- of negatieve bijdragen. Aangezien het Brussels bbp bovendien ondersteund wordt door de activiteitsgroei in de niet-verhandelbare diensten, zou het zijn maximale groei bereiken over de projectieperiode (2,3 %).

Dankzij de gematigde terugval van de regionale activiteit tijdens de crisis slaagde Brussel erin een positieve maar beperkte werkgelegenheidsgroei te behouden in 2009 (0,2 %). In 2010 en 2011 zou de stijging van de toegevoegde waarde gepaard gaan met een bescheiden productiviteitsgroei, zodat de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid in het begin van de projectie zou toenemen (met respectievelijk 0,5 % en 0,7 % in 2010 en 2011). Over de twee jaren samen zou die toename overeenstemmen met een netto-jobcreatie van 8 300 banen, voornamelijk in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. In 2012 zou die dynamiek nog bevestigd worden. De groei van de binnenlandse werkgelegenheid in Brussel zou identiek zijn aan die in de twee overige gewesten: 1,0 % of een netto-jobcreatie van 6 800 banen.

Nadien zou het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een vrij krachtig en stabiel groeipad volgen, in overeenstemming met de versterking van het verwachte herstel in het Rijk. De groei van het regionaal bbp zou daardoor opnieuw aansluiten bij het niveau van vóór de crisis (gemiddeld 2,1 % over de periode 2013-2016, tegenover gemiddeld 2 % over de periode 2000-2008). Die trendmatige evoluties kunnen zouden verklaard kunnen worden door enerzijds het feit dat de achteruitgang van het aandeel van de industriële sectoren een minimum bereikt en anderzijds de toename van de activiteit in de bedrijfstakken 'handel en horeca' en 'vervoer en communicatie'. De verwachte groei zou evenwel lager blijven dan tijdens de gunstige periode 1996-2002 die gekenmerkt werd door de zeer snelle expansie van de financiële sector en de informatietechnologie.

Ondanks een bijzonder ongunstige economische context en verscheidene opeenvolgende jaren van toenemende productiecapaciteit, zou de inkrimping van de Brusselse investeringen in 2009 en 2010 niettemin beperkt zijn (-4,2 % over de twee jaren samen, ten opzichte van -7,6 % voor België), deels als gevolg van de daling in investeringen die reeds in 2008 werd waargenomen. Hoewel de Brusselse bedrijven in 2011 slechts in beperkte mate opnieuw zouden investeren, zou de periode 2013-2016 (middellange termijn) gekenmerkt worden door een sterke groei van de bruto-investeringen in het Brussels Gewest die nauwelijks onder het nationaal gemiddelde zou liggen (gemiddelde jaarlijkse groei van 2,5 % in Brussel, tegenover 2,6 % in België). Die investeringen zouden bijdragen tot een opbloei van de economische activiteit die, nog meer dan in het verleden, de stijging van de werkgelegenheid zou bevorderen.

Tussen 2013 en 2016 zou de creatie van toegevoegde waarde in Brussel (gemiddeld 2,2 % per jaar) in mindere mate dan tijdens recente periodes berusten op de reële productiviteitsgroei per hoofd (gemiddeld 1,0 % per jaar). Die evolutie zou bevorderlijk zijn voor de regionale binnenlandse werkgelegenheid, die zou toenemen met gemiddeld 1,0 % per jaar, wat overeenkomt met een totaal van 29 200 nieuwe arbeidsplaatsen tussen 2013 en 2016.

De economische heropleving in Brussel zou gestimuleerd kunnen worden door de uitgesproken verlaging van de arbeidskosten in het begin van de projectieperiode. De verwachte daling van de reële loonkosten per eenheid product²⁹ van 2010 tot 2012 (gemiddeld -2,3 % per jaar) zou zo het herstel van het concurrentievermogen van de Brusselse economie weerspiegelen. Nadien zou het groeitempo van de loonkosten opnieuw positief worden: gematigd in 2012 (0,5 %) en dicht bij het nationaal gemiddelde op middellange termijn (gemiddelde jaarlijkse groei van 1,4 % over de periode 2013-2016, tegenover 1,5 % in het Rijk). In overeenstemming met de overige twee gewesten zou er in Brussel toch een groeiversnelling van de arbeidskosten waargenomen worden tot 2015.

Ten slotte, alvorens in te gaan op het arbeidsaanbod en de werkloosheidsvooruitzichten op middellange termijn, moeten we erop wijzen dat Brussel – zoals reeds werd benadrukt in deel 2 van hoofdstuk 3 – zich van de twee andere Belgische gewesten onderscheidt door een bijzondere bevolkingsevolutie. Onder impuls van een ruimschoots positieve netto-immigratie en een hogere vruchtbaarheidsgraad van de buitenlandse bevolking, is de groei van de totale bevolking en de bevolking op arbeidsleeftijd sinds het midden van de jaren 90 vrij sterk toegenomen (gemiddelden van respectievelijk 1,3 % en 1,6 % per jaar over de periode 2003-2009, zie Tabel 7, deel 3.2). Bovendien is er, in tegenstelling tot de twee andere Belgische gewesten, sinds 1991 in Brussel een verjonging van de bevolking 'toe te schrijven aan belangrijke immigraties afkomstig uit het buitenland'³⁰.

De regionale projecties van het arbeidsaanbod gaan uit van een gemiddelde groei van de bevolking op arbeidsleeftijd in Brussel die lichtjes lager ligt dan die van de totale bevolking, respectievelijk 1,8 % per jaar tegenover 1,7 % per jaar, voor de periode 2010-2016 (zie tabel 9). De middellangetermijnprojectie van de beroepsbevolking volgt na 2010 grotendeels die van de bevolking op arbeidsleeftijd, terwijl de eerste projectiejaren toch gekenmerkt worden door een sterkere groei. Met een gemiddelde groei van 1,6 % over de periode 2013-2016 zou de beroepsbevolking minder snel stijgen dan de werkende beroepsbevolking (stijging met 2,1 % tussen 2013 en 2016, tegenover 1,0 % in het Rijk). Die laatste zou voordeel halen uit een snelle groei van de regionale arbeidsvraag, terwijl de binnenlandse werkgelegenheid stijgt met 1,0 % en niet gecompenseerd zou worden door een overeenkomstige ontwikkeling van de netto inkomende pendelarbeid. Zodoende zou de werkgelegenheid onder de Brusselse ingezetenen nog verder stijgen. Het aantal werkzoekenden zou afnemen met ongeveer 1 500 personen. Bijgevolg zou de werk-

²⁹ De loonkosten per eenheid product worden gemeten door de verhouding tussen de loonkosten en de productiviteit per hoofd.

³⁰ Federaal Planbureau (2008), p. 116.

loosheidsgraad (definitie FPB), die door toedoen van de crisis vooral in het begin van de projectieperiode zou stijgen en zijn hoogtepunt (21,2 %) zou bereiken in 2010-2011, vanaf 2012 dalen en tegen het einde van de periode 19,5 % bedragen (een cijfer dat nauwelijks hoger ligt dan in 2008, namelijk 19,6 %). Op die manier zou de werkgelegenheidsgraad op het einde van de projectieperiode opnieuw het niveau van vóór de crisis bereiken (59,3 % in 2008 en geraamd voor 2016).

4.1.2. Evoluties per bedrijfstak

Tabel 12 bevat de sectorale structuur van de Brusselse economie, zowel naar bruto toegevoegde waarde als naar (binnenlandse) werkgelegenheid. Gegeven de duur van de projectieperiode zouden er geen aanzienlijke verschuivingen optreden in de economische structuur. Toch loont het de moeite om enkele ontwikkelingen van naderbij te bekijken.

Zo zou het belang van de secundaire bedrijfstakken (i.e. 'energie', verwerkende nijverheid en 'bouw') in de totale Brusselse toegevoegde waarde zijn neerwaartse trend voortzetten: van 11,8 % in 2009 naar 11,3 % in 2016. Ook het aandeel van de niet-verhandelbare diensten (voornamelijk 'openbare diensten en onderwijs') zou dalen, namelijk van 16,2 % in 2009 naar 15,4 % in 2016; meteen de grootste daling van alle bedrijfstakken. Het zijn de marktdiensten waarvan het aandeel zou toenemen in de projectieperiode (van 71,9 % in 2009 naar 73,2 % in 2016). Het belang van de tertiaire sector in de Brusselse economie zou daardoor stijgen tot 88,6 % in 2016 (tegenover 88,1 % in 2009).

Tabel 12: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

(In procent van het regionale totaal)	Bruto toegevoegde waarde in volume(1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2009	2016	1980	2009	2016
1. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1
2. Energie	3,3	4,7	4,8	1,6	1,0	1,0
3. Verwerkende nijverheid	9,7	5,0	4,6	13,5	4,3	3,3
a. Intermediaire goederen	2,7	1,5	1,4	3,8	1,1	0,8
b. Uitrustingsgoederen	2,8	1,3	1,3	4,1	1,3	1,0
c. Verbruiksgoederen	4,4	2,1	1,9	5,6	1,9	1,4
4. Bouw	3,6	2,1	1,9	5,0	2,9	2,8
5. Marktdiensten	63,1	71,9	73,2	56,9	65,8	68,2
a. Vervoer en communicatie	6,8	10,0	10,0	9,6	7,2	6,4
b. Handel en horeca	24,5	10,6	10,6	19,1	14,9	14,1
c. Krediet en verzekeringen	9,3	19,2	19,2	9,8	9,2	8,5
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	3,9	4,4	4,6	5,0	9,0	9,8
e. Overige marktdiensten	23,6	27,7	28,7	13,4	25,4	29,3
6. Niet-verhandelbare diensten	20,7	16,2	15,4	22,9	25,9	24,7
7. Totaal	100,4	99,9	99,9	100,0	100,0	100,0

(1) Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100 %.

Naast de sterke daling van het aandeel van de niet-verhandelbare diensten zou ook het aandeel van de bedrijfstakken 'verbruiksgoederen' (van 2,1 % in 2009 naar 1,9 % in 2016), 'bouw' (van 2,1 % naar 1,9 %) en 'intermediaire goederen' (van 1,5 % naar 1,4 %) in beperkte mate terugvallen tijdens de projectieperiode.

De bedrijfstakken met toenemende aandelen in de bruto toegevoegde waarde zijn vooral terug te vinden in de marktdiensten. Het betreft de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (van 27,7 % in 2009 naar 28,7 % in 2016) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (van 4,4 % in 2009 naar 4,6 % in 2016). Ook de secundaire bedrijfstak 'energie' zou een licht hoger belang optekenen in 2016 (0,1 procentpunt naar 4,8 % in 2016). De aandelen van de resterende marktdiensten ('vervoer en communicatie', 'handel en horeca' en 'krediet en verzekeringen') zouden stabiel blijven tijdens de projectieperiode.

Ook naar werkgelegenheid gemeten zou het aandeel van de industriële bedrijfstakken afnemen gedurende de projectieperiode. Het belang van de secundaire tewerkstelling zou dalen van 8,3 % in 2009 naar 7,0 % in 2016. Die daling zou vooral plaatsvinden in de verwerkende nijverheid; het aandeel van de bedrijfstakken 'energie' en 'bouw' zou relatief stabiel blijven tijdens de projectieperiode (respectievelijk 1 % en 2,8 % in 2016). Het aandeel van de verwerkende nijverheid in de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid zou met 1,0 procentpunt dalen (van 4,3 % in 2009 naar 3,3 % in 2016). Het werkgelegenheidsaandeel van de bedrijfstak 'verbruiksgoederen' zou met 0,5 procentpunt afnemen (tot 1,4 % in 2016), terwijl de aandelen van de bedrijfstakken 'intermediaire goederen' en 'uitrustingsgoederen' zouden terugvallen met 0,3 procentpunt (tot respectievelijk 0,8 % en 1 % in 2016).

Ook van een aantal tertiaire bedrijfstakken zou het aandeel in de totale werkgelegenheid dalen, met name van 'vervoer en communicatie', 'handel en horeca', 'krediet en verzekeringen' en de niet-verhandelbare diensten. Vooral die laatste zou gevoelig aan belang inboeten tijdens de projectieperiode (-1,2 procentpunt naar 24,7 % in 2016). In zijn geheel zou het aandeel van de tertiaire bedrijfstakken in de Brusselse werkgelegenheid echter stijgen van 91,6 % in 2009 naar 92,9 % in 2016. Het aandeel van de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou fors toenemen (respectievelijk van 25,4 % en 9,0 % in 2009 naar 29,3 % en 9,8 % in 2016). De 'overige marktdiensten' zouden dan de niet-verhandelbare diensten voorbijsteken als bedrijfstak die het grootste aantal mensen tewerkstelt in het Brusselse Gewest.

In wat volgt wordt vooral de nadruk gelegd op een analyse van de bijdrages van de verschillende bedrijfstakken aan de Brusselse economische groei (zie tabel 44 in bijlage) en de groei van de werkgelegenheid en bruto toegevoegde waarde per bedrijfstak (zie tabel 13).

In 2010 zou de groei van de Brusselse bruto toegevoegde waarde 1,7 % bedragen hebben. De voornaamste motor van de economische groei zouden de marktdiensten geweest zijn, die een groeibijdrage zouden geleverd hebben van 1,3 procentpunt, of ongeveer drie vierden van de totale Brusselse groei. Vooral de overige marktdiensten zouden een hoge groeibijdrage geleverd

hebben (0,6 procentpunt). De groeibijdrage van de verwerkende nijverheid zou neergekomen zijn op 0,1 procentpunt.

Op drie bedrijfstakken na ('landbouw', 'verbruiksgoederen' en 'bouw') zouden alle bedrijfstakken een positieve groei gekend hebben. De hoogste groeivoeten van de bruto toegevoegde waarde in volume zouden genoteerd worden in enkele secundaire bedrijfstakken. De toegevoegde waarde in de bedrijfstak 'intermediaire goederen' zou met 6,8 % gegroeid zijn, die in de bedrijfstak 'uitrustingsgoederen' met 5,0 % en in de bedrijfstak 'energie' met 3,1 %. Wat de tertiaire sector betreft zou de bedrijfstak 'handel en horeca' (2,9 %) het meest gegroeid zijn.

De werkgelegenheidsgroei zou licht gestegen zijn tot 0,5 % in 2010 (tegenover 0,2 % in 2009). In absolute aantallen zou de werkgelegenheid toegenomen zijn met 3 300 personen. De werkgelegenheid in de secundaire sector zou verder gedaald zijn (-1 700 personen), en dit zou vooral in de verwerkende nijverheid gebeurd zijn (-5,6 % of -1 600 personen). De tertiaire tewerkstelling zou dit jobverlies meer dan goed gemaakt hebben (5 000 personen). De meeste jobs zouden zijn gecreëerd in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (3,3 % of 5 700 personen) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3 % of 1 800 personen). De werkgelegenheid in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' zou verminderd zijn met 2,1 % (of -1 300 personen).

De groei van de bruto toegevoegde waarde in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou in 2011 op 1,9 % uitkomen. De voornaamste trekkers van deze groei zijn de twee grootste bedrijfstakken in termen van bruto toegevoegde waarde: 'overige marktdiensten' en 'krediet en verzekeringen'. De marktdiensten als geheel zouden, met een groeibijdrage van 1,6 procentpunt, verantwoordelijk zijn voor ongeveer 80 % van de totale Brusselse groei. De bruto toegevoegde waarde gecreëerd in de verwerkende nijverheid zou slechts groeien met 0,9 % in 2011. In de marktdiensten daarentegen zou de groei oplopen tot 2,3 %. De bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou de hoogste groei neerzetten (4,5 %).

De binnenlandse werkgelegenheid zou verder toenemen in 2011 met een groei van 0,7 procent of 5000 personen. De jobcreatie zou vooral plaatsvinden in de marktdiensten (5 400 personen), en meer in het bijzonder in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (2,8 % of 5 000 personen) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,5 % of 1 600 personen). In de andere marktdiensten zou de werkgelegenheid dalen. De grootste werkgelegenheidsdaling zou echter gebeuren in de bedrijfstak 'intermediaire goederen' (-4 %). In de gehele verwerkende nijverheid zou de werkgelegenheid verder afkalven en zouden er 700 jobs verloren gaan (-2,5 %).

In 2012 zou de groei van de Brusselse bruto toegevoegde waarde verder toenemen tot 2,3 %. De marktdiensten zouden de belangrijkste motor zijn van deze toename in de economische activiteit. De groeibijdrage van de marktdiensten zou 1,8 procentpunt bedragen en daarmee voor ongeveer 80 % van de economische groei zorgen. Het zouden opnieuw de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (groeibijdrage van 0,9 procentpunt) en 'krediet en verzekeringen' (0,4 procentpunt) zijn die de voornaamste groeibijdrages leveren. De bedrijfstakken 'overige marktdiensten'

(2,9 %) en 'handel en horeca' (2,8 %) zouden de sterkste groeiprestatie neerzetten. Met uitzondering van de bedrijfstak 'landbouw' zouden alle bedrijfstakken een positieve groei noteren in 2012.

De werkgelegenheid in het Brusselse Gewest zou in 2012 groeien met 1,0 % (6 800 personen). De werkgelegenheid zou het meest toenemen in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (3,3 % of 6000 personen) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,1 % of 1 400 personen). De werkgelegenheid zou verder afnemen in de verwerkende nijverheid (-3,5 % of -900 personen). In de bedrijfstak 'intermediaire goederen' zou de werkgelegenheidsgroei het laagst zijn (-5,1 %).

Op middellange termijn (2013-2016) zou de economische groei in het Brusselse Gewest gemiddeld 2,2 % bedragen per jaar (bruto toegevoegde waarde in volume). De belangrijkste bijdragen tot deze groei zouden geleverd worden door de marktdiensten, en meer in het bijzonder door de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (groeibijdrage van 0,9 procentpunt), 'krediet en verzekeringen' (0,3 procentpunt), 'krediet en verzekeringen' (0,3 procentpunt) en niet-verhandelbare diensten (0,3 procentpunt). Gezamenlijk zouden de marktdiensten verantwoordelijk zijn voor ongeveer 80 % van de groei van de bruto toegevoegde waarde (groeibijdrage van 1,8 procentpunt). De economische groei in de verwerkende nijverheid zou blijven slabakken (0,2 % tijdens de periode 2013-2016), terwijl de groei in de marktdiensten sterk zou herneemen (2,5 %). Hoge groeivoeten zouden vooral genoteerd worden in de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' (3,0 %), 'overige marktdiensten' (2,8 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,8 %).

De werkgelegenheidsgroei zou 1,0 % bedragen op het einde van de projectieperiode (2013-2016). De werkgelegenheid zou aldus toenemen met gemiddeld 7900 personen per jaar. De werkgelegenheidscreatie zou voornamelijk plaatsvinden in de marktdiensten (1,6 % of 7400 personen). Bedrijfstakken met een hoge geraamde werkgelegenheidsgroei zijn de 'overige marktdiensten' (2,9 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (1,8 %). In 2013-2016 zou de werkgelegenheid nog steeds achteruitgaan in de verwerkende nijverheid (-2,5 %).

Tabel 13: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	Gemiddelden							
	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	2,6	-1,4	0,4	-0,1	1,1	-3,3	0,2	0,5
Bruto-investeringen in volume	7,9	-4,9	5,5	1,5	1,5	3,9	27,0	1,2
Werkgelegenheid	8,4	6,8	1,6	-0,0	0,5	1,9	3,6	1,5
Reële productiviteit per hoofd	-5,3	-7,6	-1,2	-0,1	0,6	-4,6	-2,9	-0,9
Reële loonkost per hoofd (1)	0,1	-3,2	0,4	1,3	1,1	-3,1	0,9	0,4
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	0,8	3,1	2,8	2,2	1,9	5,7	4,2	2,2
Bruto-investeringen in volume	17,6	-9,3	0,2	0,2	0,2	3,2	18,7	-1,1
Werkgelegenheid	2,7	-0,4	0,3	0,2	0,9	0,9	1,0	0,5
Reële productiviteit per hoofd	-1,8	3,6	2,5	1,9	1,0	4,6	3,4	1,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,4	-0,5	-1,7	0,2	1,5	1,9	-0,8	0,6
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	-6,9	2,3	0,9	2,2	0,2	0,4	-2,3	0,9
Bruto-investeringen in volume	-15,4	16,1	3,8	3,6	3,0	1,6	-2,9	5,1
Werkgelegenheid	-4,0	-5,6	-2,5	-3,5	-2,5	-1,8	-5,1	-3,1
Reële productiviteit per hoofd	-3,0	8,3	3,5	5,9	2,8	2,3	2,9	4,1
Reële loonkost per hoofd (1)	-4,6	1,6	1,8	1,7	1,9	1,4	0,3	1,8
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	-1,4	6,8	0,4	2,3	-1,0	-0,6	0,5	0,8
Bruto-investeringen in volume	-44,1	2,1	3,1	17,0	7,3	10,9	-4,6	7,4
Werkgelegenheid	-2,1	-6,3	-4,0	-5,1	-3,5	-2,2	-4,1	-4,2
Reële productiviteit per hoofd	0,7	14,0	4,5	7,8	2,6	1,8	4,8	5,2
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,5	1,1	1,4	3,6	2,6	0,9	2,4	2,4
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-12,4	5,0	2,1	2,6	1,2	1,4	-2,9	2,1
Bruto-investeringen in volume	0,4	20,9	0,2	2,9	1,7	8,2	10,7	4,4
Werkgelegenheid	-4,7	-5,1	-0,9	-3,4	-2,6	-1,5	-5,5	-2,8
Reële productiviteit per hoofd	-8,1	10,7	3,0	6,2	3,9	3,1	2,2	5,1
Reële loonkost per hoofd (1)	-15,9	7,9	4,6	-0,1	1,4	1,8	0,2	2,6
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-7,3	-3,1	0,5	1,8	0,5	0,4	-3,0	0,2
Bruto-investeringen in volume	-9,6	17,2	8,7	-1,2	2,3	-3,9	-3,0	4,9
Werkgelegenheid	-4,7	-5,4	-2,8	-2,6	-2,0	-1,7	-5,2	-2,7
Reële productiviteit per hoofd	-2,8	2,5	3,4	4,6	2,5	2,2	2,3	2,9
Reële loonkost per hoofd (1)	0,8	-2,4	0,3	2,1	2,1	1,8	-0,2	1,2
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	-1,6	-0,4	3,2	1,8	0,7	0,1	1,7	1,0
Bruto-investeringen in volume	4,6	-10,2	28,3	10,0	7,2	3,3	8,8	8,1
Werkgelegenheid	-0,2	-0,2	1,3	0,9	-0,3	-1,2	1,1	0,1
Reële productiviteit per hoofd	-1,4	-0,1	1,9	0,9	0,9	1,2	0,7	0,9
Reële loonkost per hoofd (1)	1,9	0,8	-0,3	0,2	1,6	0,9	-0,5	1,0

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)

Gemiddelden

	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	-0,7	1,9	2,3	2,5	2,5	3,2	1,2	2,4
Bruto-investeringen in volume (2)	-4,7	-0,9	-1,4	3,2	2,9	6,9	1,3	1,8
Werkgelegenheid	0,1	1,0	1,2	1,6	1,6	1,3	0,7	1,4
Reële productiviteit per hoofd	-0,8	0,8	1,0	0,9	0,9	1,9	0,6	0,9
Reële loonkost per hoofd (1)	2,2	-3,0	-0,8	0,5	1,4	1,5	-0,3	0,3
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	-4,0	0,3	-0,1	1,9	3,0	7,0	-0,9	2,0
Bruto-investeringen in volume	13,6	8,8	-16,6	4,1	2,7	7,6	-0,0	1,0
Werkgelegenheid	-2,2	-2,3	-1,1	-0,9	-0,1	1,5	-2,2	-0,7
Reële productiviteit per hoofd	-1,9	2,7	1,0	2,8	3,1	5,5	1,3	2,7
Reële loonkost per hoofd (1)	3,6	-1,2	0,0	2,6	1,8	3,3	-0,5	1,2
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	-7,4	2,9	1,9	2,8	1,8	-1,4	-0,9	2,1
Bruto-investeringen in volume	-13,1	-6,5	-6,2	4,4	5,6	4,0	-2,3	2,0
Werkgelegenheid	-1,5	-0,5	-0,3	0,3	0,3	-0,5	-0,2	0,1
Reële productiviteit per hoofd	-6,0	3,4	2,3	2,5	1,5	-0,8	-0,7	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	4,0	-1,5	-1,9	-0,7	1,0	1,0	-0,2	-0,0
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	0,3	1,8	3,2	2,3	1,9	7,6	1,6	2,2
Bruto-investeringen in volume	-8,5	-3,4	2,8	2,7	2,7	11,9	2,2	1,8
Werkgelegenheid	-2,4	-2,1	-0,6	0,1	0,3	1,3	-1,6	-0,2
Reële productiviteit per hoofd	2,8	4,0	3,8	2,3	1,6	6,1	3,2	2,4
Reële loonkost per hoofd (1)	1,9	-2,3	-0,1	1,0	1,9	1,4	0,4	0,9
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	1,1	1,1	4,5	1,6	2,8	4,3	0,6	2,6
Bruto-investeringen in volume	-8,8	-2,2	7,9	-1,4	0,2	1,4	-0,2	0,7
Werkgelegenheid	4,5	3,0	2,5	2,1	1,8	2,5	2,1	2,1
Reële productiviteit per hoofd	-3,3	-1,8	1,9	-0,5	0,9	1,7	-1,4	0,5
Reële loonkost per hoofd (1)	2,7	-2,6	-0,4	1,6	2,3	0,3	0,4	1,1
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	2,4	2,1	2,1	2,9	2,8	1,3	3,0	2,6
Bruto-investeringen in volume (2)	-8,2	-3,4	4,7	3,3	3,0	6,3	5,7	2,4
Werkgelegenheid	1,2	3,3	2,8	3,3	2,9	2,2	2,6	3,0
Reële productiviteit per hoofd	1,2	-1,1	-0,7	-0,5	-0,1	-0,9	0,4	-0,4
Reële loonkost per hoofd (1)	1,5	-4,3	-0,5	0,1	1,3	1,8	-0,3	0,1
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	1,9	1,0	0,6	1,7	1,6	1,5	1,9	1,4
Bruto-investeringen in volume	7,5	-6,0	14,6	9,2	-2,6	14,6	14,7	1,0
Werkgelegenheid	1,1	0,2	0,0	0,1	0,3	0,9	1,3	0,2
Reële productiviteit per hoofd	0,8	0,7	0,6	1,6	1,3	0,6	0,6	1,1
Reële loonkost per hoofd (1)	3,4	-0,7	0,8	1,4	1,0	2,0	1,4	0,8
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	-0,5	1,7	1,9	2,3	2,2	2,7	1,3	2,1
Bruto-investeringen in volume (2)	-2,8	-1,4	0,3	3,5	2,5	3,9	1,6	1,7
Werkgelegenheid	0,2	0,5	0,7	1,0	1,0	0,9	0,5	0,9
Reële productiviteit per hoofd	-0,7	1,2	1,2	1,3	1,1	1,8	0,8	1,2
Reële loonkost per hoofd (1)	2,1	-2,0	-0,3	0,7	1,3	1,6	0,1	0,5

(1) Loonkost na aftrek van loonsubsidies.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

4.2. Vlaams Gewest

4.2.1. Macro-economische evoluties

Vanaf eind 2008 woog de bruuske inkringing van de activiteit en van de wereldhandel op de Vlaamse economie die, meer nog dan de andere gewesten, afhankelijk is van de buitenlandse afzetmarkten. Die relatieve gevoeligheid is deels de weerspiegeling van een productiestructuur die verhoudingsgewijs een groter deel industriële activiteiten omvat. De sterke daling van de toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid, veroorzaakt door de mondiale recessie, heeft zich dan ook vertaald in een ongeziene terugval van het Vlaams bbp in 2009 (-3,4 %). In het kielzog van de industrie heeft het merendeel van de marktbedrijfstakingen bijgedragen tot de inzinking van de groei. De aanzienlijke economische vertraging, de verslechtering van de vraagvooruitzichten en de kredietbeperkingen hebben duidelijk een halt toegevoegd aan de tot op dat ogenblik nog krachtige investeringsdynamiek.

Tabel 14: Voornaamste macro-economische resultaten: Vlaams Gewest

	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	Gemiddelden		
						1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	-3,4	2,2	2,3	2,2	2,2	2,5	1,4	2,2
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	-3,4	1,9	2,2	2,2	2,3	2,3	1,4	2,2
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	-7,6	-0,1	4,9	3,8	2,4	3,3	2,8	2,6
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1)	-3,1	1,3	1,0	1,0	1,2	1,2	0,4	1,1
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1) (3)	1,8	-1,9	-0,1	1,1	1,7	1,1	0,0	0,9
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (4)	2571,3	2588,4	2616,9	2643,3	2757,5	2321,2	2495,1	2672,4
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	-13,9	17,2	28,5	26,4	28,5	27,2	24,4	26,6
6.1.c. Wijziging in %	-0,5	0,7	1,1	1,0	1,1	1,2	1,0	1,0
6.2. Werkgelegenheidsgraad (4)	67,3	67,4	67,7	68,1	69,8	64,0	66,7	68,5
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (4)	252,6	255,4	247,8	246,1	214,2	282,1	268,7	238,3
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (4)	200,6	206,7	201,5	201,6	173,9	204,7	201,6	194,4
6.3.c. Werkloosheidsgraad, definitie FPB (4)	8,4	8,4	8,1	8,0	6,8	10,1	9,1	7,7
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (4)	6,7	6,8	6,6	6,6	5,6	7,3	6,8	6,3

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

(3) Loonkosten na aftrek van loonsubsidies.

(4) In de kolom 2013-2016 wordt de waarde op het einde van de periode (2016) weergegeven.

In 2010 daarentegen zou de Vlaamse industrie reeds geprofiteerd hebben van het snel herstel van de wereldeconomie. In navolging van vroegere herstelperiodes, zou de heropleving in het noorden van het land het krachtigst zijn geweest. De Vlaamse bbp-groei zou 2,2 % bedragen

hebben in 2010. Naast het herstel van de productie van de bedrijfstakken 'uitrustingsgoederen' en 'intermediaire goederen', zou de heropleving van de Vlaamse economie vooral steunen op de sterke toename van de activiteit in de bedrijfstak 'handel en horeca'.

De arbeidsproductiviteit per persoon daalde ook in 2009 (-3,1 %). Die daling is gekoppeld aan het relatief goed standhouden van de werkgelegenheid in aantal personen tijdens de crisis. In navolging van de op nationaal niveau waargenomen evolutie, heeft de recessie veeleer een impact gehad op de arbeidsduur dan op het aantal werkenden, aangezien de arbeidsduurvermindering in de hand wordt gewerkt door verscheidene zogenaamde anti-crisismaatregelen. Zelfs al werd het Vlaams Gewest het zwaarst getroffen in termen van werkgelegenheid, de daling van het aantal arbeidsplaatsen in 2009 zou al bij al vrij gematigd geweest zijn in verhouding tot de omvang van de schok op de activiteit. De werkgelegenheidsdaling zou -0,5 % bedragen in 2009, of 13 900 personen. Die werkgelegenheidsverliezen zouden in 2010 echter teniet gedaan worden, daar de groei van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid (0,7 %) zou geprofitteerd hebben van de sterke opleving van de activiteit en de verslapping van de productiviteitsgroei in de marktdiensten, die de meeste banen leveren. Daarentegen zou de krachtige productiviteitsgroei in de verwerkende nijverheid de negatieve trend in de industriële werkgelegenheid in Vlaanderen mee versterken.

In 2009 heeft de snellere groei van de loonkosten per hoofd, ten opzichte van de gemiddelde productiviteit, geleid tot een sterke daling van de rendabiliteit (hier gemeten op basis van het verschil tussen de toegevoegde waarde en de lonen). In werkelijkheid hebben de reële lonen in 2009 voordeel gehaald uit de afkoeling van de inflatie (die vooral in 2008 sterk was), de vertraagde reactie van de indexering op inflatiebewegingen en het relatief standhouden van de werkgelegenheid. Ze lieten bijgevolg een stijging van 1,8 % optekenen in 2009, terwijl de productiviteit daalde. Die contracyclische evolutie van de lonen draagt bij tot de stabilisering van de inkomens van de Vlaamse gezinnen tijdens de crisis (zie hoofdstuk 5). Niettegenstaande zou ze kunnen wegen op de dynamiek van de werkgelegenheid en van de investeringen op middellange termijn. In 2010 zouden de reële lonen gedaald zijn, als gevolg van de vooropgestelde loonmatiging in het Interprofessioneel Akkoord 2009-2010. Het rentabiliteitsniveau van de marktsector van 2007 zou pas in 2012 opnieuw bereikt worden in Vlaanderen.

Tot slot bleef de groei van de arbeidsmarkt in Vlaanderen, die bijzonder gunstig was tot aan het uitbreken van de crisis, in 2009 ter plaatse trappelen. In datzelfde jaar evolueerde de werkende beroepsbevolking in dalende lijn, niet enkel wegens de waargenomen terugval van de binnenlandse werkgelegenheid, maar ook als gevolg van de negatieve trend van de Vlaamse pendelarheid naar de hoofdstad, die zelf te lijden had onder de impact van de crisis op de werkgelegenheidsopportuniteiten in Brussel.

In 2010 zou het saldo van de pendelarheid verder dalen naarmate het herstel in Vlaanderen sterker wordt. Hoewel de conjuncturele moeilijkheden de groei van de beroepsbevolking in 2010 nog zou kunnen afremmen (zie deel 3.2.1), zou de toename van het arbeidsaanbod (+17 800

eenheden) hoger blijven dan de groei van de werkende beroepsbevolking (15 000 eenheden). Het aantal werkzoekenden zou eerst nog toenemen in 2010 (2 800 eenheden), waardoor de werkloosheidsstijging ten opzichte van 2008 uitkomt op 33 700 personen, en vervolgens dalen vanaf 2011 (-3,0 %). In 2012 zou de werkloosheidsdaling beperkter zijn (-0,7 %), vooral door het aantrekken van de groei van de beroepsbevolking – rekening houdend met de onderliggende sociaaldemografische trends – en door de verwachte daling van het saldo van de pendelarbeid. De werkloosheidsgraad zou opnieuw haar niveau van vóór de crisis bereiken (8,0 %).

Vanaf 2012 zou de groei van de economische activiteit in het Noorden van het land opnieuw aanknopen met haar middellangetermijntraject, namelijk 2,2 % per jaar, en in de buurt komen van haar langetermijngemiddelde (afgezien van 2009). Tussen 2013 en 2016 zou de groeidynamiek vooral berusten op een opnieuw hoge bijdrage van de bedrijfstak ‘overige marktdiensten’ (0,8 procentpunt tot de groei van de toegevoegde waarde), maar tevens op een opmerkelijke bijdrage van de handel en de horeca (0,4 procentpunt) die groter is dan die van de verwerkende nijverheid (0,3 procentpunt).

Tussen 2013 en 2016 zouden de investeringen toenemen met gemiddelde 2,4 % per jaar, wat trager is dan tijdens de recente expansiefase van de productiecapaciteit.

Op middellange termijn zou de versnelling van de groei van de reële loonkosten per hoofd (1,7 %), die hoger zou zijn dan de gemiddelde productiviteitsgroei (1,2 %) de werkgelegenheidsgroei in Vlaanderen kunnen afremmen. Vanaf 2013 zou de binnenlandse werkgelegenheid opnieuw een stabiele groei kennen in de grootteorde van 1,1 % per jaar. Die groei ligt onder het niveau van vóór de crisis, maar komt niettemin overeen met een netto toename van 28 500 arbeidsplaatsen per jaar. De werkgelegenheid die de Vlaamse economische groei genereert – of nog de verdeling van die groei tussen productiviteit en werkgelegenheid – zou blijven overeenstemmen met de langdurige trends uit het verleden (ongeveer 13 000 banen per procentpunt bbp-groei). Binnen de Vlaamse werkgelegenheid zou het aantal zelfstandigen een positieve maar gematigde groei laten optekenen (0,4 % gemiddeld per jaar over de periode 2010-2016), terwijl de loon- en weddentrekkende werkgelegenheid sneller stijgt (1,2 %), vooral ondersteund door een zeer krachtige groei binnen de marktdiensten en in het bijzonder in de bedrijfstakken ‘overige marktdiensten’ en ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’.

Ten slotte zou de arbeidsmarkt in Vlaanderen op middellange termijn een bijzonder gunstige evolutie kennen. De heropleving van het arbeidsaanbod in 2012 zou aan het einde van de projectieperiode verslappen onder invloed van de vergrijzing. In de loop van de periode 2013-2016 zou de Vlaamse beroepsbevolking groeien met 67 700 eenheden (of 0,5 % per jaar, tegenover 0,7 % in de periode 2003-2009). De werkende beroepsbevolking zou sneller toenemen (0,9 %), maar trager dan regionale binnenlandse werkgelegenheid in een context waarin het saldo van de pendelarbeid zou afnemen (zie deel 3.2.3). Door de daling van het aantal werkzoekenden die in het begin van de projectieperiode zou versnellen, zou de werkloosheidsgraad (definitie FPB) van de Vlaamse economie tegen 2016 (6,8 %) haar structureel niveau (waarschijnlijk rond 6,0 %)

benaderen. Tegelijk zou de werkgelegenheidsgraad zich herstellen. Gestimuleerd door de vertraging van de bevolking op arbeidsleeftijd op het einde van de periode, zou die vanaf 2012 zijn niveau van 2008 overschrijden en een historisch maximum van 69,8 % bereiken in 2016.

4.2.2. Evoluties per bedrijfstak

In tabel 15 wordt de sectorale structuur van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde en de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid weergegeven. Gegeven de relatief korte projectieperiode (7 jaar) zouden er zich geen fundamentele verschuivingen voordoen in de structuur van de Vlaamse economie, hoewel bepaalde trends uit het verleden zich ook in de projectieperiode zouden voortzetten.

Wat de structuur van de bruto toegevoegde waarde in volume (kettingeuro's) betreft zou het aandeel van de secundaire sector (i.e. 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw') verder afnemen tijdens de periode 2010-2016. Het aandeel van de secundaire bedrijfstakken zou dalen van 27,6 % in 2009 naar 27,1 % in 2016. Daar tegenover staat een stijging van het aandeel van de tertiaire bedrijfstakken (marktdiensten en niet-verhandelbare diensten), van 70,6 % in 2009 naar 71,2 % in 2016. Het belang van de marktdiensten zou vrij fors toenemen en met iets meer dan 1 procentpunt stijgen (van 60,1 % in 2009 naar 61,3 % in 2016). De bruto toegevoegde waarde van de niet-verhandelbare diensten (voornamelijk 'openbare diensten en onderwijs') zou aan belang inboeten (van 10,5 % naar 9,9 % in 2016).

Tabel 15: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Vlaams Gewest

	Bruto toegevoegde waarde in volume(1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2009	2016	1980	2009	2016
1. Landbouw	1,6	1,4	1,3	3,8	2,1	1,8
2. Energie	5,6	2,8	2,6	2,0	0,7	0,6
3. Verwerkende nijverheid	19,2	18,9	18,8	28,0	15,2	12,4
a. Intermediaire goederen	5,6	6,7	6,9	7,4	4,9	4,2
b. Uitrustingsgoederen	5,1	4,0	4,0	6,9	3,6	2,7
c. Verbruiksgoederen	8,9	8,3	7,9	13,7	6,7	5,5
4. Bouw	7,9	5,9	5,7	8,1	6,3	6,1
5. Marktdiensten	50,0	60,1	61,3	40,7	60,1	64,3
a. Vervoer en communicatie	6,6	7,1	7,1	7,6	6,7	6,5
b. Handel en horeca	21,9	15,0	15,4	17,9	17,6	17,2
c. Krediet en verzekeringen	2,1	3,3	3,2	2,2	1,9	1,8
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	5,2	6,7	6,9	5,4	11,4	12,9
e. Overige marktdiensten	16,1	28,0	28,5	7,6	22,5	25,9
6. Niet-verhandelbare diensten	16,0	10,5	9,9	17,5	15,7	14,7
7. Totaal	100,3	99,6	99,6	10	10	10

(1) Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100 %.

Het zou trouwens het aandeel van de niet-verhandelbare diensten zijn die het meest zou achteruit gaan tijdens de projectieperiode (met een verlies van 0,6 procentpunt). Verder zou ook het belang van de bedrijfstak 'verbruiksgoederen' sterk achteruitgaan (met een verlies van 0,4 procentpunt). De grootste stijging zou genoteerd worden bij de grootste Vlaamse bedrijfstak, de

‘overige marktdiensten’, met een stijging van 0,5 procentpunt.

Binnen de marktdiensten zou enkel het aandeel van de bedrijfstak ‘krediet en verzekeringen’ verminderen, van 3,3 % in 2009 naar 3,2 % in 2016. Het belang in de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstakken ‘vervoer en communicatie’ en ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ zou relatief stabiel blijven (respectievelijk 7,1 % en 6,9 % in 2016). Het aandeel van de bedrijfstak ‘handel en horeca’ zou met 0,4 procentpunt stijgen.

Wat de werkgelegenheidsstructuur betreft (zie rechterhelft van tabel 15) zou het aandeel van de secundaire bedrijfstakken afnemen tijdens de projectieperiode. In 2016 zou 19,2 % van de Vlaamse binnenlandse werkgelegenheid te vinden zijn in de secundaire sector, tegenover 22,1 % in 2009. De werkgelegenheid in de bedrijfstakken ‘bouw’ en ‘energie’ zou relatief stabiel blijven op respectievelijk 6,1 % en 0,6 % in 2016. Het aandeel van de verwerkende nijverheid zou echter met 2,8 procentpunt of bijna 20 % dalen tegen 2016 (van 15,2 % in 2009 naar 12,4 % in 2016).

Deze daling zou relatief gelijkmatig gespreid zijn over de drie bedrijfstakken: de aandelen van de bedrijfstakken ‘intermediaire goederen’, ‘uitrustingsgoederen’ en ‘verbruiksgoederen’ zouden dalen met ongeveer 1 procentpunt en respectievelijk 4,2 %, 2,7 % en 5,5 % bedragen in 2016. Met een afname van 1,2 procentpunt zou de bedrijfstak ‘verbruiksgoederen’ de grootste verliezer zijn over alle bedrijfstakken heen.

Ook onder de tertiaire bedrijfstakken zouden er een aantal verliezers zijn. Het werkgelegenheidsaandeel van de bedrijfstakken ‘vervoer en communicatie’, ‘handel en horeca’, ‘krediet en verzekeringen’ en niet-verhandelbare diensten zou afnemen tijdens de projectieperiode (naar respectievelijk 6,5 %, 17,2 %, 1,8 % en 14,7 % in 2016). Het aandeel van de tertiaire werkgelegenheid zou echter toenemen van 75,8 % in 2009 naar 79,0 % in 2016. Het zijn de bedrijfstakken ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ en ‘overige marktdiensten’ die daarvoor zouden zorgen. Hun respectieve aandelen in de Vlaamse werkgelegenheid zou tijdens de projectieperiode stijgen met respectievelijk 1,5 procentpunt en 3,4 procentpunt. Het aandeel van de bedrijfstak ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ zou in 2016 12,9 % bedragen (komende van 11,4 % in 2009). Het aandeel van de ‘overige marktdiensten’, de grootste bedrijfstak naar werkgelegenheid, zou 25,9 % bedragen in 2016 (komende van 22,5 % in 2009).

Via een analyse van de groeibijdragen (zie tabel 45 in bijlage) zal getracht worden de bedrijfstakken te identificeren die het meest zouden bijgedragen hebben tot het herstel van de groei in 2010 en de bestending van de economische groei in de jaren nadien.

In 2010 zouden zowel de secundaire als de tertiaire bedrijfstakken het economische herstel ondersteund hebben. De totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde zou met 1,9 % zijn toegenomen in 2010. De groeibijdrage van de gezamenlijke verwerkende nijverheid zou 0,6 procentpunt bedragen hebben, en daarmee zouden deze bedrijfstakken voor bijna 30 % van de totale Vlaamse groei (bruto toegevoegde waarde) gezorgd hebben. In 2010 zou de groei van de ver-

werkende nijverheid hoger geweest zijn dan de groei van de marktdiensten (3,5 % tegenover 1,9 %), terwijl de groei er lager is in de volgende jaren van de projectieperiode. Iets meer dan 60 % van de totale Vlaamse groei zou gegenereerd geweest zijn in de marktdiensten (groei bijdrage van 1,2 procentpunt). De bedrijfstakken 'handel en horeca' en 'overige marktdiensten' zouden het meest hebben bijgedragen met een groei bijdrage van respectievelijk 0,6 procentpunt en 0,4 procentpunt.

De bedrijfstak 'landbouw' is de enige die voor een negatieve noot zou gezorgd hebben in 2010 met een groei van -0,4 % (bruto toegevoegde waarde) (zie tabel 16). De bedrijfstak 'bouw' zou een nulgroei hebben opgetekend. De hoogste groei van de bruto toegevoegde waarde zou plaatsgevonden hebben in de secundaire bedrijfstakken 'uitrustingsgoederen' en 'intermediaire goederen' met groeivoeten van respectievelijk 5,2 % en 4,4 %. In de tertiaire sector zou de bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak 'handel en horeca' het meest gegroeid zijn (3,6 %).

De binnenlandse werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest zou gestegen zijn met 0,7 % in 2010, wat een toename met 17 000 personen betekent. De hoogste werkgelegenheidsgroei zou genoteerd zijn in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (3,6 %) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,2 %). In de verwerkende nijverheid zou de werkgelegenheid afgenomen zijn met 3,5 %. De werkgelegenheid in de marktdiensten zou gestegen zijn met ongeveer 28 800 personen (1,9 %), waarvan 20 800 (3,6 %) in de bedrijfstak 'overige marktdiensten' en 9 300 (3,2 %) in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. Het grootste verlies aan jobs zou plaatsgevonden hebben in de bedrijfstak 'verbruiksgoederen'. De werkgelegenheid in deze bedrijfstak zou gedaald zijn met 5 200 personen (-3,0 %), terwijl de werkgelegenheid in de totale verwerkende nijverheid zou afgenomen zijn met 13 500 personen.

In 2011 zou de groei van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde stijgen tot 2,2 %. De hoogste groei bijdragen zouden geleverd worden door de twee belangrijkste Vlaamse bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (groei bijdrage van 0,6 procentpunt) en 'handel en horeca' (0,4 procentpunt), alsook door de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (0,4 procentpunt). Samen zouden deze drie bedrijfstakken voor ongeveer twee derden van de totale groei van de Vlaamse bruto toegevoegde waarde zorgen. De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (4,5 %), 'intermediaire goederen' (3,2 %) en 'bouw' (2,7 %) zouden de hoogste groei neerzetten in 2011. De verwerkende nijverheid zou met 2,0 % groeien en de marktdiensten met 2,5 %.

De binnenlandse werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest zou in 2011 verder toenemen, en dit iets sneller dan in 2010 (1,1 % tegenover 0,7 %). De werkgelegenheid zou toenemen met ongeveer 28 500 personen. De werkgelegenheidsgroei zou het laagst zijn in de verwerkende nijverheid (-1,5 %) en de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (-0,9 %). Het jobverlies in de verwerkende nijverheid zou uitkomen op bijna 5 800 personen. Daar tegenover staat een geraamde toename van 33 500 personen (2,1 %) in de marktdiensten. Deze toename zou vooral plaatsvinden in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke

dienstverlening' met een surplus van respectievelijk 21 300 personen (3,6 %) en 10 700 personen (3,5 %).

Ook in 2012 zou de groei van de bruto toegevoegde waarde in volume 2,2 % bedragen. De belangrijkste motor van deze economische groei zouden de marktdiensten zijn. De groeibijdrage van de marktdiensten zou 1,5 procentpunt bedragen. Ongeveer twee derden van de extra gecreëerde bruto toegevoegde waarde zou zijn oorsprong vinden in de marktdiensten. Van die marktdiensten zou het de bedrijfstak 'overige marktdiensten' zijn die met 0,7 procentpunt de hoogste groeibijdrage levert. Verder zou ook de bedrijfstak 'handel en horeca' en de verwerkende nijverheid een groeibijdrage van 0,3 procentpunt leveren. De bedrijfstakken met de hoogste geraamde groei van de bruto toegevoegde waarde in 2012 zijn 'bouw' (2,8 %), 'intermediaire goederen' (2,6 %) en 'vervoer en communicatie' (2,6 %).

De binnenlandse werkgelegenheid van het Vlaamse Gewest zou in 2012 aangroeien met 1,0 %, wat overeenkomt met een toename van 26 400 personen. In de verwerkende nijverheid zouden er nog steeds banen verloren gaan (-2,2 %), terwijl er in de marktdiensten jobs zouden bijkomen (2,1 %), wat een bevestiging is van de trends uit het verleden. De werkgelegenheid zou toenemen in alle bedrijfstakken van de marktdiensten met uitzondering van de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' waar de werkgelegenheid stabiel zou blijven. Het is voornamelijk in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (3,1 % of 19 500 personen) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,6 % of 8 100 personen) dat de werkgelegenheid zou toenemen. In de verwerkende nijverheid zouden 8 000 banen verloren gaan.

Op middellange termijn (2013-2016) zou de economische groei in het Vlaamse Gewest 2,3 % bedragen (bruto toegevoegde waarde in volume). Opnieuw zouden het de marktdiensten zijn die het meest zouden bijdragen tot deze groei. Hun groeibijdrage in de periode 2013-2016 zou 1,7 procentpunt bedragen. Iets minder dan de helft hiervan zou worden verwezenlijkt door de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (0,8 procentpunt). Verder zouden ook de bedrijfstakken 'handel en horeca' en de verwerkende nijverheid een grote groeibijdrage leveren (resp. 0,4 procentpunt en 0,3 procentpunt). De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,9 %), 'overige marktdiensten' (2,8 %) en 'vervoer en communicatie' (2,7 %) zouden de hoogste gemiddelde jaarlijkse groeivoeten kennen in de periode 2013-2016. De bruto toegevoegde waarde van de verwerkende nijverheid zou in die periode toenemen met gemiddeld 1,9 % per jaar.

De werkgelegenheidsgroei zou op het einde van de projectieperiode (2013-2016) 1,1 % gemiddeld per jaar bedragen. In absolute termen betekent dit een geraamde toename van ongeveer 28 500 personen per jaar. In de meeste secundaire bedrijfstakken ('energie' en verwerkende nijverheid) zou de werkgelegenheid echter nog steeds afnemen. De werkgelegenheidscreatie zou hoofdzakelijk plaatsvinden in de marktdiensten (2,0 % of 33 000 personen) en meer in het bijzonder in de bedrijfstak 'overige marktdiensten' (2,8 % of 19 000 personen) en de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,5 % of 8 500 personen).

Tabel 16: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Vlaams Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	Gemiddelden							
	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	0,2	-0,4	0,5	1,2	1,3	2,5	-0,9	0,9
Bruto-investeringen in volume	-3,6	-2,6	0,4	0,8	0,9	0,8	7,0	0,3
Werkgelegenheid	-0,4	-1,0	-0,9	-1,4	-1,1	-1,3	-1,1	-1,1
Reële productiviteit per hoofd	0,6	0,6	1,4	2,7	2,4	3,8	0,2	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,8	-2,6	1,1	1,6	1,0	1,4	0,8	0,6
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	2,1	2,6	1,0	1,4	0,8	-1,2	2,1	1,2
Bruto-investeringen in volume	17,6	-9,3	0,2	0,2	0,2	9,8	12,5	-1,1
Werkgelegenheid	1,3	3,3	1,5	-0,3	-0,5	-1,4	0,6	0,4
Reële productiviteit per hoofd	0,8	-0,7	-0,5	1,7	1,3	0,1	1,6	0,8
Reële loonkost per hoofd (1)	-2,1	-2,1	-1,6	0,7	1,9	3,3	-0,9	0,7
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	-9,7	3,5	2,0	1,8	1,9	2,7	-1,1	2,1
Bruto-investeringen in volume	-17,5	2,9	8,1	2,5	2,6	0,9	-3,2	3,4
Werkgelegenheid	-4,9	-3,5	-1,5	-2,2	-1,4	-0,7	-1,9	-1,8
Reële productiviteit per hoofd	-5,1	7,2	3,6	4,0	3,4	3,4	0,8	4,0
Reële loonkost per hoofd (1)	0,4	0,5	1,0	1,9	2,1	1,4	-0,1	1,7
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	-8,8	4,4	3,2	2,6	2,0	3,2	-2,3	2,6
Bruto-investeringen in volume	-14,0	-9,4	5,9	2,9	3,4	1,1	0,3	1,9
Werkgelegenheid	-4,4	-2,8	-1,5	-2,2	-0,9	-0,1	-1,0	-1,5
Reële productiviteit per hoofd	-4,6	7,3	4,8	5,0	3,0	3,3	-1,4	4,1
Reële loonkost per hoofd (1)	0,4	1,1	0,8	2,4	2,2	1,2	-0,1	1,9
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-14,8	5,2	2,2	1,4	1,9	4,0	-2,9	2,4
Bruto-investeringen in volume	-19,8	4,2	7,8	6,1	3,4	-0,0	-3,2	4,5
Werkgelegenheid	-5,7	-5,3	-2,1	-2,9	-2,2	-0,5	-2,7	-2,7
Reële productiviteit per hoofd	-9,7	11,0	4,4	4,4	4,2	4,5	-0,1	5,2
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,5	1,8	2,5	1,8	2,0	1,1	-0,6	2,0
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-7,5	1,6	0,8	1,2	1,7	1,3	1,4	1,5
Bruto-investeringen in volume	-20,2	15,9	10,1	0,9	1,6	2,3	-5,8	4,8
Werkgelegenheid	-4,8	-3,0	-1,2	-1,8	-1,4	-1,3	-2,2	-1,7
Reële productiviteit per hoofd	-2,8	4,8	2,0	3,0	3,2	2,6	3,6	3,2
Reële loonkost per hoofd (1)	1,7	-1,2	0,2	1,5	2,0	1,6	0,2	1,2
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	-3,1	-0,0	2,7	2,8	1,7	1,8	2,2	1,7
Bruto-investeringen in volume	-5,6	-5,5	3,9	10,3	3,7	3,9	6,1	3,4
Werkgelegenheid	-0,4	0,7	1,0	1,3	0,4	0,2	1,1	0,6
Reële productiviteit per hoofd	-2,7	-0,7	1,7	1,5	1,3	1,6	1,1	1,1
Reële loonkost per hoofd (1)	1,7	-1,0	-0,3	1,4	1,9	1,3	0,5	1,1

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)

Gemiddelden

	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	-2,6	1,9	2,5	2,3	2,7	2,7	2,3	2,5
Bruto-investeringen in volume (2)	-8,5	1,4	3,9	3,4	3,0	5,0	3,8	2,9
Werkgelegenheid	0,2	1,9	2,1	2,1	2,0	2,3	1,9	2,0
Reële productiviteit per hoofd	-2,8	0,0	0,4	0,2	0,7	0,4	0,3	0,5
Reële loonkost per hoofd (1)	2,8	-2,6	-0,2	1,1	1,8	1,2	0,3	0,8
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	-4,4	0,5	1,8	2,6	2,7	0,7	1,5	2,2
Bruto-investeringen in volume	-5,9	0,6	8,6	3,8	1,1	2,2	5,8	2,5
Werkgelegenheid	-1,7	-0,4	0,4	0,8	1,0	0,8	0,8	0,7
Reële productiviteit per hoofd	-2,8	0,9	1,4	1,8	1,7	-0,1	0,7	1,6
Reële loonkost per hoofd (1)	3,2	-1,0	-0,9	1,0	1,9	1,4	0,5	1,0
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	-5,7	3,6	2,5	2,2	2,5	0,6	1,3	2,6
Bruto-investeringen in volume	-15,3	-2,1	3,5	3,2	5,3	4,8	0,7	3,7
Werkgelegenheid	-0,9	0,1	0,3	0,9	0,8	0,6	0,4	0,7
Reële productiviteit per hoofd	-4,8	3,5	2,3	1,3	1,7	0,0	0,8	1,9
Reële loonkost per hoofd (1)	3,6	-2,5	0,5	1,7	2,1	1,3	1,2	1,2
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	-6,6	1,0	2,1	2,3	1,6	3,9	1,0	1,7
Bruto-investeringen in volume	-8,5	-3,4	2,8	2,7	2,7	13,6	0,3	1,8
Werkgelegenheid	-2,4	-2,4	-0,9	-0,0	0,3	-1,0	-1,0	-0,3
Reële productiviteit per hoofd	-4,3	3,6	3,1	2,3	1,3	5,0	1,9	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	2,9	-2,1	0,2	1,0	1,7	-0,1	0,1	0,8
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	1,5	1,9	4,5	1,7	2,9	4,3	1,5	2,8
Bruto-investeringen in volume	-8,5	1,1	5,3	2,2	1,8	2,3	-0,3	2,2
Werkgelegenheid	3,0	3,2	3,5	2,6	2,5	3,3	2,7	2,8
Reële productiviteit per hoofd	-1,4	-1,2	1,0	-0,9	0,4	0,9	-1,1	0,0
Reële loonkost per hoofd (1)	2,6	-1,7	-0,3	1,9	2,2	0,6	0,1	1,2
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	-0,9	1,5	2,2	2,5	2,8	4,2	3,5	2,5
Bruto-investeringen in volume (2)	-6,3	4,2	1,2	3,6	3,1	8,3	7,6	3,1
Werkgelegenheid	0,6	3,6	3,6	3,1	2,8	4,9	3,6	3,1
Reële productiviteit per hoofd	-1,4	-2,1	-1,3	-0,7	-0,0	-0,7	-0,1	-0,6
Reële loonkost per hoofd (1)	2,5	-3,5	-0,1	0,5	1,6	2,6	-0,2	0,4
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	0,3	0,9	0,6	1,7	1,5	0,7	0,6	1,3
Bruto-investeringen in volume	7,5	-6,0	14,6	9,2	-2,6	0,7	5,4	1,0
Werkgelegenheid	0,8	0,2	-0,1	-0,0	0,1	0,8	0,9	0,1
Reële productiviteit per hoofd	-0,6	0,7	0,7	1,7	1,4	-0,1	-0,3	1,3
Reële loonkost per hoofd (1)	3,4	-0,7	0,9	1,5	1,1	1,5	1,0	0,9
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	-3,4	1,9	2,2	2,2	2,3	2,3	1,4	2,2
Bruto-investeringen in volume (2)	-7,6	-0,1	4,9	3,8	2,4	3,3	2,8	2,6
Werkgelegenheid	-0,5	0,7	1,1	1,0	1,1	1,2	1,0	1,0
Reële productiviteit per hoofd	-2,9	1,2	1,1	1,1	1,2	1,1	0,4	1,2
Reële loonkost per hoofd (1)	2,1	-1,7	0,1	1,2	1,6	1,2	0,2	0,9

(1) Loonkost na aftrek van loonsubsidies.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

4.3. Waals Gewest

4.3.1. Macro-economische evoluties

In 2009, op het hoogtepunt van de crisis, belandde Wallonië, net als de andere gewesten, in een zware recessie door de sterke achteruitgang van de internationale en nationale economische omgeving. Het Waals bbp daalde met 3,1 %, aangezien alle marktbedrijfstakken – behalve ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ en ‘energie’ – bijdroegen tot de terugval van de groei. De ‘verwerkende nijverheid’, in het bijzonder de ‘intermediaire goederen’ maar ook de ‘uitrustingsgoederen’, waarvan de activiteit in grote mate afhangt van de buitenlandse handel, hebben te lijden gehad onder de terugval van de belangrijkste Waalse exportmarkten. De algemene economische achteruitgang zou ook de dienstensectoren treffen, vooral de zakelijke dienstverlening, die een belangrijk deel vormt van de bedrijfstak ‘overige marktdiensten’, maar ook ‘handel en horeca’ of ‘vervoer en communicatie’. De Waalse economie zou al in 2010 heropleven, in het kielzog van het herstel van de mondiale economische conjunctuur. Het herstel (2 %) zou in ruime mate ondersteund worden door de evolutie van de activiteit in de bedrijfstak ‘intermediaire goederen’, die baat zou hebben bij de heropleving van de wereldeconomie, alsook door de bedrijfstak ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’.

De duidelijke terugval van de Waalse investeringen op het dieptepunt van de recessie in 2009, als gevolg van de slechtere vooruitzichten voor de buitenlandse en binnenlandse afzetmarkten, maar wellicht ook door strengere kredietvoorwaarden, zou zich voortzetten in 2010 (-4 %). De daling van het investeringsvolume zou over die twee jaar ongeveer 10 % bedragen (tegenover een daling van 8,6 % op nationaal niveau). De terugval van de investeringen zou aanzienlijk en langdurig zijn aangezien die volgt na twee jaar van forse uitbreiding van de Waalse productiecapaciteit³¹, waarvan de ondernemingen wellicht eerst gebruik zullen maken alvorens opnieuw te investeren.

De omvang van de economische crisis deed vrezen voor een zeer ongunstige evolutie van de dynamiek van de jobcreatie in Wallonië, net als in de rest van het land. Geconfronteerd met de vertraging van de vraag, hebben de ondernemingen voorrang gegeven aan strategieën die een verkorting van de gemiddelde arbeidsduur beogen om het ontslag van geschoolde arbeidskrachten zolang mogelijk uit te stellen. Ze hebben daartoe ruimschoots gebruik gemaakt van de anticrisismaatregelen van de overheid. De daling van de reële productiviteit per hoofd in de marktbedrijfstakken bedroeg aldus 3,3 % in 2009. Die maatregelen hebben tijdens de recessie zeker de achteruitgang van de Waalse binnenlandse werkgelegenheid beperkt (-0,3 %). In 2010 zouden het snelle groeiherstel en de verlenging van de anticrisismaatregelen zorgen voor een vroegtijdige herneming van de Waalse werkgelegenheid. Vooral ondersteund door nieuwe aanwervingen in de bedrijfstakken ‘overige marktdiensten’, ‘gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening’ en ‘handel en horeca’, zouden er in Wallonië vorig jaar bijna 8 200 arbeidsplaatsen gecreëerd zijn (0,7 %).

³¹ De bruto-investeringen van de Waalse ondernemingen zijn resp. met 6,2 % en 12,6 % gestegen in 2007 en 2008.

Tabel 17: Voornaamste macro-economische resultaten: Waals Gewest

	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	Gemiddelden		
						1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Bruto binnenlands product in volume (1)	-3,1	2,0	1,9	2,2	2,2	2,0	1,4	2,1
2. Bruto toegevoegde waarde in volume (1)	-3,1	1,7	1,8	2,2	2,2	1,8	1,3	2,1
3. Bruto-investeringen in volume (1) (2)	-6,3	-4,0	5,0	4,2	3,1	3,9	3,2	2,5
4. Reële productiviteit per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1)	-3,3	1,1	1,0	1,1	1,1	1,1	0,2	1,1
5. Reële loonkosten per hoofd (marktbedrijfstakingen) (1) (3)	0,7	-2,2	-0,2	0,8	1,1	0,7	-0,4	0,4
6. Werkgelegenheid en werkloosheid								
6.1. Binnenlandse werkgelegenheid								
6.1.a. Totale binnenlandse werkgelegenheid, in duizendtallen (4)	1192,6	1200,7	1210,2	1222,0	1272,4	1078,4	1154,8	1235,9
6.1.b. Wijziging in duizendtallen	-3,2	8,2	9,5	11,8	12,6	9,0	12,2	11,4
6.1.c. Wijziging in procent	-0,3	0,7	0,8	1,0	1,0	0,8	1,1	0,9
6.2. Werkgelegenheidsgraad (4)	58,0	58,0	58,2	58,6	60,4	56,2	57,8	59,1
6.3. Werkloosheid								
6.3.a. Werkloosheid, definitie FPB, in duizendtallen (4)	283,8	282,6	280,3	277,9	264,3	266,4	294,6	274,1
6.3.b. Werkzoekenden, in duizendtallen (4)	251,0	251,5	249,6	247,5	233,2	227,3	255,6	243,4
6.3.c. Werkloosheidsgraad, concept FPB (4)	17,5	17,4	17,2	16,9	15,7	18,0	18,5	16,6
6.3.d. Werkloosheidsgraad, excl. oudere werklozen (4)	15,5	15,5	15,3	15,1	14,1	15,4	16,1	14,7

(1) Groeivoeten in procent.

(2) Excl. Investerings in woongebouwen.

(3) Loonkosten na aftrek van loonsubsidies.

(4) In de kolom 2013-2016 wordt de waarde op het einde van de periode (2016) weergegeven.

De evolutie van de binnenlandse werkgelegenheid in Wallonië in 2009 en 2010 zou verband houden met de zwakke groei van de regionale beroepsbevolking in die periode (cf. deel 2, hoofdstuk 3). In 2009 is het arbeidsaanbod slechts met 0,1 % gestegen, zodat het verlies aan arbeidsplaatsen, dat al bij al beperkt bleef vergeleken met de omvang van de recessie, zich heeft vertaald in een gematigde stijging van het aantal werklozen met 7 400 personen (2,7 %). De nog maar matige toename van de beroepsbevolking in 2010 (0,4 %) zou, één jaar na de crisis, ook bijdragen tot de daling van de Waalse werkloosheidsgraad.

In 2011 en 2012, daarentegen, zou de sterkere groei van het arbeidsaanbod (gemiddeld 0,6 % per jaar) de daling van de werkloosheidsgraad afremmen. De nettowerkgelegenheidscreatie die werd opgetekend dankzij de sterkere economische groei zou echter niet volstaan voor het Waals Gewest om de stijging van het aantal werklozen in 2009 teniet te doen. Over die twee jaar zou de Waalse binnenlandse werkgelegenheid aangroeien met 21 300 banen (1,8 %), terwijl het aantal werkzoekenden daalt met 4 700 personen (-0,8 %).

Op middellange termijn, tussen 2013 en 2016, zou het Waalse bbp opnieuw aanknopen met een groei die schommelt rond 2,2 % per jaar tot op het einde van de projectieperiode. De groei van de Waalse activiteit zou gemiddeld niet verschillen van de nationale groei en dicht aanleunen

bij de groei van vóór de crisis (gemiddeld 2,1 % tussen 2003 en 2008) of van eind de jaren 1990 (gemiddeld 2,0 % tussen 1996 en 2002).

De werkgelegenheid die de Waalse economische groei zou opleveren, zou tussen 2013 en 2016 lager zijn (gemiddeld 5 400 eenheden per procentpunt per jaar) in vergelijking met de periode 2003-2009 (9 200 eenheden per procentpunt groei³²) of zelfs tijdens de jaren voorafgaand aan de crisis (7 200 banen per procentpunt groei tussen 2002 en 2008). Het zijn vooral de bedrijfstakken die verband houden met 'overige marktdiensten', en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' die het meest bijdragen tot de groei van de werkgelegenheid op middellange termijn. In de verwerkende nijverheid zouden de grote productiviteitswinsten, die structureel noodzakelijk zijn voor die meer aan internationale concurrentie blootgestelde activiteiten, nadelig blijven voor de werkgelegenheid in deze bedrijfstakken (gemiddeld -1,7 % per jaar tussen 2013 et 2016).

Parallel met de vooruitzichten van een herstel van de vraag, maar wellicht ook door de geleidelijke veroudering van het productieapparaat, zou de groei van het Waalse investeringsvolume opnieuw positief worden vanaf 2011 (5,0 %) en gemiddeld ongeveer 3,1 % per jaar bedragen tijdens de periode 2013-2016. Op middellange termijn zouden de investeringen niet meer zo dynamisch zijn als vóór de crisisperiode.

In Wallonië, net als in de andere gewesten, valt het herstel van de activiteit samen met een snellere groei van de reële loonkosten dan tijdens de periode 2003-2009. Op nationaal niveau zijn de loonontwikkelingen, bij hypothese, omkaderd door de wet tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen. In de marktbedrijfstakken zou de gemiddelde stijging van de reële loonkosten per hoofd in Wallonië 1,1 % bedragen tijdens de periode 2013-2016, wat overeenstemt met de verwachte groei van de reële productiviteit per hoofd op het einde van de projectieperiode (1,1 %).

Tot slot zou de Waalse beroepsbevolking tijdens de periode 2013-2016 gemiddeld met 10 400 eenheden per jaar groeien (0,6 %). Die gemiddelde groei verhult echter een geleidelijke daling van het groeitempo van de beroepsbevolking (van 0,8 % in 2013 naar 0,5 % in 2016), vooral als gevolg van het feit dat de naoorlogse babyboomgeneratie de pensioenleeftijd bereikt. De stijging van de binnenlandse werkgelegenheid en van het Waals pendelsaldo (gemiddeld 1 300 werknemers per jaar) zou dus gemakkelijk de toename van het arbeidsaanbod compenseren, zodat het aantal Waalse werklozen op middellange termijn aanzienlijk zou dalen (gemiddeld met 3 400 eenheden per jaar tussen 2013 en 2016). De Waalse werkloosheidsgraad (definitie FPB) zou 15,7 % bedragen in 2016, wat nog steeds hoogs is, maar toch niet meer werd opgetekend door het gewest sinds 1994. De Waalse werkgelegenheidsgraad zou langzaam stijgen, met een onderbreking in 2009, en uitkomen op 60,4 % op het einde van de projectieperiode.

³² Dit hoge resultaat wordt verklaard door het vrij goede resultaat voor de werkgelegenheid in 2009, terwijl de regionale economische activiteit sterk terugviel.

4.3.2. Evoluties per bedrijfstak

De sectorale structuur van de Waalse economie, zowel wat betreft de bruto toegevoegde waarde als de binnenlandse werkgelegenheid, wordt weergegeven in tabel 18. Aangezien de projectieperiode relatief kort is zouden er uiteraard geen al te grote verschuivingen zijn.

Wat de sectorale structuur van de bruto toegevoegde waarde betreft is een eerste vaststelling dat het aandeel van zowel de secundaire (i.e. 'energie', verwerkende nijverheid en 'bouw') als de tertiaire sector nagenoeg stabiel blijft tussen 2009 en 2016. Het aandeel van de secundaire sector zou lichtjes dalen, van 25,9 % in 2009 naar 25,7 % in 2016, terwijl het aandeel van de tertiaire sector lichtjes zou toenemen van 72,6 % in 2009 naar 73,0 % in 2016. Het belang van de marktdiensten zou gevoelig stijgen van 55,2 % in 2009 naar 56,4 % in 2016. Het aandeel van de niet-verhandelbare diensten (voornamelijk 'openbare diensten en onderwijs') zou afnemen met 0,8 procentpunt en zo 16,6 % bedragen in 2016.

Tabel 18: Structuur van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid: Waals Gewest

	Bruto toegevoegde waarde in volume(1)			Binnenlandse werkgelegenheid		
	1980	2009	2016	1980	2009	2016
1. Landbouw	1,4	1,3	1,1	3,7	2,0	1,6
2. Energie	2,9	2,7	2,5	1,3	0,8	0,7
3. Verwerkende nijverheid	18,5	17,6	17,8	23,7	12,0	9,7
a. Intermediaire goederen	8,2	9,6	10,0	11,8	5,5	4,4
b. Uitrustingsgoederen	5,6	2,7	2,7	4,9	2,4	1,8
c. Verbruiksgoederen	5,0	5,3	5,1	7,0	4,1	3,5
4. Bouw	8,0	5,6	5,4	8,5	6,8	6,7
5. Marktdiensten	47,2	55,2	56,4	40,4	56,5	60,4
a. Vervoer en communicatie	6,3	7,3	7,3	7,7	6,2	5,9
b. Handel en horeca	16,1	11,7	12,1	17,6	16,7	16,5
c. Krediet en verzekeringen	2,2	3,1	3,0	2,1	1,7	1,5
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	7,2	8,1	8,4	6,3	13,3	14,8
e. Overige marktdiensten	16,4	25,0	25,5	6,8	18,6	21,7
6. Niet-verhandelbare diensten	22,2	17,4	16,6	22,4	21,9	20,8
7. Totaal	100,2	99,8	99,8	100,0	100,0	100,0

1. Aangezien de reeksen in kettingeuro's niet additief zijn, zijn er verschillen tussen (sub-)totalen en de som van hun componenten en is het totaal niet noodzakelijk gelijk aan 100 %.

Verder dalen ook de aandelen van de bedrijfstakken 'landbouw', 'energie', 'verbruiksgoederen' en 'bouw' met 0,2 procentpunt. De grootste stijging zou plaatsvinden in de bedrijfstak 'overige marktdiensten' met een stijging van 0,5 procentpunt naar 25,5 % in 2016. Ook de aandelen van de bedrijfstakken 'intermediaire goederen' en 'handel en horeca' zouden aanzienlijk toenemen, namelijk met 0,4 procentpunt, tot respectievelijk 10,0 % en 12,1 % in 2016.

De bedrijfstak 'intermediaire goederen' zou voor de enige positieve noot zorgen in de secundaire sector, de aandelen van de andere secundaire bedrijfstakken zouden stabiliseren ('uitrustingsgoederen') of afnemen ('energie', 'verbruiksgoederen' en 'bouw'). In de marktdiensten zou de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' de enige zijn waarvan het aandeel, zij het licht, terug-

valt in de projectieperiode (met 0,1 procentpunt tot 3,0 % in 2016). Het aandeel van de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' zou stabiel blijven op 7,3 %.

Ondanks het min of meer stabiliserend belang van de secundaire sector in termen van bruto toegevoegde waarde, zou het belang van deze sector in termen van werkgelegenheid verder afnemen (zie rechterhelft van tabel 18). In 2016 zou 17,1 % van de Waalse binnenlandse werkgelegenheid zich situeren in de secundaire sector, terwijl dit nog 19,6 % was in 2009. De aandelen van de bedrijfstakken 'energie' en 'bouw' zouden slechts lichtjes dalen (-0,1 procentpunt). De afname van het werkgelegenheidsaandeel van de secundaire sector zou vooral plaatsvinden in de verwerkende nijverheid, met een verlies van 2,3 procentpunt of een daling van bijna 20 procent (tot 9,7 % in 2016). Het belang van de bedrijfstak 'intermediaire goederen' zou met een verlies van 1,1 procentpunt het meest afnemen (tot 4,4 % in 2016); de aandelen van de bedrijfstakken 'uitrustingsgoederen' en 'verbruiksgoederen' zouden verminderen met 0,6 procentpunt tot respectievelijk 1,8 % en 3,5 % in 2016.

Het aandeel van de tewerkstelling in de tertiaire sector zou toenemen met 2,9 procentpunt van 78,4 % in 2009 naar 81,3 % in 2016. Ondanks dit globale positieve beeld zou het belang van een aantal tertiaire bedrijfstakken toch afnemen. Vooreerst, en voornamelijk, zou het aandeel van de niet-verhandelbare diensten met 1,1 procentpunt afnemen en zo 20,8 % procent bedragen in 2016. Ook het belang van de bedrijfstakken 'handel en horeca' (-0,2 procentpunt), 'vervoer en communicatie' (-0,3 procentpunt) en 'krediet en verzekeringen' (-0,2 procentpunt) zou afnemen tijdens de projectieperiode (tot respectievelijk 16,5 %, 5,9 % en 1,5 %). De stijging van het aandeel van de tertiaire sector is te danken aan de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. Het belang van deze bedrijfstakken zou gevoelig toenemen met respectievelijk 3,1 procentpunt en 1,5 procentpunt. Het aandeel van de bedrijfstak 'overige marktdiensten' in de Waalse binnenlandse werkgelegenheid zou 21,7 % bedragen in 2016 en hiermee zou dit veruit de belangrijkste werkgever blijven in de Waalse economie. Het aandeel van de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' zou in 2016 14,8 % bedragen. Over alle bedrijfstakken heen zouden het de niet-verhandelbare diensten en de bedrijfstak 'intermediaire goederen' zijn waarvan het aandeel in de Waalse binnenlandse werkgelegenheid het meest afneemt tijdens de projectieperiode (beide een verlies van 1,1 procentpunt).

De volgende alinea's bespreken hoofdzakelijk de groei van de bruto toegevoegde waarde en de werkgelegenheidsgroei op bedrijfstakniveau (zie tabel 19). Voor de toegevoegde waarde zal via een analyse van de groeibijdragen de bedrijfstakken (zie tabel 46 in bijlage) geïdentificeerd worden die de belangrijkste motor zijn achter de economische groei in de Waalse economie.

De Waalse bruto toegevoegde waarde zou in 2010 met 1,7 % zijn toegenomen en dit economische herstel zou geschraagd worden door zowel de secundaire als tertiaire bedrijfstakken. Iets meer dan de helft van de totale economische groei zou worden gegenereerd door de verwerkende nijverheid met een groeibijdrage van 0,9 procentpunt. Ook de marktdiensten zouden een

grote groeibijdrage geleverd hebben ten belope van 0,7 procentpunt. De bedrijfstakken 'intermediaire goederen', 'handel en horeca' en 'overige marktdiensten' zouden het meest hebben bijgedragen met een groeibijdrage van respectievelijk 0,8 procentpunt, 0,3 procentpunt en 0,3 procentpunt.

Er zouden twee bedrijfstakken zijn geweest waarvan de bruto toegevoegde waarde in volume daalde in 2010. Het betreft de bedrijfstakken 'landbouw' en 'bouw' met een groeivoet van respectievelijk -2,2 % en -1,4 %. In de bedrijfstak 'vervoer en communicatie' zou de bruto toegevoegde waarde stabiel gebleven zijn, terwijl de andere bedrijfstakken een positieve groei zouden genoteerd hebben. De bedrijfstakken 'intermediaire goederen' (9,0 %) en 'uitrustingsgoederen' (4,1 %) zouden het meest gegroeid zijn.

De Waalse binnenlandse werkgelegenheid zou aangegroeid zijn met 0,7 % in 2010. Dit komt overeen met een toename van bijna 8 200 personen. De tewerkstelling in de secundaire sector zou zijn afgenomen, en dan vooral in de verwerkende nijverheid (-3,2 % of -4 600 personen). Het is daar, alsook in de bedrijfstak 'krediet en verzekeringen' (-3,0 %), dat het geraamde jobverlies het grootst zouden zijn. De werkgelegenheid in de bedrijfstak 'intermediaire goederen' (-3,9 % of -2 600 personen) zou het meest gedaald zijn, zowel in relatieve als absolute termen. De tewerkstelling in de marktdiensten zou gestegen zijn met ongeveer 12 400 personen (1,8 %), waarvan 7300 (3,3 %) in de bedrijfstak 'overige marktdiensten' en 4 500 (2,9 %) in de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'.

In 2011 zou de Waalse economische groei (bruto toegevoegde waarde in volume) relatief stabiel blijven en 1,8 % bedragen. Bijna drie vierden van deze economische groei zou plaatsvinden in de marktdiensten (groeibijdrage van 1,3 procentpunt). Meer in het bijzonder zijn het de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' (0,5 procentpunt), 'handel en horeca' (0,4 procentpunt) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (0,4 procentpunt) die de hoogste groeibijdragen zouden leveren in 2011. De meest dynamische bedrijfstakken in 2011 zouden de bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (3,8 %), 'handel en horeca' (3,0 %), 'bouw' (3,0 %) en 'uitrustingsgoederen' (3,0 %) zijn. De marktdiensten zouden groeien met 2,2 % en de verwerkende nijverheid met 1,1 %.

De binnenlandse werkgelegenheid in het Waalse Gewest zou in 2011 aangroeien met 0,8 % (tegenover 0,7 % in 2010). In absolute termen betekent dit een toename van 9 500 personen. De werkgelegenheid zou het meest toenemen in de marktdiensten (1,9 % of 12 800 personen), en dan vooral in de bedrijfstakken 'overige marktdiensten' en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening'. In de eerste zou de werkgelegenheid groeien met 3,5 % of 8 000 personen; in de tweede met 3,1 % of 5 000 personen. De werkgelegenheid zou afnemen in de dienstenbedrijfstakken 'krediet en verzekeringen' (-0,9 %) en 'vervoer en communicatie' (-0,3 %). In de verwerkende nijverheid zou de werkgelegenheid gevoelig dalen, namelijk met 2,4 % of 3 300 personen. De daling zou het grootst zijn in de bedrijfstak 'uitrustingsgoederen' (-4,9 % of -1 400 personen).

Vanaf 2012 zou het Waalse Gewest een hogere groei van de bruto toegevoegde waarde in volume noteren. In 2012 zou de economische groei 2,2 % bedragen. De voornaamste motor van die economische groei zou de bedrijfstak 'overige marktdiensten' zijn, met een groeibijdrage van 0,6 procentpunt. De gezamenlijke marktdiensten zouden een groeibijdrage leveren van 1,4 procentpunt. De bedrijfstakken 'bouw' en 'handel en horeca' zouden de sterkste groeiprestatie neerzetten (beide 2,8 %).

Met een groeivoet van 1,0 % zou ook de Waalse binnenlandse werkgelegenheid sneller groeien in 2012. In de Waalse economie zouden zo 11800 bijkomende jobs gecreëerd worden. De bedrijfstakken 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' en 'overige marktdiensten' zouden de sterkste werkgelegenheidsgroei noteren (respectievelijk 2,7 % en 3,5 % of 8 400 en 4 500 personen). De tewerkstelling in de verwerkende nijverheid zou blijven dalen (-2,3 % of -3 200 personen). In de marktdiensten zouden alle bedrijfstakken een positieve werkgelegenheidsgroei kennen in 2012.

Op het einde van de projectieperiode (2013-2016) zou de economische groei in het Waals Gewest 2,2 % bedragen (bruto toegevoegde waarde in volume). Deze groei zou vooral gecreëerd worden door de marktdiensten. De groeibijdrage van de marktdiensten in de periode 2013-2016 zou oplopen tot ongeveer 70 % van de totale economische groei (1,6 procentpunt gemiddeld per jaar). Veruit de hoogste groeibijdrage zou geleverd worden door de 'overige marktdiensten' (0,7 procentpunt). Verder zouden ook de bedrijfstak 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening', 'handel en horeca' en de niet-verhandelbare diensten een groeibijdrage leveren van 0,3 procentpunt. Sterke groeiprestaties zouden onder meer worden neergezet door de bedrijfstakken 'vervoer en communicatie' (3,1 %), 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,9 %) en 'overige marktdiensten' (2,8 %).

De werkgelegenheidsgroei op middellange termijn (2013-2016) zou gemiddeld per jaar 1,0 % bedragen, wat neerkomt op een jaarlijkse toename van gemiddeld 12600 personen. De werkgelegenheidstoename zou voornamelijk plaatsvinden in de marktdiensten (1,9 % of 14 000 personen), terwijl de werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid verder zou afnemen (-1,7 % of -2 200 personen). Bedrijfstakken met de hoogste geraamde werkgelegenheidsgroei zijn 'overige marktdiensten' (3,0 % of 7 600 personen) en 'gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening' (2,3 % of 4 000 personen).

Tabel 19: Voornaamste resultaten per bedrijfstak: Waals Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	Gemiddelden							
	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Landbouw								
Toegevoegde waarde in volume	-1,9	-2,2	-0,3	0,3	0,9	0,1	-1,4	0,2
Bruto-investeringen in volume	-4,6	-2,7	1,9	-0,2	0,9	1,6	9,2	0,4
Werkgelegenheid	-2,7	-1,4	-1,8	-2,0	-1,8	-2,7	-0,9	-1,8
Reële productiviteit per hoofd	0,8	-0,8	1,6	2,3	2,8	2,8	-0,6	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,0	-4,2	0,4	1,1	0,9	-0,2	-0,4	0,1
2. Energie								
Toegevoegde waarde in volume	0,2	0,5	1,2	0,9	0,6	2,5	1,1	0,7
Bruto-investeringen in volume	17,6	-9,3	0,2	0,2	0,2	27,3	13,0	-1,1
Werkgelegenheid	8,0	0,4	0,1	0,3	-0,2	-1,1	-0,1	0,0
Reële productiviteit per hoofd	-7,2	0,1	1,0	0,6	0,8	3,7	1,4	0,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,0	-2,9	0,4	0,8	1,3	1,9	0,5	0,5
3. Verwerkende nijverheid								
Toegevoegde waarde in volume	-8,6	6,0	1,1	2,2	1,7	2,8	0,8	2,3
Bruto-investeringen in volume	-20,9	-3,1	6,3	5,9	4,3	0,9	1,2	3,7
Werkgelegenheid	-3,9	-3,2	-2,4	-2,3	-1,7	-1,0	-0,8	-2,1
Reële productiviteit per hoofd	-4,9	9,5	3,6	4,7	3,4	3,8	1,6	4,5
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,8	0,9	0,2	1,7	1,4	1,2	-0,1	1,2
a. Intermediaire goederen								
Toegevoegde waarde in volume	-6,6	9,0	0,7	2,4	1,8	3,7	1,3	2,8
Bruto-investeringen in volume	-23,3	-9,3	11,8	5,1	5,3	2,1	2,4	4,1
Werkgelegenheid	-4,3	-3,9	-1,1	-3,1	-1,7	-0,9	-0,4	-2,2
Reële productiviteit per hoofd	-2,3	13,4	1,8	5,6	3,6	4,7	1,8	5,1
Reële loonkost per hoofd (1)	-1,2	0,6	0,2	1,6	1,4	1,7	0,1	1,2
b. Uitrustingsgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-16,9	4,1	3,0	2,5	1,4	3,2	-1,8	2,2
Bruto-investeringen in volume	-34,5	11,2	12,0	2,6	4,0	1,9	-1,6	6,0
Werkgelegenheid	-5,2	-2,5	-4,9	-2,7	-2,6	-0,9	-1,3	-2,9
Reële productiviteit per hoofd	-12,3	6,8	8,3	5,3	4,1	4,0	-0,6	5,3
Reële loonkost per hoofd (1)	-2,9	2,6	0,7	2,6	1,9	0,8	-0,7	1,9
c. Verbruiksgoederen								
Toegevoegde waarde in volume	-7,4	0,6	1,0	1,8	1,6	1,2	1,7	1,4
Bruto-investeringen in volume	-10,4	2,9	-4,0	8,6	2,6	-0,3	0,9	2,5
Werkgelegenheid	-2,5	-2,7	-2,5	-1,2	-1,1	-1,1	-1,0	-1,5
Reële productiviteit per hoofd	-5,0	3,4	3,6	3,0	2,7	2,3	2,7	3,0
Reële loonkost per hoofd (1)	2,2	0,3	-0,8	1,6	1,2	0,7	0,0	0,8
4. Bouw								
Toegevoegde waarde in volume	-4,6	-1,4	3,0	2,8	1,7	0,9	2,4	1,6
Bruto-investeringen in volume	-3,7	-4,8	13,5	6,7	4,0	2,4	4,4	4,5
Werkgelegenheid	-0,8	0,1	0,6	1,6	0,6	0,6	1,5	0,6
Reële productiviteit per hoofd	-3,8	-1,5	2,4	1,2	1,2	0,2	0,9	1,0
Reële loonkost per hoofd (1)	1,4	-1,7	-0,3	0,7	1,5	0,4	0,0	0,7

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)

Gemiddelden

	2009	2010	2011	2012	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
5. Marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	-2,7	1,3	2,2	2,4	2,7	1,9	1,6	2,4
Bruto-investeringen in volume (2)	-6,5	-3,0	3,3	3,3	4,2	5,0	2,9	2,9
Werkgelegenheid	0,1	1,8	1,9	2,0	1,9	1,7	1,7	1,9
Reële productiviteit per hoofd	-2,8	-0,5	0,4	0,4	0,8	0,2	-0,1	0,5
Reële loonkost per hoofd (1)	1,5	-2,8	0,1	1,0	1,4	0,9	-0,3	0,5
a. Vervoer en communicatie								
Toegevoegde waarde in volume	-3,0	0,0	0,6	2,5	3,1	1,8	0,7	2,2
Bruto-investeringen in volume	0,1	-5,6	5,1	1,5	2,3	3,1	-0,9	1,5
Werkgelegenheid	-0,8	-1,6	-0,3	0,2	0,8	1,2	-0,5	0,2
Reële productiviteit per hoofd	-2,3	1,7	0,9	2,3	2,2	0,6	1,1	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	3,1	-0,7	-0,8	1,6	2,1	1,7	0,1	1,2
b. Handel en horeca								
Toegevoegde waarde in volume	-5,1	2,3	3,0	2,8	2,4	0,1	1,3	2,5
Bruto-investeringen in volume	-10,1	-9,4	4,3	7,2	5,8	2,9	1,6	3,6
Werkgelegenheid	-0,4	1,2	0,1	0,3	0,9	-0,1	0,6	0,7
Reële productiviteit per hoofd	-4,7	1,1	2,9	2,4	1,5	0,2	0,7	1,7
Reële loonkost per hoofd (1)	1,9	-2,9	0,7	1,2	1,6	1,0	0,4	0,8
c. Krediet en verzekeringen								
Toegevoegde waarde in volume	-7,1	0,6	1,1	1,2	1,7	3,7	0,8	1,4
Bruto-investeringen in volume	-8,5	-3,4	2,8	2,7	2,7	2,6	-2,4	1,8
Werkgelegenheid	-3,0	-3,0	-0,9	0,8	-0,3	-1,5	-0,9	-0,6
Reële productiviteit per hoofd	-4,2	3,7	2,0	0,4	2,0	5,3	1,6	2,0
Reële loonkost per hoofd (1)	1,1	-3,7	1,9	1,0	1,2	0,6	-0,2	0,6
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening								
Toegevoegde waarde in volume	1,3	1,5	3,8	1,7	2,9	2,8	1,3	2,7
Bruto-investeringen in volume	-7,5	-3,7	0,4	0,9	2,5	1,4	1,6	1,1
Werkgelegenheid	3,3	2,9	3,1	2,7	2,3	2,9	2,7	2,5
Reële productiviteit per hoofd	-2,0	-1,3	0,7	-1,0	0,7	-0,1	-1,4	0,2
Reële loonkost per hoofd (1)	2,4	-2,4	-0,7	1,0	1,8	0,6	-0,1	0,7
e. Overige marktdiensten								
Toegevoegde waarde in volume	-2,4	1,2	1,9	2,5	2,8	2,3	2,3	2,4
Bruto-investeringen in volume (2)	-8,4	3,3	2,7	3,6	5,3	16,9	9,5	4,4
Werkgelegenheid	-1,1	3,3	3,5	3,5	3,0	3,7	3,2	3,2
Reële productiviteit per hoofd	-1,3	-2,0	-1,6	-1,0	-0,1	-1,3	-0,9	-0,7
Reële loonkost per hoofd (1)	-0,5	-3,2	1,2	0,7	0,8	1,2	-0,7	0,3
6. Niet-verhandelbare diensten								
Toegevoegde waarde in volume	0,6	0,9	0,6	1,7	1,6	1,2	0,7	1,4
Bruto-investeringen in volume	7,5	-6,0	14,6	9,2	-2,6	2,8	3,8	1,0
Werkgelegenheid	1,0	0,2	-0,0	0,1	0,3	0,6	0,7	0,2
Reële productiviteit per hoofd	-0,4	0,7	0,6	1,6	1,3	0,5	0,0	1,2
Reële loonkost per hoofd (1)	3,4	-0,7	0,8	1,5	1,0	1,6	0,9	0,8
7. Totaal								
Toegevoegde waarde in volume	-3,1	1,7	1,8	2,2	2,2	1,8	1,3	2,1
Bruto-investeringen in volume (2)	-6,3	-4,0	5,0	4,2	3,1	3,9	3,2	2,5
Werkgelegenheid	-0,3	0,7	0,8	1,0	1,0	0,8	1,1	0,9
Reële productiviteit per hoofd	-2,9	1,0	1,0	1,2	1,2	1,0	0,2	1,1
Reële loonkost per hoofd (1)	1,5	-1,8	0,0	0,9	1,1	1,0	-0,1	0,5

(1) Loonkost na aftrek van loonsubsidies.

(2) Excl. investeringen in woongebouwen.

5. Inkomensrekeningen van de huishoudens

5.1. Inleiding

De regionale economische vooruitzichten omvatten sinds vorig jaar projecties van de inkomensrekeningen van de huishoudens.

Deze projecties steunen op de rekeningen die door het INR gepubliceerd werden voor de periode 1995-2008³³ en die door ons geretropoleerd werden tot 1985. Ter herinnering, de regionale ESR95-boekhouding onderscheidt twee rekeningen voor de huishoudens. De eerste rekening, 'de rekening voor bestemming van de primaire inkomens', omvat de inkomens van de ingezetenen van een gewest die rechtstreeks voortvloeien uit een economische activiteit, hetzij de beloning van de werknemers, het gemengd inkomen van de zelfstandigen, het exploitatieoverschot en het netto-inkomen uit vermogen. Het saldo van die rekening vormt het primair inkomen van de gezinnen. De tweede rekening, 'de secundaire inkomensverdelingsrekening', heeft betrekking op de lopende overdrachten tussen de huishoudens en andere economische agenten (vooral de overheid). Ze omvat dus de belastingen op inkomen en vermogen, de sociale premies en overige overdrachten. Ze verrekent tevens de sociale uitkeringen. Die laatste worden opgesplitst in wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (werkloosheid, brugpensioenen, pensioenen van de privésector, kinderbijslag, ziekte- en invaliditeitsuitkeringen...³⁴), uitkeringen sociale voorziening in geld (leefloon, tegemoetkomingen aan gehandicapten...), uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (vooral pensioenen waaronder de overheids-pensioenen), of particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming. De toevoeging van al die lopende overdrachten aan het primair inkomen van de gezinnen resulteert in het beschikbaar inkomen.

Zoals voor het volledige HERMREG-model zijn de regionale resultaten van de module 'rekeningen van de huishoudens', en die hieronder weergegeven worden, coherent met de overeenkomstige vooruitzichten op nationaal niveau uit het HERMES-model.

Die module maakt het mogelijk om, volgens woonplaats (op gewestelijk niveau), een reeks aggregaten te ramen, die oorspronkelijk volgens werkplaats waren ingedeeld in het macro-economisch luik van HERMREG. Het betreft meer bepaald de lonen en de sociale premies, de inkomens van zelfstandigen, de werkloosheidsuitkeringen alsook andere variabelen die evolueren op basis van bijvoorbeeld de loonmassa.

³³ Instituut voor de Nationale Rekeningen (2010).

³⁴ Volgens het ESR worden de terugbetalingen voor gezondheidszorg beschouwd als uitkeringen in natura, en niet in geld. Ze worden dus in de nationale boekhouding opgenomen in een derde rekening, die van de 'de inkomensverdeling in natura', die op dit ogenblik niet opgesplitst is per gewest, noch door het INR, noch in dit model.

De regionalisering van de overige aggregaten, in het bijzonder de pensioenen en de kinderbijslag, berust op demografische variabelen die voortvloeien uit een regionale 'bottom-up'-projectie. In nog andere gevallen, vooral voor bepaalde categorieën van sociale uitkeringen, kunnen de op nationaal niveau toegepaste principes voor de projectie van het aantal gerechtigden en van gemiddelde bedragen op regionaal niveau, integraal of gedeeltelijk worden overgenomen in deze module. De vooruitzichten van de belastingen op inkomen en vermogen berusten op de gebruikte mechanismen in het HERMES-model en op de geschatte fiscale aanslagbasis per gewest. De resultaten van de module overheidsfinanciën zullen als dusdanig worden overgenomen voor de gewestelijke belastingen en taksen.

Deze module maakt het dus mogelijk om bijna 60 rubrieken van de inkomensrekeningen van de huishoudens te ramen voor de drie gewesten. We wijzen er nog op dat 2009 het eerste projectiejaar van de module is. Voor dat jaar, en in zekere mate voor 2010, zijn de gegevens uit de administratieve bronnen reeds bekend. We nemen ze dan ook in aanmerking om de betrokken variabelen in 2009 en eventueel in 2010 aan te passen.

In het vervolg van dit hoofdstuk stellen we de geobserveerde en de geraamde evoluties voor van de voornaamste rubrieken van de inkomensrekeningen van de huishoudens, in eerste instantie op nationaal niveau en vervolgens meer gedetailleerd voor elk van de drie gewesten afzonderlijk. De analyse heeft betrekking op de periodegemiddelde groeivoeten van de voornaamste aggregaten en op de evolutie van de structuur van de rekeningen in procent van het beschikbaar inkomen. Ten slotte belicht het laatste deel de evolutie van de regionale aandelen in het nationaal totaal als ook de evolutie van een aantal van de belangrijkste inkomensvariabelen gerelateerd tot de bevolking van elk gewest.

Alle bedragen in dit hoofdstuk zijn nominale bedragen (in lopende euro). De resultaten per gewest zijn opgenomen in bijlage.

5.2. Nationale context

Op nationaal niveau zou de groei van het beschikbaar inkomen van de huishoudens gemiddeld 3,7 % per jaar bedragen over de periode 2010-2016; hetzij een aanzienlijk snellere toename ten opzichte van de twee voorgaande periodes (2,8 % over de periode 1996-2002 en 3,3 % over de periode 2003-2009).

Die groei zou vooral verklaard worden door een sterkere groei van de primaire inkomens in de projectieperiode (4 % per jaar, tegenover ongeveer 3 % tijdens de vorige periodes). Die versneling zou betrekking hebben op de voornaamste componenten van de primaire inkomens. De gemiddelde jaarlijkse groei van de beloning van werknemers zou tussen 2010 en 2016 0,5 procentpunt (ppt) groter zijn dan over de periode 2003-2009 en opnieuw het niveau van de periode 1996-2002 bereiken (4,1 %). De evolutie zou nog duidelijker zijn voor het netto-inkomen uit vermogen dat, na een zeer zwakke groei tijdens de vorige periodes, zou stijgen met 3,9 % per

jaar over de periode 2010 -2016. De groei van het gemengd inkomen neemt toe tijdens de projectieperiode en zou de verdere globale verbetering van de primaire inkomens grotendeels verklaren.

Wat de overige determinanten van het beschikbaar inkomen betreft, zou de groei van totale sociale uitkeringen over de periode 2010-2016 (4,2 %) groter zijn dan over de periode 1996-2002 (3,5 %), maar stabiel in vergelijking met het gemiddelde van de periode 2003-2009 (4,3 %). Er wordt evenwel een vertraging opgetekend voor de voornaamste component, nl. de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld: 4,3 % in de projectie, tegenover 4,8 % over de vorige periode. Die vertraging zou voornamelijk toegeschreven kunnen worden aan de vermindering van de werkloosheidsuitgaven in het begin de projectieperiode, na de forse stijging in 2009. Ten slotte zou de stijging van het beschikbaar inkomen van de huishoudens in de projectie ietwat afgeremd worden door de duidelijke opstoot van de belastingen op het inkomen van de particulieren en, in mindere mate, door de stijging van de sociale premies. Beide factoren hangen samen met de verwachte verbetering van het saldo van de primaire inkomens.

Deze resultaten (uitgedrukt in periodegemiddelden) vereisen een meer gedetailleerde analyse en zullen in de volgende delen die gewijd zijn aan de gewesten afzonderlijk besproken worden. Zo kan de grote impact van de financiële en economische crisis op de cijfers van 2009, alsook het snelle maar gematigde herstel in 2010 en 2011 en, ten slotte, de terugkeer naar de langetermijntrend van de evoluties van de macro-economische aggregaten in de periode 2012-2016 onderscheiden worden.

Ondanks de vrij sterke weerstand van de bezoldigingen van loontrekkenden in tijden van crisis, daalde het saldo van de primaire inkomens in 2009 gevoelig (-1,3 %) door een terugval van het exploitatieoverschot, het gemengd inkomen (-3,5 %) en vooral van het netto-inkomen uit vermogen (-13,6 %), die zwaar te lijden hadden onder de problemen van het financieel systeem. Vanaf 2010 zou het saldo van de primaire inkomens opnieuw toegenomen zijn (+2,3 %), wat zich duidelijk bevestigt in 2011 (+4,4 %).

Anderzijds is het beschikbaar inkomen doorgaans minder conjunctuurgevoelig als gevolg van de stabiliserende effecten van de overdracht- en solidariteitsmechanismen. Daardoor bleef er een zwakke maar niettemin positieve groei van het beschikbaar inkomen in 2009 (+1,1 %), ondanks de economische moeilijkheden, vooral dankzij de snellere stijging van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld die 7,3 % bedroeg (en met name de werkloosheidsuitgaven die toenamen met 19,4 %). De fiscale en parafiscale heffingen droegen ook bij tot de instandhouding van het beschikbaar inkomen in 2009, aangezien de groei vertraagde voor de sociale premies en zelfs negatief was voor de belastingen op de inkomens van de particulieren. In 2010 en 2011 zou het beschikbaar inkomen zich verder herstellen en groeicijfers van respectievelijk 2,1 % en 4,2 % optekenen, wat aanleunt bij de ramingen voor het saldo van de primaire inkomens.

De bovenstaande ontwikkelingen zouden een impact hebben op de structuur van de nationale inkomensrekeningen van de huishoudens.

Enerzijds zou het aandeel van de primaire inkomens in de vorming van het beschikbaar gezinsinkomen licht stijgen in het begin van de projectieperiode en nadien nog beduidend toenemen tot 125,1 % in 2016. Terwijl het aandeel van het exploitatieoverschot en van het gemengd inkomen van de huishoudens nagenoeg stabiel zou blijven over de projectieperiode, zou het aandeel van de belangrijkste componenten van het beschikbaar inkomen meer schommelen, maar met een verschillende timing. Het aandeel van het netto-inkomen uit vermogen zou in het begin van de projectieperiode stijgen en vervolgens dalen, terwijl het aandeel van de beloning van werknemers op het einde van de projectie zou stijgen.

Anderzijds zou de structuur van de secundaire inkomensverdelingsrekening ook wijzigen. Op het niveau van de middelen is er dus een toename van het aandeel van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld over de volledige projectieperiode, terwijl voor de bestedingen, een toename van het aandeel van de sociale premies en een nog grotere stijging van de belastingen op het inkomen van de particulieren worden opgetekend.

Tabel 20 : Inkomensrekeningen van de huishoudens: Rijk

	Structuur In % van het beschikbaar inkomen						Groeivoeten (%) Gemiddelden		
	1995	2002	2009	2012	2016	2013- 2016	1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	18,9	18,1	16,2	16,0	15,6	3,3	2,1	1,8	3,1
Beloning van werknemers (D.1)	83,1	91,1	92,7	92,6	95,3	4,7	4,1	3,6	4,1
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	21,4	17,5	14,0	14,8	14,2	2,8	-0,1	0,0	3,9
2. Saldo primaire inkomens B.5n)	123,4	126,7	122,9	123,4	125,1	4,3	3,2	2,9	4,0
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	20,5	20,8	23,0	23,4	24,0	4,6	3,0	4,8	4,3
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	2,4	3,1	3,0	3,1	3,1	4,4	6,8	2,7	4,2
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	5,7	6,2	6,0	6,0	6,2	4,6	3,9	3,0	4,1
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1,8	1,8	2,1	2,2	2,1	3,1	2,7	5,7	3,5
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	22,0	23,6	21,4	22,6	24,0	5,5	3,8	1,9	5,4
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	31,4	34,5	35,1	35,0	36,2	4,7	4,2	3,6	4,2
Sociale premies (D.61)	0,4	0,6	0,6	0,4	0,4				
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,9	2,8	3,3	3,7

5.3. Structuur en evolutie per gewest

5.3.1. Algemene overwegingen

De lonen vormen een belangrijk element om de regionale differentiatie in de vorming van het beschikbaar gezinsinkomen te verklaren. De macro-economische modellering uit het HERMREG-model geeft, in een eerste fase, regionale resultaten naar werkplaats. Bijgevolg spelen de modellering van de pendelstromen – die de bewegingen van de werknemers tussen de gewesten weergeven – en de hypothesen over de verdeling van de pendelaars over de categorieën van werknemers een grote rol in die differentiatie. De pendelstromen worden beschreven in hoofdstuk 3.

Tabel 21 : Evolutie van de lonen per hoofd

	Gemiddelde jaarlijkse groei (in %)			
	1996-2002	2003-2009	2010-2016	2013-2016
1. Volgens woonplaats				
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	2,6	2,2	2,8	3,4
Vlaams Gewest	3,0	2,6	3,1	3,6
Waals Gewest	2,5	2,6	2,9	3,2
2. Volgens werkplaats				
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3,1	2,3	2,8	3,4
Vlaams Gewest	2,7	2,4	3,1	3,6
Waals Gewest	2,4	2,1	2,8	3,1

Een andere moeilijkheid betreft het relatieve bezoldigingsniveau van de pendelaars en de ingezetenen in elk gewest. De eenvoudigste hypothese volgens welke een pendelaar en een ingezetene die in hetzelfde gewest werken gemiddeld een identiek loon ontvangen, is onverenigbaar met de observaties (het probleem betreft vooral het Brussels Hoofdstedelijk Gewest waar de binnenlandse werkgelegenheid voor ongeveer de helft is ingenomen door werknemers die in de twee andere gewesten wonen).

De eerste analyses van de RSZ-Kruispuntbank naar woonplaats en werkplaats, bevestigen de ontoereikendheid van die hypothese voor Brussel. Hoewel de beschikbare gegevens momenteel nog te beperkt zijn om een volledige modellering tot een goed einde te brengen, geven ze echter duidelijk aan dat de lonen van de Waalse pendelaars en meer nog van de Vlaamse pendelaars die in Brussel werken hoger zijn dan die van de Brusselaars die in hun eigen gewest werken. We integreren in deze modellering een geraamde coëfficiënt van het positief loonverschil dat de inkomende pendelaars in Brussel ontvangen. In dit stadium veronderstellen we dat die “hogere loon”-coëfficiënt gelijk is voor de Vlaamse en Waalse pendelaars die in Brussel werken. De ramingen geven aan dat die parameter toeneemt met de tijd en dat er dus een opwaartse trend wordt doorgetrokken in onze projecties. De resultaten in termen van lonen per hoofd die volgens deze methode worden verkregen, worden weergegeven in tabel 21.

5.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Tussen 2010 en 2016 zou de groei van het beschikbaar gezinsinkomen in Brussel gemiddeld 4,3 % per jaar bedragen, wat gevoelig hoger is dan in het gehele Rijk (3,7 %). Het verschil in het voordeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zou stabiel blijven over de volledige projectieperiode en schommelen tussen 0,6 en 0,7 ppt. Reeds in 2009, op het hoogtepunt van de crisis, zou het Brussels beschikbaar gezinsinkomen een positief groeiverschil (+0,8 ppt) opgetekend hebben ten opzichte van nationaal totaal. Zowel tijdens als na de crisis is het in hoofdzaak de relatieve sterke groei van de primaire inkomens in Brussel die die resultaten zou verklaren.

De lonen van de Brusselse loontrekkenden zouden de economische crisis van 2009 bijzonder goed hebben doorstaan, met een groei van 2,4 %, tegenover 1,3 % voor België. In 2010 zou Brussel, in navolging van het gehele land, voordeel halen uit het gematigde herstel van de economie, met een loongroei die gelijk is aan de nationale trend (+1,7 %). Die goede weerstand wordt vooral verklaard door het feit dat de werkloosheid in Brussel traditioneel minder gevoelig is aan conjunctuurschommelingen. In het tweede deel van de projectie zou de groei van de loonmassa van de Brusselse ingezetenen nog beduidend versterken tot gemiddeld 5,6 % per jaar tussen 2013 en 2016 (4,7 % op nationaal niveau). In de mate dat de lonen per hoofd in Brussel iets minder snel groeien dan in de andere gewesten, is die sterkere toename het gevolg van een stijging van het aantal loontrekkenden.

Voor de overige componenten van de primaire inkomens, zou de Brussel een betere weerstand tegen de crisis bieden in vergelijking met het Rijk. Het netto-inkomen uit vermogen van de Brusselse gezinnen zou een zware terugval gekend hebben in 2009 (-12,8 %), maar die al bij al toch beperkter is dan op nationaal niveau (-13,6 %). Ook het inkomen van de zelfstandigen en de reële of toegerekende huur die door de gezinnen worden geïnd, zouden in Brussel minder getroffen zijn door de crisis dan in de rest van het land. Vanaf 2010 zou die componenten van het Brussels Gewest opnieuw aanknopen met een positieve groei, die krachtiger is dan het nationaal gemiddelde. Die trend zou aanhouden tot het eind van de projectieperiode, met een jaarlijkse groei van het exploitatieoverschot en van het gemengd inkomen met 4 % van 2013 tot 2016, tegenover 3,3 % op Belgisch niveau. Wat het inkomen van de zelfstandigen betreft, zouden de gunstigere resultaten eerder het gevolg zijn van een stijging van het aantal zelfstandigen dan van de evolutie van het gemiddeld bedrag van het inkomen.

De analyse van de secundaire inkomensverdelingsrekening toont de rol van de verschillende overdrachten-en solidariteitsmechanismen.

Wat de middelen betreft, zou de groei van het totaal van de sociale uitkeringen in 2009 minder hoog geweest zijn in Brussel dan in het Rijk. Dat wordt vooral verklaard door de aanzienlijk grotere stijging van de werkloosheidsuitgaven die in 2009 wordt waargenomen op het niveau van het Rijk (+19,4 %) en die sterk samenhangt met de negatieve conjunctuur, terwijl die toename in Brussel meer beperkt is gebleven (+ 9,1 %). Vanaf 2010 zouden de uitkeringen voor de Brusselse werklozen een meer structurele trend aannemen die gekenmerkt wordt door een re-

gelmatige groei, terwijl België daarentegen een lichte daling van die uitgaven tot 2011 laat optekenen en kan profiteren van de conjuncturele heropleving. Over de volledige projectieperiode zouden de werkloosheidsuitgaven dus gemiddeld met 3,8 % per jaar groeien in Brussel, tegenover slechts 1,0 % in het Rijk.

De pensioenuitgaven zijn een andere belangrijke rubriek van de sociale uitkeringen. Voor die rubriek zou Brussel in de projectie een lagere groei optekenen dan het nationaal niveau, ongeacht het beschouwde pensioenstelsel. Die evolutie zou de verwachte evolutie voor de werkloosheidsuitkeringen compenseren, zodat het Brussels Gewest uiteindelijk lichtjes onder het Rijk zou uitkomen voor de groei van de sociale uitkeringen over de periode 2010-2016, met een gemiddelde jaarlijkse groei van respectievelijk 4,0 % tegenover 4,2 %.

Aan de zijde van de bestedingen in de secundaire inkomensverdelingsrekening toont de projectie een licht sterkere groei van de fiscale en parafiscale heffingen in Brussel ten opzichte van het nationaal niveau. Tussen 2010 en 2016 zouden de belastingen en de sociale premies gemiddeld met respectievelijk 5,8 % en 4,6 % stijgen voor de ingezetenen van het Gewest (5,4 % en 4,2 % op nationaal niveau). Die ontwikkelingen zouden in lijn zijn met de voornoemde evolutie van de primaire inkomens, die de belangrijkste determinant vormen van de belastingen en de sociale premies.

De groeiverschillen tussen Brussel en het Rijk voor de belangrijkste aggregaten van de rekening van de huishoudens zouden zich vertalen in een verschillende impact op de structuur van de rekeningen de Brusselse huishoudens.

Het aandeel van de lonen in het beschikbaar inkomen zou toenemen in Brussel tijdens het tweede deel van de projectieperiode en 93,2 % bereiken tegen 2016. Hun aandeel zou nochtans veel lager blijven dan het aandeel op nationaal niveau (95,3 %). Bijgevolg zou het aandeel van de door de Brusselse gezinnen betaalde belastingen ook stijgen (+2,0 ppt ten opzichte van 2009), maar minder markant dan op nationaal niveau. Het aandeel van de sociale premies zou daarentegen slechts licht stijgen in Brussel (+0,6 ppt tussen 2009 en 2016), terwijl de toename op het niveau van het Rijk groter zou zijn (+1,1 ppt).

De evolutie van het aandeel van de overige componenten van het primair inkomen zou dicht aanleunen bij die voor België. Het relatief gewicht van het exploitatieoverschot en van het gemengd inkomen zou licht afnemen tussen 2009 en 2016. Het aandeel van het netto-inkomen uit vermogen in het beschikbaar inkomen zou tijdens het eerste deel van de projectieperiode stijgen en tijdens het tweede deel van die periode dalen.

Tot slot zouden zowel de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (die met name de werkloosheids- en pensioenuitgaven van de loontrekkenden en de zelfstandigen omvatten) als de uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (in hoofdzaak de overheidspensioenen van de ambtenaren), minder doorwegen in het beschikbaar inkomen in Brussel in vergelijking met het Rijk. In beide gevallen stellen we trouwens een daling vast van het Brussel-

se aandeel tegen 2016, terwijl het omgekeerde geldt op nationaal niveau. Brussel zou zo voordeel halen uit zijn meer gunstige situatie op het vlak van de pensioenen, waarvan het aandeel gevoelig kleiner is dan in de rest van het land. Er zou daarentegen, een groeiverschil ten nadele van het Brussels Gewest blijven bestaan voor de uitkeringen sociale voorziening in geld (en vooral de uitgaven die verband houden met het leefloon) waarvan het aandeel vrij groot blijft ten opzichte van het Rijk.

Tabel 22 : Inkomensrekeningen van de huishoudens: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

	Structuur (in % van het beschikbaar inkomen)					Groeivoeten (%) Gemiddelden			
	1995	2002	2009	2012	2016	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	19,5	17,6	16,3	16,3	16,0	4,0	1,1	2,4	4,0
Beloning van werknemers (D.1)	80,5	89,9	90,4	89,3	93,2	5,6	4,2	3,6	4,8
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	23,0	19,1	14,4	15,4	14,8	3,6	0,1	-0,6	4,8
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	123,0	126,5	121,1	121,0	124,0	5,2	3,0	2,8	4,7
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	21,3	21,2	21,5	21,5	21,0	4,0	2,5	3,7	4,0
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	3,0	3,7	3,4	3,4	3,5	5,3	5,9	2,0	4,9
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	6,0	5,9	5,1	4,8	4,7	4,1	2,4	1,4	3,1
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	2,0	2,2	3,3	3,5	3,4	3,8	4,3	9,8	4,7
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	21,7	22,8	19,8	20,4	21,8	6,3	3,3	1,5	5,7
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	31,1	34,3	33,2	32,5	33,8	5,5	4,0	3,0	4,6
Sociale premies (D.61)	2,4	2,5	1,4	1,2	1,1				
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	4,5	2,6	3,5	4,3

5.3.3. Vlaams gewest

Over de volledige projectieperiode, zou het beschikbaar inkomen van de gezinnen woonachtig in Vlaanderen hetzelfde groeitempo vertonen als het Rijk (gemiddeld 3,7 % per jaar). Merk echter op dat in 2009, op het hoogtepunt van de crisis, en in 2010, bij een gematigd herstel, Vlaanderen zich licht onder het nationaal gemiddelde zou bevonden hebben, met een groei van het beschikbaar inkomen van respectievelijk 1,0 en 1,9 % (of +0,1 ppt en + 0,2 ppt ten opzichte van het Rijk).

Die minieme verschillen ten opzichte van het nationaal totaal zijn deels het gevolg van een iets sterkere daling van het saldo van de primaire inkomens in Vlaanderen in 2009 (-1,4 %), gevolgd door een iets minder uitgesproken herstel van dat aggregaat in 2010 (+2,2 %). Over de volledige projectieperiode, zouden de primaire inkomens een gelijke groei vertonen in Vlaanderen en in het Rijk.

Binnen de rekening van de primaire inkomens zouden de lonen van de Vlaamse loontrekkenden een zeer licht groeideficit (-0,1 ppt) ten opzichte van de nationale waarde vertoond hebben in 2009. Dat verschil zou verklaard worden door de snellere groei van de werkloosheid in het noorden van het land in dat jaar als gevolg van de crisis, aangezien de evolutie van het aantal werklozen er traditioneel meer wordt beïnvloed door de conjunctuur. Het verschil zou vanaf 2010 verdwijnen, maar opnieuw opduiken in het tweede deel van de projectieperiode. De jaarlijkse loongroei tussen 2013 en 2016 zou aldus gemiddeld 4,6 % bedragen in Vlaanderen, tegenover 4,7 % in België.

Wat betreft het exploitatieoverschot en het gemengd inkomen, zou Vlaanderen beter dan het Rijk de crisis hebben doorstaan en meer voordeel halen uit het daaropvolgende herstel. Het voordeel van de Vlaamse gezinnen zou gedurende de volledige projectieperiode aanhouden, met een gemiddeld groeioverschot van 0,4 ppt tussen 2010 en 2016. Dat voordeel is voornamelijk te danken aan de betere groei van het inkomen van de zelfstandigen in het noorden van het land. Tot slot tonen de projecties een nagenoeg gelijke groei van het netto-inkomen uit vermogen voor het Vlaams Gewest (+4,0 % over de periode 2010-2016) en het Rijk (+3,9 %). Er zouden nochtans grotere verschillen ten nadele van Vlaanderen voor dat aggregaat zijn in 2009 en tijdens het eerste deel van de projectieperiode.

Uiteindelijk zouden al die ontwikkelingen en verschillen elkaar compenseren en in de projectie leiden tot een identieke groei van alle primaire inkomens op het niveau van het Rijk en van Vlaanderen.

De vooruitzichten betreffende de secundaire inkomensverdelingsrekening van de gezinnen leiden tot resultaten die meestal sterk gelijklopend zijn voor het Vlaams Gewest en het Rijk. Dat is het geval voor de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld die nagenoeg in hetzelfde tempo zouden toenemen tijdens de periode 2010-2016, en waarbij Vlaanderen in het begin van

de periode echter een klein gemiddeld groeiverschil zou optekenen (+0,1 ppt), dat helemaal zou verdwijnen tussen 2013 en 2016.

We onderstrepen dat de conjunctuurschok op de werkloosheid in het noorden van het land als gevolg van de crisis – die meer uitgesproken was dan in de andere gewesten – een grotere impact zou hebben op de evolutie van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld in 2009 en 2010. Bijgevolg zouden de uitgaven die verband houden met de werkloosheid met bijna 30 % gestegen zijn in Vlaanderen in 2009 (19,4 % op nationaal niveau) en nadien met 3,8 % terugvalen in 2010 (-0,9 % voor het Rijk) dankzij het economisch herstel. In het tweede deel van de projectie, zou het Vlaams Gewest een gematigde groei van de werkloosheidsuitgaven van 0,4 % per jaar kunnen handhaven, wat duidelijk heel wat lager is dan het geraamde percentage voor de nationale uitgaven (1,6 % tussen 2013 en 2016).

Ondanks die goede resultaten op het vlak van de werkloosheid, zou de situatie in Vlaanderen op het vlak van die wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld te lijden hebben onder de hoge pensioenuitgaven. Bovendien zouden die uitgaven, ongeacht het pensioenstelsel, toenemen in een iets hoger tempo dan de nationale groei. Voor elk pensioenstelsel (loontrekkenden, zelfstandigen en overheidssector) zou men tussen 2010 en 2016 een gemiddeld verschil van 0,1 ppt ten opzichte van het Rijk optekenen, dat op het einde van de projectie zou verdwijnen. Hoewel van geringer belang, zouden de aan de Vlaamse gezinnen toegekende brugpensioenen nog sneller toenemen in vergelijking met het nationaal gemiddelde over de volledige projectieperiode (respectievelijk +3,2 % en +2,6 %).

Het omgekeerde geldt voor de uitkeringen sociale voorziening in geld waarvan de geraamde evolutie in Vlaanderen minder uitgesproken zou zijn dan in België. De uitgaven voor het leefloon zouden gemiddeld met 4,4 % per jaar stijgen op het niveau van het Gewest tussen 2010-2016, tegenover 4,9 % voor België.

Ten slotte, wat de fiscale en parafiscale heffingen betreft, geven de vooruitzichten contrasterende resultaten. De belastingen op inkomen en vermogen betaald door de ingezetenen van het noorden van het land zouden met 5,5 % per jaar stijgen tussen 2010 en 2016, of iets sneller dan het nationaal gemiddelde (+0,1 ppt). Over dezelfde periode zou de groei van de sociale premies in Vlaanderen duidelijk minder hoog zijn (4,1 %) en bovendien lichtjes lager dan in het Rijk (4,2 %). In het tweede deel van de projectie zou de toename van de belastingen stabiel blijven en zou het verschil van 0,1 ppt ten opzichte van het Rijk blijven bestaan, terwijl de sociale premies in een krachtiger tempo, dat evenwel identiek is op regionaal en nationaal niveau, zouden evolueren.

De bovenstaande evoluties zouden de structuur van de inkomensrekeningen van de Vlaamse huishoudens wijzigen tijdens de projectieperiode. Algemeen zouden die wijzigingen vergelijkbaar zijn met die voor het Rijk, ook al blijft men niveauverschillen waarnemen in de relatieve aandelen.

Zowel op regionaal als op nationaal vlak, zou het aandeel van alle primaire inkomens in de vorming van het beschikbaar inkomen licht stijgen in het eerste deel van de projectie en nog in grotere mate in de tweede helft. Dat wordt enerzijds verklaard door de quasi stagnering van het aandeel van de lonen in het begin van de periode, gevolgd door een aanzienlijke stijging tussen 2013 en 2016. In het noorden van het land zou die stijging het aandeel van de lonen in het beschikbaar inkomen brengen op 96,2 % op het einde van de projectieperiode. We merken terloops op dat die waarde gevoelig hoger is dan op het nationaal niveau waar de beloning van de werknemers 95,3 % van het beschikbaar gezinsinkomen vormt tegen 2016. Die vaststelling is trouwens ook van toepassing op de twee andere componenten van het primair inkomen. Anderzijds zou het netto-inkomen uit vermogen dat geïnd wordt door de Vlaamse ingezetenen een verschillende evolutie kennen, en aan relatief belang winnen tot 2012 (+0,8 ppt ten opzichte van 2009) en nadien aan belang verliezen tot 2016 (-0,6 ppt ten opzichte van 2012). Tot slot, zou de evolutie van het aandeel van het exploitatieoverschot en van het gemengd inkomen over de volledige projectieperiode minder uitgesproken zijn: het zou amper dalen in Vlaanderen, terwijl het iets meer zou dalen voor het Rijk.

Tabel 23 : Inkomensrekeningen van de huishoudens: Vlaams Gewest

	Structuur In % van het beschikbaar inkomen						Groeivoeten (%) Gemiddelden		
	1995	2002	2009	2012	2016	2013- 2016	1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	19,3	18,9	16,9	16,8	16,7	3,6	2,6	1,7	3,5
Beloning van werknemers (D.1)	85,0	92,6	93,7	93,5	96,2	4,6	4,2	3,5	4,1
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	22,3	18,2	14,9	15,7	15,1	2,9	0,0	0,4	4,0
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	126,7	129,7	125,4	126,1	128,0	4,3	3,3	2,8	4,0
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	18,7	19,1	21,6	22,1	22,7	4,6	3,3	5,2	4,4
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	2,4	3,3	3,2	3,3	3,3	4,3	7,4	3,0	4,1
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	5,5	6,0	5,9	5,9	6,1	4,6	4,3	3,2	4,1
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1,4	1,5	1,7	1,7	1,6	3,1	3,8	5,3	3,3
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	22,4	24,0	21,8	23,1	24,7	5,6	4,0	1,9	5,5
Netto overige inkomensover- drachten (D.7)	31,8	34,9	35,5	35,4	36,6	4,7	4,4	3,6	4,1
Sociale premies (D.61)	0,4	0,5	0,6	0,5	0,4				
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,9	3,0	3,3	3,7

Van de overige opmerkelijke verschillen tussen het Vlaams Gewest en het Rijk, onderstrepen we vooral het minder hoge aandeel van de sociale uitkeringen in geld, ongeacht of gaat om wettelijke uitkeringen sociale verzekering (vooral dankzij een lagere werkloosheid) of uitkeringen sociale voorziening (vooral door minder uitgaven voor leeflonen). Voor het relatief aandeel van de belastingen noteert men tot slot een vrij sterke toename; voor het relatief aandeel van de sociale premies is die toename minder groot. De fiscale en parafiscale heffingen vertegenwoordigen respectievelijk 24,7 % en 36,6 % van het beschikbaar gezinsinkomen in Vlaanderen tegen 2016, wat nauw aansluit bij de nationale cijfers.

5.3.4. Waals gewest

De geraamde groei van het beschikbaar inkomen van de huishoudens in Wallonië zou lichtjes lager liggen dan de nationale groei. Het verschil zou jaarlijks gemiddeld variëren met 0,2 ppt tussen 2010 en 2016. Over die periode zou het beschikbaar inkomen van de inwoners van het zuiden van het land toenemen met 3,5 % per jaar. De groei zou zich licht versterken in de tweede helft van de projectieperiode (3,7 % voor 2013-2016). Die toename (+1,0 %), die nauwelijks hoger ligt dan voor het Rijk, zou zich voordoen na een vertraging in 2009 tengevolge van de crisis. De kleine heropleving in 2010 zou eveneens wat groter zijn in het Waals Gewest (+2,2 %) dan op Belgisch niveau.

De Waalse lonen in de rekening van bestemming van primaire inkomens zouden iets duidelijker de nationale evolutie volgen. Zo zou er een vertraging zijn in 2009 (+ 1,2 %), gevolgd door een gematigde heropleving in 2010 (+1,8 %). Die groei zou zich versterken in de tweede helft van de projectieperiode en 4,4 % per jaar bedragen tussen 2013 en 2016. Het verschil met het nationaal gemiddelde (4,7 %) zou verder toenemen. Deze meer gematigde evolutie in het zuiden van het land zou logischerwijze voortvloeien uit de sterkere groei van de lonen per hoofd in Vlaanderen en van het aantal loontrekkenden in Brussel in vergelijking met het nationaal gemiddelde.

Het exploitatieoverschot en het gemengd inkomen blijken in Wallonië meer aangetast te zijn geweest door de conjuncturele schok dan in het Rijk. Het groeitekort zou zich bestendigen over de gehele projectieperiode (met een grootteorde van -1,2 %). De relatief zwakke groei van de inkomens van de zelfstandigen zou hiervoor vooral verantwoordelijk zijn. Het aantal zelfstandige werknemers in het zuiden van het land zou inderdaad minder snel evolueren dan op nationaal niveau en zou de sinds jaren ingezette trend blijven volgen.

Wat het netto inkomen uit vermogen (dat hoofdzakelijk bestaat uit dividenden en ontvangen of betaalde intresten van de huishoudens) betreft, noteren we in projectie een minder sterke groei voor het Waals Gewest in vergelijking met het Rijk. De respectievelijke gemiddelde jaarlijkse groeivoeten zouden 3,5 % en 3,9 % bedragen over de periode 2010- 2016. We moeten echter benadrukken dat de inkomens uit vermogen in Wallonië minder zouden hebben geleden onder de crisis in 2009 en 2010 en dat gunstige ontwikkeling zou vertragen op het einde van de projectieperiode.

Het saldo van de primaire inkomens van het zuiden van het land zou tenslotte een jaarlijkse groei van 3,7 % vertonen over de ganse projectieperiode; hetzij 0,3 ppt lager dan het nationaal gemiddelde.

De secundaire inkomensverdeling laat ons toe de impact te analyseren van de verschillende overdrachten- en solidariteitsmechanismen op de geraamde evolutie van het beschikbaar inkomen van de Waalse ingezetenen.

Wat de middelen betreft, zou Wallonië kunnen rekenen op een gemiddelde jaarlijkse groei van de totale sociale uitkeringen van 4,3 % in de periode 2010- 2016, hetzij 0,1 ppt meer dan op nationaal niveau. Een identieke afwijking met het nationaal gemiddelde zou zich voordoen voor wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld, die over dezelfde periode een groeiritme kennen van 4,4 %. Binnen de sociale uitkeringen, zouden vooral de uitgaven voor werkloosheid sneller toenemen in het zuiden van het land dan in het gehele Rijk (respectievelijk +1,5 % en +1,0 % van 2010 tot 2016). Het verschil zou zich ook blijven voordoen in de tweede helft van de projectieperiode; de groei zou echter versnellen en 2,1 % bereiken voor Wallonië.

Wat de andere componenten van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld betreft, zouden de uitgaven voor pensioenen van de loontrekkenden en de zelfstandigen in het Waals Gewest de nationale trends nauw volgen. Tussen 2010 en 2016 zou de groei van de pensioenen 5,4 % bedragen voor de loontrekkenden en 4,9 % voor de zelfstandigen, hetzij telkens een verschil van 0,1 ppt met het nationaal totaal. De groei zou versterken voor het werknemersregime op het einde van de projectieperiode en 5,9 % bedragen tussen 2013 en 2016, waardoor het verschil met het Rijk verder toeneemt (+0,3 ppt). De brugpensioenen met een gemiddelde jaarlijkse groei van 1,3 % over de periode 2010-2016, zouden daarentegen slechts groeien aan een ritme dat twee keer minder sterk is in Wallonië dan in het Rijk.

Noteren we eveneens dat zoals in de private sector, de overheidspensioenen (verrekend in de uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers) over de gehele projectieperiode sneller zouden toenemen in het zuiden van het land (+5,2 %, tegenover 4,9 % voor België). Het omgekeerde zou zich voordoen voor de leeflonen, gezien de Waalse uitgaven hiervoor iets minder snel evolueren dan de uitgaven op nationaal niveau en hun groei zou geneigd zijn om te vertraging op het einde van de projectieperiode.

Op het niveau van de bestedingen van secundaire inkomensverdelingsrekening van de Waalse huishoudens, zou de evolutie van de fiscale en parafiscale heffingen in lijn liggen met de dynamiek van de lonen, die de belangrijkste determinant van de heffingen vormen. De belastingen en sociale premies zouden bijgevolg trager groeien in Wallonië. Het verschil ten opzichte van het nationaal gemiddelde is daarentegen minder aanzienlijk dan bij de lonen.

Gegeven de verschillende evoluties, die voortvloeien uit deze vooruitzichten, op Waals en nationaal niveau, zijn er ook verschillen in de structuur van de inkomensrekeningen van de huishoudens.

Het aandeel van de primaire inkomens in het beschikbaar inkomen, dat reeds aanzienlijk lager ligt in Wallonië, zou tijdens de projectieperiode minder sterk toenemen dan het nationaal aandeel. Dat is hoofdzakelijk het gevolg van een daling van het aandeel van het exploitatieoverschot en het gemengd inkomen, in het bijzonder het inkomen van de zelfstandigen, in 2016 ten opzichte van 2009. Het aandeel van de looncomponent daarentegen, zou in dezelfde periode toenemen (en vooral op het einde van de projectieperiode) en evolueren van 91,4 % naar 94,1 %. Het nationaal aandeel van de beloning van werknemers zou stijgen van 92,7 % in 2009 naar 95,3 % in 2016.

Het verschil qua relatieve belangrijkheid van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld in het beschikbaar inkomen op het Waals en nationaal niveau zou 3,3 ppt zijn in 2009 en oplopen tot 3,8 ppt op het einde van de projectieperiode. De evolutie van de andere componenten van de sociale uitkeringen zou dichter aansluiten bij de nationale trends. Een belangrijke uitzondering hierop vormen de uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers, wiens aandeel sterker toeneemt in het zuiden van het land door de pensioenen van de overheidssector.

Tot slot, leiden de vooruitzichten tot relatief overeenkomstige aandelen voor het Waals Gewest en het Rijk, wat de fiscale en parafiscale heffingen betreft. Het aandeel van de belastingen op inkomen en vermogen zou zich versterken tegen 2016 en 23,3 % vertegenwoordigen in Wallonië ten opzichte van 24,0 % op nationaal niveau. De sociale premies zouden ook een continue maar minder uitgesproken stijging kennen. Hun aandeel zou tegen het einde van de periode 36,1 % bedragen.

Tabel 24 : Inkomensrekeningen van de huishoudens: Waals Gewest

	Structuur In % van het beschikbaar inkomen						Groeivoeten (%) Gemiddelden		
	1995	2002	2009	2012	2016	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	17,8	16,6	14,9	14,2	13,3	2,1	1,4	1,6	1,9
Beloning van werknemers (D.1)	80,1	88,4	91,4	91,7	94,1	4,4	3,8	3,7	4,0
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	19,2	15,7	12,0	12,6	12,0	2,4	-0,5	-0,7	3,5
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	117,1	120,7	118,2	118,5	119,4	3,9	2,8	2,9	3,7
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	23,7	24,2	26,3	26,8	27,8	4,7	2,7	4,4	4,4
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	2,1	2,7	2,5	2,6	2,6	4,1	5,8	2,3	4,0
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	6,0	6,6	6,5	6,6	6,9	4,8	3,8	3,0	4,4
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	2,7	2,5	2,8	2,8	2,7	2,9	1,2	5,0	3,2
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ...(D.5)	21,2	23,0	21,2	22,1	23,3	5,1	3,6	2,0	4,9
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	30,6	33,7	34,9	35,0	36,1	4,5	3,8	3,7	4,0
Sociale premies (D.61)	-0,2	0,0	0,3	0,1	0,1				
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,7	2,4	3,2	3,5

5.4. Regionale aandelen

Uit de vooruitzichten van het model HERMREG voor de aggregaten van de regionale rekeningen van de huishoudens blijkt dat de ontwikkelingen per gewest verschillend zijn. Dit reflecteert zich in de verschuivingen van het regionaal aandeel ten opzichte van het nationaal aandeel. Tabel 25 geeft de belangrijkste evoluties daaromtrent, die in detail besproken werden in de drie vorige secties.

Tabel 25 : Inkomensrekening van de huishoudens: aandeel in het totaal van het Rijk
(in %)

	Brussels Hoofdstedelijk Gewest				Vlaams Gewest				Waals Gewest			
	1995	2002	2009	2016	1995	2002	2009	2016	1995	2002	2009	2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens												
Exploitationoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	9,8	9,1	9,5	10,1	61,7	63,8	63,7	65,2	28,5	27,0	26,8	24,7
Beloning van werknemers (D.1)	9,2	9,2	9,2	9,7	61,7	62,2	61,9	61,7	29,2	28,6	28,9	28,6
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	10,2	10,2	9,7	10,3	62,8	63,4	65,1	65,3	27,1	26,4	25,1	24,4
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	9,4	9,4	9,3	9,8	61,9	62,6	62,5	62,6	28,7	28,1	28,2	27,6
3. Secundaire inkomensverdelingrekening												
a. Middelen												
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	9,9	9,6	8,9	8,7	55,1	56,1	57,6	57,8	35,0	34,3	33,5	33,6
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	11,8	11,1	10,6	11,1	61,3	63,8	65,0	64,8	26,9	25,0	24,4	24,1
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	9,9	9,0	8,0	7,5	58,1	59,3	60,2	60,1	32,0	31,7	31,7	32,4
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	10,2	11,3	14,7	16,0	45,4	48,8	47,4	46,8	44,4	39,8	37,8	37,2
b. Bestedingen												
Belasting op inkomen, vermogen,... (D.5)	9,4	9,0	8,8	9,0	61,5	62,2	62,3	62,9	29,1	28,7	28,9	28,1
Sociale premies (D.61)	9,4	9,3	9,0	9,2	61,1	61,9	61,9	61,8	29,5	28,8	29,1	28,9
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	54,1	42,4	23,3	28,4	61,5	57,8	61,7	65,6	-15,6	-0,3	15,0	6,0
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	9,5	9,4	9,5	9,9	60,3	61,2	61,2	61,2	30,2	29,5	29,3	29,0

In termen van primaire inkomens, zou het Brusselse aandeel versterken met 0,5 ppt in projectie en 9,8 % van het Belgisch totaal bedragen in 2016, dit ten nadele van Wallonië (27,6 % op het einde van de projectieperiode). Het Vlaamse aandeel zou stabiel blijven (62,6 %).

Op het niveau van het exploitatieoverschot en het gemengd inkomen, zou het aandeel van het Waals Gewest aanzienlijk verkleinen (van 26,8 % in 2009 naar 24,7 % in 2016), grotendeels tengevolge van de relatief minder sterke groei van de inkomens van de zelfstandigen in het zuiden van het land. Vlaanderen zou zijn positie kunnen verstevigen tegen 2016 (65,2 %) evenals Brussel, maar in minder mate (10,1 %). Het aandeel van Wallonië zou, wat het netto inkomen uit vermogen betreft, er ook op achteruitgaan, maar dit maal vooral ten gunste van Brussel en minder van Vlaanderen.

Wat de belangrijkste component van de primaire inkomens betreft, vooral de beloning van werknemers, zouden de verschuivingen tijdens de projectieperiode minder uitgesproken zijn voor het Waals (-0,3 ppt) en Vlaams Gewest (-0,2 ppt) dan voor Brussel (+ 0,5 %). In 2016 zouden hun respectievelijke aandelen in het nationaal totaal 28,6 %, 61,7 % en 9,7 % bedragen.

De verschillende componenten van de secundaire inkomensverdelingrekening van de huishoudens zouden gekenmerkt worden door contrasterende evoluties van de regionale aandelen

Op het niveau van de wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld, zouden de verschuivingen niet aanzienlijk zijn: het noorden en het zuiden van het land zouden zich licht verbeteren ten nadele van Brussel. Hieronder gaan echter meer uitgesproken schommelingen schuil, meer bepaald in de belangrijkste subcategorieën van deze sociale uitkeringen tussen 2009 en 2016. Zo zou het Brussels aandeel sterk toenemen voor de uitgaven voor werkloosheid (+2,9 ppt) en dalen voor de brugpensioenen en de pensioenen. In Wallonië zou het afnemend regionaal aandeel van de brugpensioenen (-2,3 ppt) en in minder mate van de loopbaanonderbrekingen en de kinderbijslag, niet volstaan om de stijging van de uitgaven voor werkloosheid (+1,5 ppt) en voor pensioenen te compenseren. Tenslotte zou het Vlaams Gewest, ondanks de sterke terugval van haar aandeel in de nationale werkloosheidsuitkeringen (-4,4 ppt), toch haar relatieve positie versterken vooral via de brugpensioenen (+3,2 ppt) en op een minder frappante wijze via de loopbaanonderbrekingen. Die regionale ontwikkelingen kunnen ondermeer verklaard worden door de verschillende demografische dynamiek van de gewesten. Globaal genomen, zouden de regionale aandelen in het geheel van de sociale uitkeringen van het Rijk 9,1 % voor Brussel, 58,2 % voor Vlaanderen en 32,7 % voor Wallonië bedragen in 2016.

Wat de bestedingen van de secundaire inkomensverdeling van de gezinnen betreft, zou het aandeel van Wallonië afnemen met 0,7 ppt in de loop van de projectieperiode en 28,1 % van het nationaal aandeel innemen in 2016. Vlaanderen zou hiervan het meest profiteren, Brussel in mindere mate. Hun respectievelijke relatieve aandelen zouden 62,9 % en 9,0 % bedragen op het einde van de projectieperiode. De omvang van de verschuivingen zou minder groot zijn op het niveau van de sociale premies; het aandeel van het Brussels Gewest zou toenemen met 0,3 ppt ten nadele van het Vlaams en Waals Gewest.

5.5. Inkomen per hoofd

Om de resultaten van de projectie in perspectief te zetten, is het interessant om de twee grote saldi van de inkomensrekeningen van de huishoudens te relateren tot de bevolking van elk gewest. De primaire en beschikbare inkomens per hoofd zijn inderdaad belangrijke indicatoren waarmee het welzijn van de gezinnen op economisch vlak kan geëvalueerd worden.

In Brussel zou de aanzienlijk sterke groei van de primaire inkomens grotendeels gecompenseerd worden door een bevolkingsgroei die sterker is dan in het noorden en zuiden van het land. De toename van de inkomens per hoofd over de projectieperiode zou bijgevolg minder hoog zijn (jaarlijkse gemiddelde groei van 2,9 %) dan in Vlaanderen (3,2 %) of in Wallonië (3,0 %). We noteren bovendien dat de periode 2010-2016 in de drie gewesten zou worden gekenmerkt door een hogere groei dan gemiddeld in vergelijking met de groei van de jaren 2003 tot 2009.

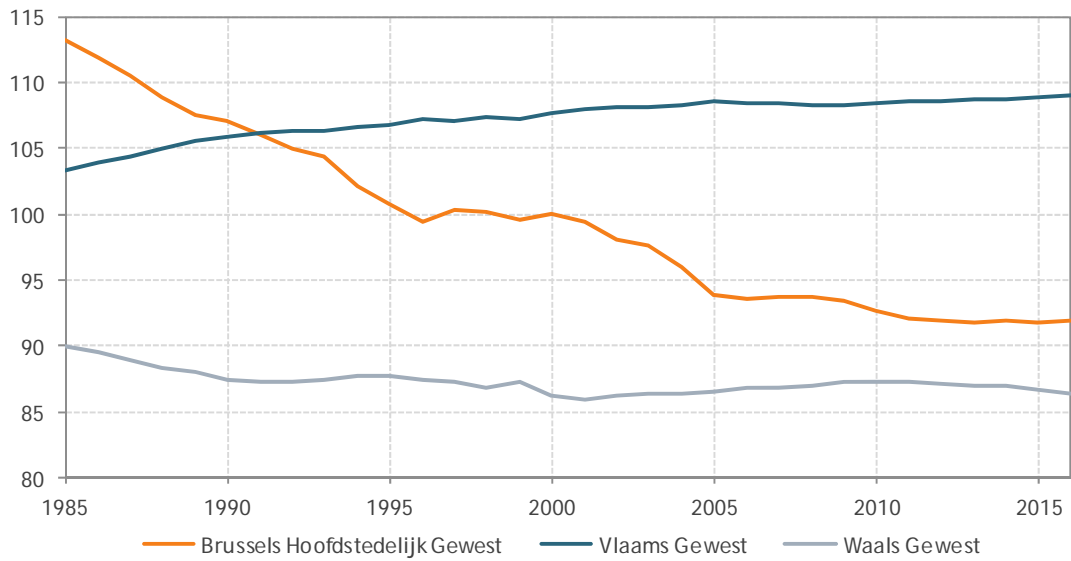
In termen van groei van het beschikbare inkomen per hoofd, zou de evolutie tussen opeenvolgende periodes minder uitgesproken zijn. In vergelijking met de periode 2003-2009, zou Brussel 0,4 ppt gemiddeld per jaar winnen (2,6 % voor de periode 2010-2016), tegen 0,3 ppt voor Vlaanderen (3,0 %) en 0,2 ppt voor Wallonië (2,9 %). Door haar specifiek demografisch karakter zou het Brussels Hoofdstedelijk Gewest niettemin achter blijven op Vlaanderen en Wallonië.

Tabel 26 : Evolutie van de primaire en beschikbare inkomens per hoofd

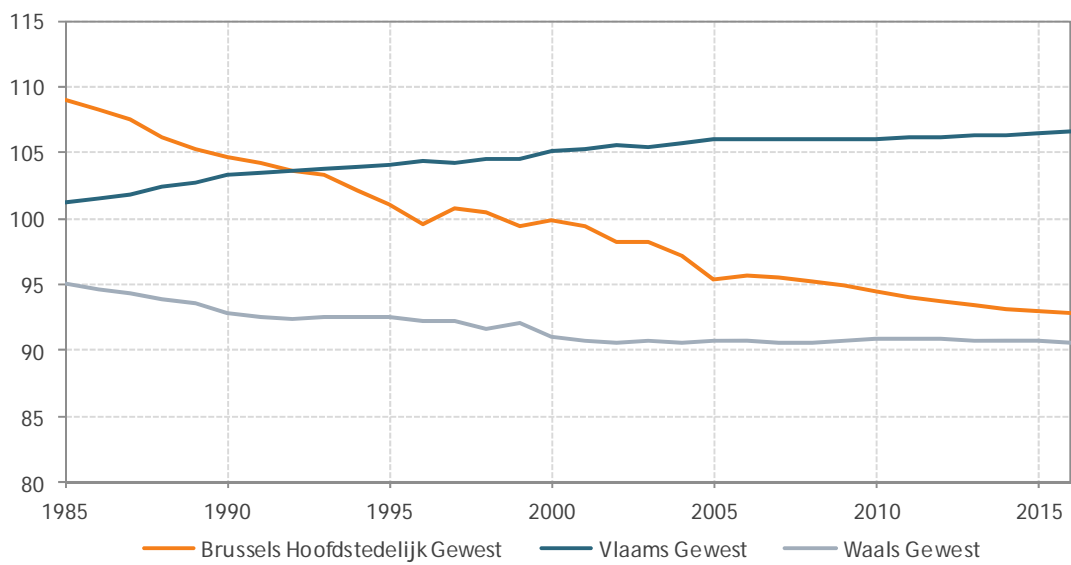
	Bedragen in lopende euro's					Groeivoeten (%)			
	1995	2002	2009	2012	2016	2013-2016	1996-2002	2003-2009	2010-2016
1. Saldo primaire inkomens (B.5n)									
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	16.042	19.037	21.143	22.535	25.844	3,5	2,5	1,5	2,9
Vlaams Gewest	17.006	20.974	24.493	26.635	30.633	3,6	3,0	2,2	3,2
Waals Gewest	13.976	16.735	19.734	21.381	24.293	3,2	2,6	2,4	3,0
2. Beschikbaar inkomen (B.6n)									
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	13.048	15.044	17.465	18.624	20.839	2,9	2,1	2,2	2,6
Vlaams Gewest	13.427	16.176	19.526	21.120	23.939	3,2	2,7	2,7	3,0
Waals Gewest	11.938	13.864	16.691	18.050	20.346	3,0	2,2	2,7	2,9

De figuren 8 en 9 geven de historische evolutie van de twee variabelen van het inkomen per hoofd, onder de vorm van een index vanaf 1985. In de twee gevallen merken we dat Brussel gekenmerkt wordt door een trendmatige daling en geleidelijk het niveau van Wallonië benadert. Voor Vlaanderen tekenen we daarentegen een continue stijging op waardoor het verschil met het nationaal gemiddelde groter wordt.

Figuur 8 : Saldo van de primaire inkomens per hoofd, index Rijk=100

Figuur 9 : Saldo van het beschikbaar inkomen per hoofd, index Rijk=100

6. Overheidsfinanciën

6.1. Inleiding

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste resultaten van de regionale vooruitzichten aangaande de overheidsfinanciën, waarbij men zich beperkt tot de gemeenschappen en gewesten. Het maken van die regionale vooruitzichten gebeurt vanuit een bottom-up³⁵ benadering en vanuit institutionele invalshoek. De onderscheiden institutionele deelgebieden zijn het Vlaams Gewest (inclusief de Vlaamse Gemeenschap), het Waals Gewest, het Brussels Gewest en de Franse Gemeenschap. De ramingen zijn gebaseerd op de informatie die beschikbaar was midden april 2011.

In onderstaand deel 6.2 worden de vooruitzichten³⁶ voor het geheel van de gemeenschappen en gewesten voorgesteld voor de periode 2010-2016, zoals ze resulteren uit de nationale Economische Vooruitzichten 2011-2016 van mei 2011. Deze resultaten zijn een aggregatie van de vooruitzichten voor de verschillende deelgebieden (inclusief de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de Franse Gemeenschapscommissie, de Gemeenschappelijke Gemeenschapscommissie en de Duitstalige Gemeenschap).

Deel 6.3 bespreekt de resultaten³⁷ per deelgebied. In tegenstelling tot vorig jaar en tot de nationale vooruitzichten omvatten de resultaten van het Brussels Gewest niet langer meer de drie gemeenschapscommissies en wordt de Duitstalige Gemeenschap niet meer geïntegreerd bij het Waals Gewest. De aggregatie van de resultaten van het Brussels Gewest, het Vlaams Gewest, het Waals Gewest en de Franse Gemeenschap wijkt hierdoor af van de vooruitzichten voor het geheel van de gemeenschappen en gewesten (zie ook 6.2.3).

We merken op de evolutie van de uitgaven (exclusief de bezoldigingen) op korte termijn (2010 en 2011) gebaseerd is op een vergelijkende analyse van de meest recente opeenvolgende begrotingen³⁸ en de trimesteriële realisaties (voor 2010) van het Vlaams Gewest, de Franse Gemeenschap, het Brussels Gewest en het Waals Gewest. De uitgaven voor bezoldigingen daarentegen berusten niet op begrotingsbronnen, maar worden bepaald door de loonindexering, de evolutie van de tewerkstelling, de loonherwaarderingen in het kader van de

³⁵ Zie Gina Gentil (2008) voor meer detailinformatie omtrent de methodologie.

³⁶ De ramingen voor de overheidsfinanciën voor 2010 zijn gebaseerd op de informatie die beschikbaar was midden april 2011. In de tabellen van dit hoofdstuk wijken zij af van de definities van de nationale rekeningen in die zin dat de verkoop van activa (gebouwen, terreinen en licenties) verrekend wordt als een ontvangst (en niet als een negatieve kapitaaluitgave), de toegerekende bijdragen zowel uit (loongebonden) ontvangsten en uitgaven worden gehaald, de pensioenen van de statutaire ambtenaren van de gemeenschappen en de gewesten worden als finale uitgaven van de federale overheid beschouwd (in plaats van die te verrekenen als overdrachten van de federale overheid aan de gemeenschappen en de gewesten en nadien als finale uitgaven van de gemeenschappen en de gewesten). De tabellen in bijlage zijn daarentegen volledig in overeenstemming met de nationale rekeningen.

³⁷ De gedetailleerde resultaten (vooruitzichten voor de verschillende inkomsten- en uitgavencategorieën zijn opgenomen in bijlage.

³⁸ De provies en onderbenuttingpercentages uit de begrotingen werden niet opgenomen in de berekening van de groei van de verschillende uitgavencategorieën.

huidige ondertekende sectorale akkoorden en een loondrift. Op middellange termijn (vanaf 2012) zijn de vooruitzichten gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid, waarbij de trend in de periode 2008-2011, gecorrigeerd voor éénmalige verrichtingen, wordt doorgetrokken tot en met 2016. Wat de inkomsten betreft, worden de toegewezen ontvangsten berekend op basis van de Bijzondere Financieringswet (BFW). De overige fiscale en niet-fiscale inkomsten evolueren met de inflatie of de economische groei. Er is zowel op het niveau van de uitgaven als de ontvangsten geen rekening gehouden met maatregelen en beslissingen die werden genomen na midden april 2011.

6.2. Gemeenschappen en gewesten

Het vorderingensaldo van de gemeenschappen en de gewesten – uitgedrukt in procent van het bbp – verbetert in 2010 met 0,1 % en bedraagt -0,7 %. De terugloop van het tekort is meer uitgesproken in 2011; het vorderingensaldo neemt dan toe met 0,6 % van het bbp. Die verbetering is deels het gevolg van de hypothese dat bij ongewijzigd beleid, de belangrijke stijging van de ontvangsten in 2011 ten opzichte van wat vooropgesteld werd in de initiële begrotingen, niet wordt uitgegeven. De sanering van de financiën van de gemeenschappen en de gewesten zou zich voortzetten op middellange termijn, maar in een trager tempo. Bij ongewijzigd beleid³⁹, zou het begrotingsevenwicht bereikt worden vanaf 2012.

Tabel 27 : Rekening van de gemeenschappen en de gewesten
(in procent van het bbp)

	Niveaus								Verschillen over de periode	
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010-2011	2012-2016
Primair saldo	-0,6	-0,5	0,1	0,3	0,3	0,5	0,6	0,7	0,7	0,6
Ontvangsten, waaronder	12,1	12,0	12,5	12,5	12,4	12,4	12,4	12,4	0,4	-0,1
Eigen fiscale ontvangsten	2,0	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	0,3	0,0
Toegewezen fiscale ontvangsten	8,7	8,3	8,7	8,8	8,7	8,8	8,8	8,8	0,0	0,1
Uit de personenbelasting	4,8	4,6	4,8	4,9	4,8	4,8	4,8	4,9	-0,0	0,0
Uit btw	3,8	3,7	3,9	3,9	3,9	3,9	3,9	4,0	0,0	0,1
Niet-fiscale ontvangsten	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9	0,1	-0,2
Overdrachten binnen de overheid (1)	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,3	0,0	-0,1
Primaire uitgaven	12,7	12,5	12,3	12,2	12,1	11,9	11,8	11,7	-0,3	-0,7
Finale primaire uitgaven, waaronder	10,1	9,9	9,8	9,7	9,6	9,4	9,3	9,2	-0,3	-0,6
Bezoldigingen	4,5	4,5	4,4	4,4	4,4	4,3	4,3	4,3	-0,1	-0,2
Aankopen van goederen en diensten	1,8	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	-0,1	-0,2
Investerings	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6	-0,0	-0,1
Overdrachten aan gezinnen en izw's (1)	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,0	-0,0	-0,1
Overdrachten aan bedrijven	0,9	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	-0,1	-0,1
Overdrachten binnen de overheid:	2,6	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	-0,1	-0,1
Aan de lagere overheid	2,5	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,4	-0,1	-0,1
Aan de sociale zekerheid	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,0
Rentelasten	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	-0,0
Vorderingensaldo	-0,8	-0,7	-0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,5	0,7	0,6

(1) De pensioenen van de statutaire ambtenaren van de gemeenschappen en de gewesten zijn niet inbegrepen

³⁹ De hypothese van ongewijzigd beleid vertaalt zich in het aanhouden van het vrij restrictief uitgavenbeleid van de laatste jaren.

De evolutie van het vorderingensaldo is toe te schrijven aan het verloop van het primair saldo (zie tabel 27). Het herstel van het primair saldo over de projectieperiode is vooral toe te schrijven aan de continue daling van de primaire uitgaven in procent van het bbp. Op het einde van de periode zouden de primaire uitgaven hun gemiddeld niveau van vóór de crisis bereiken. De ontvangsten worden in het begin van de periode gekenmerkt door belangrijke schommelingen die hoofdzakelijk het gevolg zijn van de berekeningswijze van de overgedragen middelen in het kader van de Bijzondere Financieringswet (BFW). Op middellange termijn zouden de ontvangsten ongewijzigd blijven in procent van het bbp. Ook de rentelasten zouden stabiel blijven in procent van het bbp. In 2010 zorgt de daling van de rente ervoor dat de rentelasten stabiel blijven ondanks de toegenomen schuldgraad. Vanaf 2011 zou de inkrimping van het tekort en de accumulatie van overschotten zorgen voor een stabilisatie van de rentelasten in een context van stijgende rente.

6.2.1. Evolutie van de ontvangsten

De ontvangsten van de gemeenschappen en de gewesten dalen met 0,1 % van het bbp in 2010 ondanks de grotere opbrengst van de gewestelijke belastingen (zie tabel 27; eigen fiscale ontvangsten), vooral door de heropleving van de vastgoedmarkt en de beperking van de Vlaamse jobkorting tot de laagverloonden en de hogere niet-fiscale ontvangsten door de verkoop van gronden van de Vlaamse Milieumaatschappij aan Aquafin. Die daling van de ontvangsten in 2010 is toe te schrijven aan de lichte terugloop – in nominale termen – van de middelen die worden toegekend krachtens de BFW. Dit vertaalt zich in een daling met 0,4 % van het bbp van de toegewezen fiscale ontvangsten.

Tabel 28 omvat de hypothesen over de waarde van de parameters die het mogelijk maken de globale middelen uit de BFW te berekenen alsook de verdeling ervan over de verschillende gemeenschappen en gewesten⁴⁰.

In het begrotingsproces gebeurt de berekening van de overdragen middelen op basis van ramingen van die verschillende parameters. Wanneer de definitieve waarde van die parameters gekend is, wordt de berekening opnieuw uitgevoerd, wat aanleiding geeft tot een correctie die meestal het volgende jaar wordt uitgevoerd.

Tabel 29 geeft voor de verschillende entiteiten de afrekeningsaldi, die aanzienlijk kunnen zijn. De negatieve correctie in 2010 is het gevolg van een overschatting van de macro-economische parameters in 2009⁴¹.

⁴⁰ Zie hoofdstuk 5 voor de regionale verdeling van de personenbelasting.

⁴¹ In 2008 was er een tekort aan toegekende middelen, dat normalerwijze in 2009 zou moeten gecompenseerd worden. De overheid besliste echter om de bijpassing reeds eind 2008 te doen. Door de overschatting van dat bedrag, vond er in 2009 een negatieve correctie plaats.

Tabel 28 : Parameters van de Bijzondere Financieringswet

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
I. Economische omgeving								
a. Inflatie	-0,05	2,19	3,5	2,0	1,9	2,0	2,1	2,0
b. Bbp-groei	-3,00	2,00	2,2	2,2	2,1	2,3	2,3	2,0
II. Opbrengst van de PB								
a. Verdeling over de gewesten (in procent)								
- Brussels Gewest	8,4	8,5	8,6	8,6	8,6	8,7	8,7	8,8
- Vlaams Gewest	63,4	63,2	63,2	63,2	63,2	63,2	63,2	63,2
- Waals Gewest	28,2	28,4	28,2	28,2	28,2	28,1	28,0	27,9
b. Verdeling over de gemeenschappen								
- Vlaamse Gemeenschap	65,4	65,1	65,2	65,2	65,2	65,2	65,3	65,3
- Franse Gemeenschap	34,6	34,9	34,8	34,8	34,8	34,8	34,7	34,7
c. Fiscale capaciteit (verschil in procent ten opzichte van het nationaal gemiddelde)								
- Brussels Gewest	-14,7	-14,5	-14,5	-15,5	-16,1	-16,3	-16,4	-16,1
- Vlaams Gewest	9,8	9,4	9,7	9,6	9,8	9,9	10,0	10,1
- Waals Gewest	-13,0	-12,3	-12,7	-12,4	-12,4	-12,4	-12,6	-12,8
III. Demografie								
a. Bevolking (groeivoet)								
- Brussels Gewest	1,7	1,9	2,0	1,9	1,8	1,8	1,7	1,7
- Vlaams Gewest	0,7	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
- Waals Gewest	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7
b. Verdeling van het aantal leerlingen (in procent)								
- Vlaamse Gemeenschap	56,9	56,8	56,7	56,5	56,5	56,4	56,4	56,4
- Franse Gemeenschap	43,1	43,2	43,3	43,5	43,5	43,6	43,6	43,6
c. Aanpassingscoëfficiënt (index: 1989 = 100)								
	102,8	103,1	103,4	103,9	104,4	105,2	106,1	107,0

Tabel 29 : Afrekeningssaldi van de Bijzondere Financieringswet
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012
Gemeenschappen en gewesten	-162,1	-601,2	315,5	342,8
Brussels Gewest	-4,5	2,2	25,7	28,0
Vlaams Gewest (incl. Vlaamse Gemeenschap)	-100,5	-374,4	154,0	188,3
Waals Gewest	-18,5	-69,0	15,4	43,8
Franse Gemeenschap	-38,5	-159,2	120,0	82,4
Duitstalige Gemeenschap	0,1	-0,1	0,0	0,0
Gemeenschapscommissies	-0,2	-0,7	0,4	0,3

In 2011 nemen de ontvangsten toe met 0,5 % van het bbp voornamelijk door de stijging van de toegewezen middelen van de BFW. Verschillende elementen verklaren die stijging. Ten eerste is de toename het gevolg van de terugslag van de negatieve correctie in 2010 (zie tabel 29). Ten tweede wordt er in 2011 een positieve correctie toegepast ter compensatie van de onderschatting van de overgedragen middelen in 2010 als gevolg van de hogere economische groei en de aanzienlijk hogere inflatie dan vooropgesteld in de begrotingscontrole 2010 (zie tabel 29). Daarnaast wordt in 2011 de laatste schijf van de herfinanciering van de gemeenschappen gestort. Ten slotte draagt ook een positief prijseffect bij tot de toename van de ontvangsten: de groei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen (waarmee de overgedragen middelen geïn-

dexeerd worden) overtreft de groei van de bbp-deflator. We merken op de gebruikte parameters voor economische groei en inflatie om de toegewezen ontvangsten te berekenen, die van de Economische Begroting van januari 2011 zijn, met name een economische groei van 2,0 % en een inflatie van 2,7 %. Die parameters zijn minder gunstig dan die van de nationale Vooruitzichten. Het tekort aan effectief toegewezen middelen zou in 2012 worden gecompenseerd door een verhoging van de overgedragen middelen (zie tabel 29).

De niet-fiscale ontvangsten kennen in 2011 een aanzienlijke reële groei (zie tabel 30) vooral door de gebruikte hypothese over de weerslag van de financiële operaties van 2008 en 2009: de gewesten zouden vanaf 2011 een dividend van Dexia (18 miljoen euro) en KBC (298 miljoen euro) ontvangen.

Tot slot blijven de eigen fiscale ontvangsten stabiel in procent van het bbp in 2011. Door de bloeiende vastgoedmarkt kunnen de gevolgen van het arrest 'Breitsohl' van het Europees Hof Van Justitie aangaande de registratierechten gecompenseerd worden. Dit arrest stelt dat bij een gezamenlijke verkoop van (nieuwbouw-)gronden en gebouwen ook de gronden aan btw onderworpen worden vanaf 1 januari 2011 en niet meer aan registratierechten.

In 2012 zouden de ontvangsten op peil blijven voornamelijk door de eenmalige toename van de overgedragen middelen uit de BFW ter compensatie van het tekort aan overgedragen middelen in 2011. Bovendien worden de ontvangsten in 2011 positief beïnvloed door de totale afschaffing van de Vlaamse jobkorting waarvan de impact voelbaar wordt in 2012 door de verdwijning van de jobkorting uit de kohieren. Het hoge niveau van de ontvangsten in procent van het bbp in 2011 zou behouden blijven in 2012 en met 0,1 % dalen in 2013 en stabiel blijven op middellange termijn.

Vanaf 2013 zouden de ontvangsten ongewijzigd blijven in procent van het bbp. De groei van de in het kader van de BFW overgedragen middelen zou de groei van het bbp lichtjes overschrijden. Die toename is het gevolg van de evolutie van de bevolking jonger dan 18 jaar in de Franse Gemeenschap. De stijging van de overgedragen middelen zou de daling van de niet-fiscale ontvangsten en van de overdrachten tussen de deelsectoren van de overheid, die verondersteld worden minder snel te groeien dan het bbp, compenseren. Vanaf 2013 zou er geen correctie meer plaatsvinden op het niveau van de BFW aangezien verondersteld wordt dat de toegewezen bedragen beantwoorden aan de verschuldigde bedragen.

6.2.2. Evolutie van de primaire uitgaven

Het verloop van de primaire uitgaven in 2010 en 2011 is gebaseerd op een vergelijking van opeenvolgende begrotingen van de gemeenschappen en de gewesten en hun trimestriële realisaties⁴². De primaire uitgaven dalen in de periode 2010-2011 met 0,3 % van het bbp.

In 2010 worden de primaire uitgaven gekenmerkt door een reële nulgroei (zie tabel 30). Die evolutie weerspiegelt de in 2010 genomen besparingsmaatregelen zoals het verminderen van de werkingskosten van het administratief apparaat (reële nulgroei van de aankoop van goederen en diensten) en het restrictiever subsidiebeleid (reële daling van de overdrachten aan bedrijven met -7,8 %).

In 2011 wordt er verder bezuinigd. De reële groei van de meeste uitgaven is laag en dikwijls negatief door de inflatie in 2011 die sterker is dan wat vooropgesteld werd bij de opmaak van de initiële begrotingen 2011. Naast dat effect, is de aanzienlijke inkrimping van de investeringsuitgaven in 2011 hoofdzakelijk het gevolg van de weerslag van de eenmalige verhoging in 2010 van de uitgaven voor wegeninfrastructuur en de aanleg van fietspaden in het Vlaams Gewest.

De reële groei van de uitgaven voor bezoldigingen is vrij laag in de periode 2010-2011 en is vooral het gevolg van een prijseffect: de reële groei van het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen is hoger dan de gemiddelde prijsindex van de lonen.

Tabel 30 : Reële groei¹ van de ontvangsten en uitgaven van de gemeenschappen en de gewesten (in procent)

	2010	2011	Gemiddelde van de periode 2012-2016	Gemiddelde van de periode 2005-2009
Ontvangsten	0,7	4,9	2,0	0,9
Eigen fiscale ontvangsten	13,3	1,8	2,3	-0,5
Toegewezen fiscale ontvangsten	-2,6	5,5	2,4	1,7
Niet-fiscale ontvangsten	5,0	8,7	-1,1	-0,6
Primaire uitgaven	-0,0	-0,3	1,0	2,2
Finale primaire uitgaven, waaronder:	-0,3	-0,2	0,9	2,1
Bezoldigingen	0,1	0,4	1,3	1,9
Aankopen van goederen en diensten	0,0	-2,7	-0,0	2,4
Investerings	2,3	-2,5	-0,4	-1,5
Overdrachten aan gezinnen en izw's	0,8	-0,3	1,4	4,7
Overdrachten aan bedrijven	-7,8	3,5	-0,1	0,4
Overdrachten binnen de overheid	1,0	-0,8	1,4	2,4

1. Deflator : nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen

De vooruitzichten voor de primaire uitgaven vanaf 2012 zijn gebaseerd op een hypothese van ongewijzigd beleid, waarbij, voor de uitgaven exclusief bezoldigingen, de trend uit de periode 2008-2011, gecorrigeerd voor eenmalige maatregelen, wordt doorgetrokken naar de toekomst. De projectie weerspiegelt dus het eerder bezuinigend beleid van de gemeenschappen en de ge-

⁴² De cijfers voor 2010 zijn gebaseerd op een vergelijking van de aangepaste begrotingen en de trimestriële gerealisceerde begrotingscijfers voor 2010 en 2009 van het Waals Gewest, de Vlaamse Gemeenschap, het Brussels Gewest en de Franse Gemeenschap. Voor het jaar 2011 vormt een vergelijking van de respectievelijke initiële begrotingen 2011 en 2010 het uitgangspunt.

westen vanaf 2009.

Op middellange termijn zouden de totale primaire uitgaven jaarlijks gemiddeld met 1 % groeien, tegenover een gemiddelde reële uitgavengroei van 2,2 % in de periode 2005-2009. De aankopen van goederen en diensten, de investeringen en de overdrachten aan bedrijven zouden minder snel stijgen dan de totale primaire uitgaven. De overdrachten aan de lagere overheid en de gezinnen en izw's daarentegen zouden sneller groeien dan de totale primaire uitgaven als gevolg van verschillende factoren. Ten eerste, de overdrachten aan de lagere overheid bestaan voor ongeveer de helft uit dotaties aan de verschillende gemeentefonds, waarvan de groei bij decreet is vastgelegd en dus bijdraagt tot de groei van die totale overdrachten. Ten tweede, de evolutie van de overdrachten aan de gezinnen en de izw's wordt beïnvloed door de uitgaven voor gehandicaptenzorg, kinderopvang en gezinszorg, waarop minder bespaard zou worden.

De uitgaven voor bezoldigingen zouden met 0,2 % van het bbp dalen over de periode 2012-2016⁴³. Die daling is inherent aan de gehanteerde methodologie die niet anticipeert op eventuele loonherwaarderingen die voortvloeien uit toekomstige sectorale akkoorden en is ook het gevolg van een meer gematigde loondrift dan in het verleden door de gewijzigde leeftijdsstructuur van het personeel van de gemeenschappen en de gewesten.

De werkgelegenheid in het onderwijs van de gemeenschappen zou gestaag toenemen gelet op de groei van de schoolbevolking, de werkgelegenheid in de administratieve diensten van de gemeenschappen en de gewesten zou eveneens toenemen door de stijging van het aantal ingezetenen.

Tabel 31 : Hypothesen betreffende de loonmassa van de gemeenschappen en de gewesten ⁽¹⁾
(in groeivoeten, tenzij anders vermeld)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nominale loonmassa	4,1	3,5	3,0	3,3	3,3	3,2
a. Indexeringsindex van de bezoldigingen	2,7	2,3	1,8	2,0	2,0	2,0
b. Loonmassa zonder indexering	1,4	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2
b1. Werkgelegenheid	0,8	0,8	0,9	0,9	1,0	0,9
- Brussels Gewest	1,8	1,8	1,8	1,7	1,6	1,5
- Vlaams Gewest (incl. Vlaamse Gemeenschap)	0,7	0,7	0,8	0,9	1,0	0,9
- Waals Gewest	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,7
- Franse Gemeenschap	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0	0,9
b2. Loondrift en loonherwaarderingen	0,6	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
b2.1. Loonherwaarderingen	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
b2.2. Loondrift	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
- Onderwijs	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
- Administratie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Nb. Loonmassa in miljoen euro	13867,7	14349,3	14782,2	15265,5	15766,9	16278,1
Werkgelegenheid in duizendtallen	344,3	347,0	350,0	353,3	356,7	360,0
<i>Nominaal bbp in groeivoeten</i>	<i>4,3</i>	<i>4,3</i>	<i>4,0</i>	<i>4,3</i>	<i>4,4</i>	<i>4,0</i>

(1) Behalve overheidsbedrijven (TEC - MIVB - DE LIJN, RTBF - VRT - BRF) en 'loonsubsidies' (waaronder vorsers).

⁴³ Voor meer detailinformatie over de loonmassa, zie Laurence Laloy (2009).

6.2.3. Evolutie van de vorderingensaldi van de verschillende entiteiten

Bij ongewijzigd beleid zou de rekening van de gemeenschappen en gewesten dus in evenwicht zijn in 2012. Zoals blijkt uit tabel 32 zouden de budgettaire trajecten van de verschillende entiteiten niet identiek zijn, zelfs indien ze allemaal, in een context van een ongewijzigd beleid, een restrictiever uitgavenbeleid zouden voeren in de toekomst dan in de periode 2005-2009. Een gedetailleerde analyse van elke entiteit wordt gegeven in de volgende delen.

Tabel 32 : Vorderingensaldo van de gemeenschappen en de gewesten
(in miljoen euro)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Gemeenschappen en gewesten, waaronder:	-2471	-379	252	385	1029	1725	2398
Brussels Gewest	-221	-250	-222	-262	-260	-257	-258
Vlaams Gewest (incl. Vlaamse Gemeenschap)	-1041	384	787	943	1372	1862	2326
Waals Gewest	-493	-267	-210	-214	-159	-98	-37
Franse Gemeenschap	-656	-180	-4	27	166	315	470

De aggregatie van de vorderingensaldi van het Brussels Gewest, het Vlaams Gewest (incl. Vlaamse Gemeenschap), het Waals Gewest en de Franse Gemeenschap beantwoordt niet aan het vorderingensaldo van de gemeenschappen gewesten om twee redenen. Ten eerste, de deelsector «gemeenschappen en gewesten» omvat ook de Duitstalige Gemeenschap en de Gemeenschapscommissies waarvan de rekeningen niet zijn opgenomen in deze regionale Vooruitzichten. Ten tweede werd een statistische aanpassing doorgevoerd door tekortkomingen in de registratie van de overdrachten tussen de verschillende entiteiten van de deelsector «gemeenschappen en gewesten».

6.3. Het Brussels Gewest

Het vorderingensaldo van het Brussels Gewest verbetert in 2010 met 100 miljoen euro ten opzichte van 2009. Het vorderingentekort bedraagt zo 221 miljoen euro in 2010. De afname van het tekort is vooral toe te schrijven aan de verbetering van het primair saldo met 109 miljoen euro (zie tabel 33).

Die verbetering van het primair saldo in 2010 kan enerzijds verklaard door de reële stijging van de inkomsten (4,9 %), voornamelijk van de eigen fiscale ontvangsten die met ongeveer 10 % (of met 133 miljoen euro) toenemen dankzij het economisch herstel. Anderzijds kennen de totale primaire uitgaven in 2010 maar een geringe reële groei van 0,7 % (zie tabel 34), wat overeenkomt met een toename van 83 miljoen euro. Die evolutie volgt uit een vrij voorzichtig uitgavenbeleid dat de Brusselse regering voert sinds de economische crisis in 2008-2009.

Ook in 2011 wordt dit restrictief uitgavenbeleid verdergezet. De totale primaire uitgaven nemen dan slechts toe met 30 miljoen euro. De besparingen situeren zich voornamelijk op het niveau van aankopen van goederen en diensten, maar ook sommige investeringen blijken nog verder

te worden uitgesteld. De groei van de bezoldigingen is eveneens beperkt, omdat het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen sneller groeit dan de indexering van de bezoldigingen. De lichte achteruitgang van het vorderingentekort kan bijgevolg quasi volledig toegewezen worden aan minder sterke toename van de ontvangsten. De eigen fiscale ontvangsten dalen zelfs licht (met 0,1 %) in reële termen, doordat ze gedeflatteerd worden door het indexcijfer van de consumptieprijzen, waarvan de groei hoog is in 2011. De overdrachten binnen de overheid verminderen eveneens vooral als gevolg van de terugloop van de federale dotatie in het kader van Beliris. Enkel de toegewezen ontvangsten krachtens de BFW nemen toe dankzij de gunstigere economische parameters (zie ook 6.2.1).

Tabel 33 : Rekening van het Brussels Gewest
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Primair saldo	-250	-141	-158	-115	-138	-117	-95	-77
Ontvangsten, waaronder	2660	2852	2965	3109	3185	3315	3453	3590
Eigen fiscale ontvangsten	1060	1193	1233	1286	1336	1394	1452	1512
Toegewezen fiscale ontvangsten	856	889	978	1071	1105	1169	1235	1297
uit de personenbelasting	856	889	978	1071	1105	1169	1235	1297
uit BTW	0	0	0	0	0	0	0	0
Niet fiscale ontvangsten	419	441	444	453	461	470	480	489
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	325	330	310	299	282	282	287	292
Primaire uitgaven	2910	2993	3123	3223	3323	3432	3548	3667
Primaire finale uitgaven, waaronder	2099	2157	2252	2325	2398	2479	2566	2654
Bezoldigingen	752	778	812	851	889	933	980	1027
Aankopen van goederen en diensten	405	427	431	439	448	456	465	474
Investerings	489	494	458	465	471	479	487	495
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	286	314	368	384	399	416	435	456
Overdrachten aan bedrijven e.a.	167	144	183	187	190	194	198	202
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾ , waaronder:	811	836	871	899	925	953	982	1012
aan de lagere overheid	525	551	572	592	612	633	655	678
aan de sociale zekerheid	0	0	0	0	0	0	0	0
Rentelasten	71	80	92	108	124	143	162	181
Vorderingensaldo	-321	-221	-250	-222	-262	-260	-257	-258

(1) De pensioenen van het statutair personeel niet inbegrepen.

In 2012 zou het vorderingensaldo verbeteren, door een stijging van de toegewezen fiscale ontvangsten doordat de correctiemechanismen van de BFW leiden tot een positieve correctie van de toegewezen middelen (zie tabel 29). In 2013 zou het vorderingensaldo terug achteruitgaan om nadien lichtjes te verbeteren, maar het tekort van het Brussels Gewest zou blijven schommelen rond 260 miljoen euro. De rentelasten zouden op middellange termijn blijven stijgen, gezien de toenemende schuldgraad en een stijgende rente.

Niettegenstaande de geleidelijke verbetering van het primair saldo doordat de groei van de ontvangsten deze van de uitgaven overtreft, zou het saldo negatief blijven op middellange termijn. Een aantal uitgavencategorieën groeien in de periode 2012-2016 sterker dan gemiddeld

(1,2 %) in reële termen. Het gaat hier om uitgaven zoals de sociale prestaties (7,7 %)⁴⁴, de overdrachten aan de lagere overheid (1,8 %), die voor de helft bestaan uit overdrachten naar het Gemeentefonds die bij decreet⁴⁵ vastliggen en de bezoldigingen wiens evolutie eigen is aan de weerhouden hypothesen (zie 6.2.2).

Tabel 34 : Uitgaven van het Brussels Gewest in reële termen¹

<i>(groeivoeten in procent)</i>			
	2010	2011	Periodegemiddelde 2012-2016
Primaire uitgaven	0,7	0,8	1,2
Finale primaire uitgaven	0,6	0,9	1,3
Waaronder:			
Bezoldigingen	1,3	0,7	2,7
Aankopen van goederen en diensten	3,2	-2,5	-0,1
Investerings	-1,1	-10,5	-0,4
Overdrachten aan gezinnen en izw's	7,4	13,5	2,3
Sociale prestaties	-1,0	0,1	7,7
Overige overdrachten	11,5	19,3	0,0
Overdrachten aan bedrijven	-15,7	22,9	0,0
Overdrachten binnen de overheid	0,9	0,7	1,4
p.m. ontvangsten	4,9	0,5	1,8

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijsen

6.4. Het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap)

Het vorderingstekort van het Vlaams Gewest⁴⁶ kent een heel lichte verbetering in 2010; het tekort daalt met 46 miljoen en bedraagt 1041 miljoen euro (zie tabel 35).

De verbetering is toe te wijzen aan de terugloop van het primair tekort doordat de uitgaven (0,7 %) minder snel toenemen dan de ontvangsten (1,4 %).

In 2010 stijgen de totale ontvangsten met bijna 850 miljoen euro. De eigen fiscale ontvangsten kennen de sterkste stijging (+750 miljoen euro). Die stijging is enerzijds het gevolg van de beperking van de Vlaamse jobkorting tot laagverdieners, die in de nationale rekeningen verrekend wordt als een stijging van inkomsten uit eigen belastingen. Anderzijds stijgen ook de gewestelijke belastingen (met 17,5 % of ongeveer 390 miljoen euro) zoals de de registratierechten dankzij een heropleving van de vastgoedmarkt in 2010. De niet-fiscale inkomsten nemen toe als gevolg van de verkoop van terreinen van de Vlaamse Milieumaatschappij aan Aquafin⁴⁷ (143 miljoen euro). De toegewezen middelen uit de BFW nemen echter af in 2010 door een negatieve correctie ter compensatie van het teveel aan overge-

⁴⁴ Het gaat hier om een toename van ongeveer 65 miljoen over de periode 2012-2016 die louter resulteert uit de extrapolatie van de trend over de periode 2008-2011.

⁴⁵ De nominale groei van de overdrachten naar het Gemeentefonds bedraagt 2 %.

⁴⁶ Inclusief de Vlaamse Gemeenschap.

⁴⁷ In 2011 wordt er rekening gehouden met een verkoop van terreinen van 182 miljoen door de Vlaamse Milieumaatschappij aan Aquafin.

dragen middelen in 2009, die in mindering wordt gebracht van de toe te wijzen bedragen voor 2010 (zie tabel 29). Die negatieve correctie is groter dan de toename van de toegewezen middelen door de economische groei.

Tabel 35 : Rekening van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap)
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Primair saldo	-930	-775	718	1127	1272	1671	2109	2508
Ontvangsten, waaronder	23271	24123	26427	27665	28589	29841	31175	32492
Eigen fiscale ontvangsten	3747	4497	4781	5091	5296	5529	5763	6006
Toegewezen fiscale ontvangsten	17287	17196	18785	19850	20526	21499	22549	23573
uit de personenbelasting	9804	9744	10565	11189	11533	12044	12587	13113
uit BTW	7483	7452	8220	8661	8992	9454	9962	10460
Niet fiscale ontvangsten	1646	1827	2226	2083	2122	2162	2204	2247
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾	547	555	586	590	595	600	606	612
Primaire uitgaven	24202	24898	25709	26538	27317	28170	29066	29984
Primaire finale uitgaven, waaronder	19849	20383	21063	21713	22317	22982	23681	24396
Bezoldigingen	8882	9061	9430	9751	10046	10381	10733	11091
Aankopen van goederen en diensten	3508	3511	3535	3607	3677	3751	3828	3906
Investeringen	1376	1519	1528	1556	1582	1611	1642	1674
Overdrachten aan gezinnen en izw's ⁽¹⁾	4448	4639	4728	4921	5099	5288	5487	5696
Overdrachten aan bedrijven	1552	1569	1754	1789	1823	1858	1895	1933
Overdrachten binnen de overheid ⁽¹⁾ , waaronder:	4353	4514	4646	4825	5000	5188	5385	5588
aan de lagere overheid	4171	4327	4439	4614	4785	4969	5162	5360
aan de sociale zekerheid	151	157	174	178	181	185	189	193
Rentelasten	157	266	334	340	329	299	247	182
Vorderingensaldo	-1087	-1041	384	787	943	1372	1862	2326

(1) De pensioenen van het statutair personeel zijn niet inbegrepen.

De totale primaire uitgaven nemen in 2010 toe met ongeveer 700 miljoen, wat overeenstemt met een vrij lage reële groei van 0,7 % tengevolge van ondermeer besparingen op werkingskosten van het administratief apparaat (negatieve reële groei van de aankopen van goederen en diensten) en minder subsidies aan bedrijven. De investeringen daarentegen kennen een sterk positieve groei (8 %), wat het gevolg is van de tijdens de begrotingscontrole 2010 aangekondigde infrastructuurwerken.

De minder expansieve uitgavenpolitiek en de meerinkomsten hebben geleid tot een verbetering van het primair saldo met 155 miljoen euro. Die verbetering wordt echter grotendeels tenietgedaan door de toenemende rentelasten (+ 109 miljoen euro).

In 2011 vertoont de rekening van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap) een begrotingsoverschot van 384 miljoen euro; dat voortvloeit uit een sterke stijging van de ontvangsten en een vrij beperkte uitgavenstijging. We merken hierbij op dat de raming van de uitgaven voor 2011 berust op de oorspronkelijke uitgavenbegroting 2011 terwijl de ontvangsten, meer bepaald de toegewezen ontvangsten voortvloeien uit geactualiseerde en gunstigere ramingen van de overgedragen middelen in vergelijking tot de oorspronkelijke begroting. Gezien de vereiste van conformiteit met de nationale Economische Vooruitzichten 2011-2016

van 12 mei 2011, is er in eerste instantie geen rekening gehouden met de Vlaamse begrotingscontrole 2011. Verder in de tekst wordt er een variant uitgewerkt waarbij rekening gehouden wordt met de Vlaamse begrotingcontrole 2011⁴⁸ en waarbij de budgettaire impact van de nieuwe beleidsmaatregelen op de Vlaamse overheidsfinanciën wordt gesimuleerd, maar zonder retour-effecten op de verschillende macro-economische aggregaten.

De Vlaamse primaire uitgaven worden in onze vooruitzichten in 2011 gekenmerkt door een reële afname van -0,2 %. Tabel 36 toont dat enkel de bezoldigingen, de overdrachten aan bedrijven en de overdrachten aan de sociale zekerheid (het Vlaams Zorgfonds) een positieve reële groei kennen. Deze evolutie die mede resulteert uit de hoge inflatie, weerspiegelt het voorzichtig uitgavenbeleid sinds 2009.

De groei van de ontvangsten bedraagt 5,8 % in 2011; een toename van 2,3 miljard euro. Ongeveer 70 % van die toename is toe te wijzen aan de stijging van toegewezen fiscale ontvangsten krachtens de financieringswet dankzij de gunstige macro-economische parameters (zie ook 1.2.1). De eigen fiscale ontvangsten nemen toe, maar wel beduidend minder dan in 2010, enerzijds door de weerslag van de verhoging door de beperking van de jobkorting in 2010. In 2011 wordt de jobkorting niet meer toegekend. Het effect van de afschaffing is echter pas volledig voelbaar in 2012 omdat voor een aantal werknemers de jobkorting niet kon verrekend worden met de bedrijfsvoorheffing van februari 2009, waardoor ze grotendeels pas zal toegekend worden bij de incohiering in 2010 en 2011. Anderszijds speelt bij de terugloop van de eigen fiscale ontvangsten ook het Breitsohl-arrest (zie 6.2.1), waardoor er voor ongeveer 30 miljoen euro minder aan registratierechten wordt geïnd. De niet-fiscale inkomsten daarentegen kennen een stijging van ongeveer 17 %. Het gaat hier om een stijging van het inkomen uit vermogen als gevolg van de dividendpolitiek van KBC (297,5 miljoen euro vanaf 2011) en Dexia (10 miljoen euro) ter vergoeding van de kapitaalinjecties van de Vlaamse overheid in 2008 en 2009.

Tabel 36 : Uitgaven van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap) in reële termen¹

<i>(groeivoeten in procent)</i>	2010	2011	Periodegemiddelde 2012-2016
Primaire uitgaven	0,7	-0,2	1,1
Finale primaire uitgaven	0,5	-0,2	0,9
Waaronder:			
Bezoldigingen	-0,2	0,6	1,3
Aankopen van goederen en diensten	-2,1	-2,7	-0,0
Investerings	8,1	-2,8	-0,2
Overdrachten aan gezinnen en izw's	2,1	-1,5	1,7
Sociale prestaties	2,4	-1,8	2,6
Overige overdrachten	1,4	-0,9	0,0
Overdrachten aan bedrijven	-1,1	8,0	-0,1
Overdrachten binnen de overheid	1,5	-0,6	1,7
p.m. ontvangsten	1,4	5,8	2,2

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijsen

⁴⁸ Het in rekening brengen van de begrotingcontrole 2011, zou het vorderingenoverschot van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap) terugdringen met 375 miljoen euro, waardoor er maar juist een begrotingsevenwicht zou bereikt worden in 2011.

Op middellange termijn zouden de inkomsten een hogere reële groei (2,2 %) kennen dan de uitgaven (1,1 %), waardoor jaar op jaar overschotten worden gerealiseerd. Op het niveau van de primaire uitgaven zijn het enkel de overdrachten aan gezinnen en de overdrachten aan de lagere overheid zouden sterker groeien dan het gemiddelde. De groei van de overdrachten aan de lagere overheid (1,8 %) wordt voor meer dan de helft bepaald door de groei van de dotaties aan het Gemeentefonds en dotaties aan steden en provincies. De hogere groei dan gemiddelde groei van de overdrachten aan gezinnen en izw's (1,7 %) vloeit voort uit het voortzetten van het huidige sociaal beleid (gezins- en gehandicaptenzorg, thuiszorg,...) ten gunste van de gezinnen. Tenslotte merken we op dat de investeringen een licht negatieve reële groei (-0,2 %) zouden kennen op middellangetermijn, die voortvloeit uit de weerhouden hypothesen en aansluit bij de investeringspolitiek om beroep te doen op alternatieve financiering en publiek private samenwerking voor nieuwe investeringsprojecten.

De rentelasten zouden op middellange termijn licht afnemen. In de periode 2012-2016 zou het vorderingensaldo, voornamelijk door de gunstige evolutie het primair saldo, een continue verbetering kennen. De rekening van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap) zou bijgevolg opeenvolgende begrotingsoverschotten realiseren die oplopen tot ongeveer 2,3 miljard in 2016.

BUDGETTAIRE GEVOLGEN VAN DE BEGROTINGSCONTROLE 2011 OP DE REKENING VAN HET VLAAMS GEWEST (INCL. DE VLAAMSE GEMEENSCHAP)

Onderstaande tabel 37 geeft de budgettaire impact weer van de integratie van de begrotingscontrole 2011 van de Vlaamse regering op de rekening van het Vlaams Gewest in ESR-termen. De aanpassing van de middelenbegroting en de algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap voor het begrotingsjaar 2011 en de meerjarenraming 2011-2015 werden ingediend op 4 mei 2011 bij het Vlaams Parlement.

In de variant met begrotingscontrole wordt rekening gehouden voor wat de ontvangsten betreft, met een gedeeltelijke terugbetaling door KBC⁴⁹ in de periode 2012-2015, waardoor de dividenden (zie tabel 37; rubriek 'niet-fiscale ontvangsten') dalen vanaf 2013. Op het niveau van de uitgaven (met uitzondering van de bezoldigingen) zijn de verschillen met de initiële begroting, berekend op basis van een vergelijking van de economische hergroeperingen van de basisallocaties geïntegreerd en zijn eveneens doorgetrokken naar de toekomst. Er is maar in zeer geringe mate rekening gehouden met meerjarenraming van de uitgaven aangezien zij geen gegevens omvat op het niveau van basisallocatie en het bijgevolg moeilijk is om maatregelen toe te wijzen aan ESR-uitgavencategorieën.

De in aanmerkingneming van de aangepaste begroting 2011 leidt tot ongeveer 370 miljoen extra uitgaven, die zich situeren op het niveau aankopen van goederen en diensten (o.a. werkmiddelen onderwijs, onderzoek en ontwikkeling), overdrachten aan gezinnen (o.a. gezinszorg, kinderopvang, gehandicaptenzorg) en bedrijven, investeringen (o.a. in schoolinfrastructuur, water- en wegeninfrastructuur) en overdrachten aan de lagere overheid (o.a. subsidies voor verkiezingen) en de sociale zekerheid (het Zorgfonds). Op middellange termijn resulteert de integratie van de minderinkomen en de meeruitgaven van 2011, die recurrent worden verondersteld, in een vermoedelijke afname van het vorderingenoverschot met bijna 900 miljoen euro in 2016.

⁴⁹ De terugbetaling bedraagt respectievelijk 1.150, 1.150, 150 en 150 miljoen euro en een strafpremie voor 2012 en 2013 van 575 miljoen euro en voor de twee volgende jaren van 75 miljoen euro.

Tabel 37 : Budgettaire impact van begrotingscontrole 2011 op de rekening van het Vlaams Gewest (incl. de Vlaamse Gemeenschap)
(verschil in miljoen euro t.o.v. de basisprojectie)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Primair saldo	-368	-418	-468	-621	-779	-943
Ontvangsten, waaronder	0	0	0	-97	-197	-298
Niet fiscale ontvangsten	0	0	0	-97	-197	-298
Primaire uitgaven	369	418	469	524	582	645
Primaire finale uitgaven, waaronder	292	302	317	332	349	367
Aankopen van goederen en diensten	112	114	116	119	121	124
Investeringen	58	59	61	62	63	65
Overdrachten aan gezinnen en izw's	37	47	56	66	77	89
Overdrachten aan bedrijven	81	82	84	86	87	89
Overdrachten binnen de overheid, waaronder:	81	115	152	192	234	278
aan de lagere overheid	74	100	127	158	191	227
aan de sociale zekerheid	7	16	25	34	43	51
Rentelasten	0	16	-44	-106	-92	-59
Vorderingensaldo	-368	-434	-425	-515	-687	-884

6.5. Het Waals Gewest

De rekening van het Waals Gewest verbetert over de beschouwde periode (zie tabel 38) en evolueert, bij ongewijzigd beleid, naar een begrotingsevenwicht aan het einde van de periode. Het primair saldo wordt opnieuw positief vanaf 2012.

Tabel 38 : Rekening van het Waals Gewest
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Primair saldo	-672	-264	-13	65	82	160	241	320
Ontvangsten, waaronder	6408	6719	7051	7323	7527	7806	8099	8393
Eigen fiscale ontvangsten	2077	2277	2378	2476	2568	2675	2783	2895
Toegewezen fiscale ontvangsten	3383	3358	3612	3818	3916	4075	4245	4413
uit de personenbelasting	3383	3358	3612	3818	3916	4075	4245	4413
uit btw	0	0	0	0	0	0	0	0
Niet-fiscale ontvangsten	434	427	446	455	463	472	482	491
Overdrachten binnen de overheid (1)	513	657	615	574	579	584	589	594
Primaire uitgaven	7080	6983	7064	7258	7445	7646	7857	8073
Finale primaire uitgaven, waaronder	4996	4816	4853	4986	5113	5251	5396	5544
Bezoldigingen	1149	1186	1230	1277	1321	1370	1423	1476
Aankopen van goederen en diensten	950	977	956	974	992	1011	1030	1050
Investeringen	369	333	349	354	360	366	372	379
Overdrachten aan gezinnen en izw's (1)	1341	1316	1344	1386	1427	1470	1515	1562
Overdrachten aan bedrijven	1179	989	960	979	998	1018	1039	1060
Overdrachten binnen de overheid (1), waaronder	2084	2167	2211	2272	2332	2395	2462	2529
Aan de lagere overheid	1973	1982	2019	2076	2132	2191	2254	2317
Aan de sociale zekerheid	0	0	0	0	0	0	0	0
Rentelasten	227	229	254	275	296	319	340	357
Vorderingensaldo	-899	-493	-267	-210	-214	-159	-98	-37

(1) De pensioenen van het statutair personeel zijn niet inbegrepen.

Na een forse daling in 2009 verbetert het vorderingensaldo aanzienlijk in 2010⁵⁰ als gevolg van de ontvangstenstijging en de uitgavendaling. De ontvangstenzijde wordt gekenmerkt door een reële groei van 7,3 % van de eigen fiscale ontvangsten, hoofdzakelijk door de heropleving van de effecten- en vastgoedmarkten, alsook door het ecomalusmechanisme. De overdrachten van de overige deelsectoren van de overheid stijgen, in het bijzonder door de toekenning van een bijkomende dotatie van 100 miljoen euro door de Franse Gemeenschap aan het Waals Gewest. De reële groei van de ontvangsten blijft echter beperkt tot 2,6 % in 2010 door de inkrimping van de middelen afkomstig van de BFW (toegewezen fiscale ontvangsten) als gevolg van de correctie in 2010 voor de overschatting van de macro-economische parameters in 2009.

Aan de uitgavenzijde vloeit de in 2010 waargenomen terugloop voort uit het restrictiever beleid in het Waals Gewest. We merken evenwel op dat de terugval van de investeringen deels te wijten is aan het gebruik van de alternatieve financiering voor het onderhoud van het structurend wegennet (SOFICO). De vermindering van de overdrachten aan bedrijven wordt deels verklaard door de behandeling van kredietparticipaties. In 2009 werden de uitgaven die in de Waalse begroting geïdentificeerd werden als kredietparticipaties geherclassificeerd als overdrachten aan bedrijven in de nationale rekeningen voor een bedrag ten belope van ongeveer 230 miljoen euro⁵¹. Wegens de vermindering van kredietverleningen en -participaties in de Waalse begroting in 2010 werd het bedrag van de herclassificatie verlaagd – in die projectie – tot 150 miljoen euro in 2010 en voor de volgende jaren. Indien een dergelijke herclassificatie in de toekomst niet meer wordt doorgevoerd, zou het vorderingensaldo van het Waals Gewest verbeteren ten belope van datzelfde bedrag, waardoor het Gewest aan het einde van de projectieperiode opnieuw een evenwicht zou kunnen bereiken. Dergelijke herclassificaties hebben echter geen invloed op de schuldgraad.

Tabel 39 : Reële uitgaven van het Waals Gewest ¹ (in procent)

	2010	2011	Periodegemiddelde 2012-2016
Primaire uitgaven	-3,5	-2,3	0,7
Finale primaire uitgaven, waaronder	-5,7	-2,6	0,7
Bezoldigingen	1,0	0,2	1,7
Aankopen van goederen en diensten	0,6	-5,5	-0,1
Investeringen	-11,8	1,3	-0,3
Sociale prestaties	-4,0	-1,3	1,0
Overige overdrachten	-1,1	-1,1	2,5
Overdrachten aan gezinnen en izw's	-5,8	-1,5	0,0
Overdrachten aan bedrijven	-17,9	-6,3	0,0
Overdrachten binnen de overheid	1,7	-1,4	0,7
p.m. ontvangsten	2,6	1,4	1,5

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijzen

⁵⁰ In 2010 kunnen er twee reeksbreuken opgemerkt worden in de rekening van het Waals Gewest. De eerste betreft de WBI (Wallonie-Bruxelles International), die vanaf 2010 volledig samenging met het Waals Gewest, wat een toename van bepaalde uitgaven veronderstelt die gecompenseerd wordt door een stijging van de overdrachten afkomstig van de Franse Gemeenschap (overdrachten binnen de overheid). De tweede betreft de behandeling van de overdrachten afkomstig van het Waals Gewest naar de universiteiten van de Franse Gemeenschap in het kader van het Marshallplan, wat zich in 2010 vertaalt in een stijging van de overdrachten naar de Franse Gemeenschap (overdrachten binnen de overheid) en een vermindering van bepaalde finale primaire uitgaven van het Waals Gewest.

⁵¹ Op vraag van EUROSTAT moeten de kredietparticipaties verantwoord worden met een dossier ingediend bij het INR om niet geherclassificeerd te worden als kapitaalsubsidies en opgenomen te worden in de berekening van het vorderingensaldo.

In 2011 zet de verbetering van het vorderingensaldo van het Waals Gewest zich voort. De reële groei van de ontvangsten bedraagt 1,4 % (zie tabel 39) en wordt hoofdzakelijk gedragen door de evolutie van de toegewezen fiscale ontvangsten die opnieuw stijgen dankzij gunstigere macro-economische parameters (zie tabel 28) en de uitkering van het afrekeningssaldo van 2010 (zie tabel 29). De reële groei van de fiscale ontvangsten is gematigder dan in 2010, terwijl de door de Franse Gemeenschap uitgekeerde aanvullende dotatie daalt met 57,7 miljoen euro. Aangezien de initiële begroting 2011 relatief restrictief was, wat betreft de evolutie van de uitgaven en rekening houdend met een aanzienlijke inflatie, is de reële uitgavengroei in 2011 negatief (-2,3 %). De reële groei van de loonmassa is beperkt tot 0,2 % omdat het indexcijfer van de consumptieprijzen sterker groeide dan de indexering van de bezoldigingen. De maatregelen die het Waals Gewest nam voor de renovatie van het wegennet vertalen zich in een toename van de investeringen.

Over de periode 2012-2016 zou de reële groei van de ontvangsten (1,5 %) hoger zijn dan die van de primaire uitgaven (0,7 %), waardoor zowel het primair saldo als het vorderingensaldo erop vooruit zouden gaan. In 2012 zouden de middelen afkomstig van de BFW aanzienlijk blijven stijgen in reële termen gezien de onderschatting van de overdrachten in 2011 (zie tabel 29), wat de lichte terugval van het vorderingensaldo in 2013 mede zou verklaren. In 2012 zou de uitkering van de aanvullende dotatie door de Franse Gemeenschap eindigen. Wat betreft de primaire uitgaven zou er, bij ongewijzigd beleid, enkel een positieve reële groei opgetekend worden voor de bezoldigingen (zie tabel 31 voor de evolutie van de determinanten), de sociale prestaties en de overdrachten aan de lagere overheid.

6.6. De Franse Gemeenschap

In tegenstelling tot de drie gewesten moet de Franse Gemeenschap wachten tot 2011 voor het herstel van haar vorderingensaldo, dat er in 2010 sterk op achteruitgaat (zie tabel 40). Bij gebrek aan fiscale bevoegdheden kan de Franse Gemeenschap immers niet profiteren van het herstel van de eigen fiscale ontvangsten, in tegenstelling tot de drie regio's, en wordt ze eveneens benadeeld door het correctiemechanisme van de BFW. De verbetering van het saldo zou zich doorzetten in 2012 en de daaropvolgende jaren, zij het in een trager tempo dan in 2011. Bij ongewijzigd beleid zou de Franse Gemeenschap een quasi begrotingsevenwicht realiseren in 2012 en vanaf 2013 toenemende overschotten kennen.

In 2010⁵² is de voornaamste oorzaak van de verslechtering van het vorderingensaldo van de Franse Gemeenschap de evolutie van de middelen afkomstig van de BFW, die haar voornaamste bron van inkomsten is. Die inkrimping van toegewezen fiscale ontvangsten is op haar beurt toe te schrijven aan de negatieve correctie in 2010 als gevolg van de overschatting van de parameters voor 2009 (zie tabel 29).

⁵² Zie het deel over de rekening van het Waals Gewest voor een overzicht van de twee reeksbreuken in de rekening van de Franse Gemeenschap in 2010. Hun impact betreft voornamelijk de aankopen van goederen en diensten, als ook de overdrachten naar de overige deelsectoren van de overheid.

De reële groei van de primaire ontvangsten bedraagt 2,8 % in 2010 (zie tabel 45) en wordt hoofdzakelijk gedragen door de uitkering van een aanvullende dotatie aan de Franse Gemeenschapscommissie (12,5 miljoen euro) en aan het Waals Gewest (100 miljoen euro). De reële groei van de bezoldigingen is beperkt tot 0,2 %, vooral als gevolg van een prijseffect, waarbij de groei van de indexering van de bezoldigingen kleiner is dan die van het indexcijfer van de consumptieprijzen.

Tabel 40 : Rekening van de Franse Gemeenschap
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Primair saldo	-116	-516	-13	175	210	352	497	642
Ontvangsten, waaronder	8746	8796	9576	9994	10299	10733	11183	11633
Eigen fiscale ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0
Toegewezen fiscale ontvangsten	7797	7735	8497	8894	9179	9593	10020	10448
uit de personenbelasting	2277	2237	2480	2575	2655	2763	2874	2983
uit btw	5520	5498	6017	6319	6524	6830	7146	7465
Niet-fiscale ontvangsten	665	698	701	714	727	740	755	769
Overdrachten binnen de overheid (1)	284	363	378	386	393	400	408	415
Primaire uitgaven	8862	9312	9589	9820	10089	10382	10685	10991
Finale primaire uitgaven, waaronder	6648	6866	7128	7343	7540	7756	7981	8207
Bezoldigingen	4367	4470	4636	4795	4940	5100	5266	5432
Aankopen van goederen en diensten	1015	1089	1123	1146	1167	1190	1214	1238
Investerings	214	213	224	228	232	236	241	245
Overdrachten aan gezinnen en izw's (1)	968	988	1040	1068	1094	1122	1151	1181
Overdrachten aan bedrijven	75	101	100	101	102	103	104	106
Overdrachten binnen de overheid, waaronder	2214	2446	2460	2477	2549	2625	2704	2784
Aan de lagere overheid	1792	1870	1924	1995	2061	2132	2205	2279
Aan de sociale zekerheid	0	0	0	0	0	0	0	0
Rentelasten	125	140	167	178	183	186	183	171
Vorderingensaldo	-241	-656	-180	-4	27	166	315	470

(1) De pensioenen van het statutair personeel zijn niet inbegrepen.

In 2011 nemen de toegewezen fiscale ontvangsten aanzienlijk toe (762 miljoen) als gevolg van gunstigere macro-economische parameters (zie tabel 28), alsook door een positieve correctie in 2011 voor de onderschatting van de in 2010 overgedragen middelen (zie tabel 29).

De negatieve reële groei van de uitgaven in 2011 (-0,5 %) vloeit voort uit de forse prijzenstijging (3,5 %), maar ook uit de verlaging van de aan het Waals Gewest uitgekeerde aanvullende dotatie van 100 miljoen naar 42,3 miljoen. De groei van de bezoldigingen blijft beperkt, omdat het nationaal indexcijfer van de consumptieprijzen sneller groeit dan de indexering van de bezoldigingen. We wijzen erop dat het ontwerp van sectoraal akkoord 2011-2012 met betrekking tot het onderwijs in de Franse Gemeenschap niet werd opgenomen in de projectie (zie de budgettaire gevolgen van dat akkoord in onderstaand kader).

Budgettaire gevolgen van het sectoraal akkoord 2011-2012 voor de onderwijssector in de Franse Gemeenschap

De onderstaande tabel toont de budgettaire gevolgen voor de Franse Gemeenschap van het sectoraal akkoord 2011-2012 voor de onderwijssector. Dat akkoord bevat de verhoging van de eindejaarstoelage (120 euro in 2011 en 80 euro in 2012) alsook diverse maatregelen ten gunste van sociale voordelen, wat zich vertaalt in een stijging van de primaire uitgaven vanaf 2011. Bovendien omvat dat akkoord ook een maatregel die de uitstapleeftijd in het stelsel van toelagen voorafgaand aan het rustpensioen (TBS) optrekt van 55 jaar tot 58 jaar voor leerkrachten die jonger zijn dan 53 jaar op 31 december 2011. Die maatregel maakt het mogelijk te besparen op die TBS-mogelijkheid vanaf 2014 en aldus de primaire uitgaven te verminderen. De inaanmerkingneming van dat sectoraal akkoord impliceert dat de Franse Gemeenschap pas een begrotingsevenwicht zou bereiken in 2014.

Tabel 41 : Begrotingsimpact van het sectoraal akkoord 2011-2012 voor de onderwijssector in de Franse Gemeenschap
(verschil in miljoen euro ten opzichte van de basisprojectie)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Primair saldo	-20	-37	-38	-27	-4	14
Ontvangsten	0	0	0	0	0	0
Primaire uitgaven, waaronder:	20	37	38	27	4	-14
Finale primaire uitgaven	16	29	30	21	3	-10
Overdrachten aan de lagere overheid	4	8	8	6	1	-3
Rentelasten	0	1	3	4	6	6
Vorderingensaldo	-20	-38	-41	-32	-10	7

In 2012 zouden de toegewezen fiscale ontvangsten ondersteund worden door de uitkering van het te weinig ontvangen bedrag in 2011 (zie tabel 29), waardoor de impact op de Franse Gemeenschap van het op kruissnelheid komen van de herfinanciering van de gemeenschappen die sinds 2002 van kracht is⁵³, gecompenseerd zou worden. De financiën van de Franse Gemeenschap zouden positief beïnvloed worden door het niet verlengen van de aanvullende dotaties die worden uitgekeerd aan het Waals gewest en aan de Franse Gemeenschapscommissie.

Over de periode 2012-2016 zou de reële groei van de ontvangsten 1,9 % bedragen, terwijl die van de primaire uitgaven slechts 0,7 %⁵⁴ bedraagt bij ongewijzigd beleid, waardoor het primair saldo zou verbeteren. Wat de toegewezen fiscale ontvangsten betreft, zou de reële groei van de toegewezen middelen uit btw (2,3 %) groter zijn dan die van de toegewezen middelen uit de personenbelasting (1,7 %), daar de demografische parameters gunstig evolueren voor de Franse Gemeenschap. Aan de uitgavenzijde zou er over de periode 2012-2016 enkel een positieve reële groei opgetekend worden voor de bezoldigingen (zie tabel 31 voor de evolutie van de determinanten), de sociale prestaties en de overdrachten naar de lagere overheid (die uitgavenpost omvat, onder andere, de lonen van de leerkrachten van de lagere overheid).

⁵³ De herfinanciering van de gemeenschappen voorzag in een forfaitaire verhoging van de btw-enveloppe van 2002 tot 2011 en in de koppeling van de btw-middelen aan de economische groei (indexering met 91 % van de economische groei) sinds 2007. Tijdens een overgangperiode worden die bijkomende middelen verdeeld volgens een verdeelsleutel die de "leerlingensleutel" – gunstig voor de Franse Gemeenschap – en de "verdeelsleutel PB" – gunstig voor de Vlaamse Gemeenschap – combineert. Op kruissnelheid wordt enkel de "verdeelsleutel PB" gebruikt.

⁵⁴ Dat percentage bedraagt 0,8 % indien het gecorrigeerd wordt voor het niet verlengen van de uitkering van de aanvullende dotatie aan het Waals Gewest en de Franse Gemeenschapscommissie in 2012. Op dezelfde manier bedraagt de reële groeivoet van de overdrachten aan de overige deelsectoren van de overheid 0,9 % wanneer een dergelijke correctie wordt doorgevoerd.

Tabel 42 : Uitgaven van de Franse Gemeenschap in reële termen¹
(groeivoeten in procent)

	2010	2011	Periodegemiddelde 2012-2016
Primaire uitgaven	2,8	-0,5	0,7
Finale primaire uitgaven, waaronder:	1,1	0,3	0,8
Bezoldigingen	0,2	0,2	1,2
Aankopen van goederen en diensten	5,0	-0,4	-0,1
Investerings	-2,7	1,8	-0,2
Overdrachten aan gezinnen en izw's	-0,1	1,7	0,5
Sociale prestaties	-2,1	0,5	1,3
Overige overdrachten	1,3	2,5	0,0
Overdrachten aan bedrijven	31,8	-4,7	-0,9
Overdrachten binnen de overheid	8,1	-2,8	0,5
p.m. ontvangsten	-1,6	5,2	1,9

1. Deflator: Nationaal Indexcijfer van de Consumptieprijzen

7. Energieverbruik en broeikasgasemissies

7.1. Methodologie

Het model HERMREG omvat een module die de regionale evolutie van het energieverbruik en van de broeikasgasemissies berekent. De resultaten van deze module worden hieronder voorgesteld.

De evolutie van de energiegebonden broeikasgasemissies werd berekend door emissiecoëfficiënten⁵⁵ toe te passen op het geregionaliseerd energieverbruik. De evolutie van het regionaal energieverbruik werd bekomen op basis van de methodologie beschreven in Bracke en Vandille (2005). Hierbij werd gewerkt met een regionale verdeelsleutel voor 2001 en werd de verdere evolutie berekend op basis van de veronderstelling dat er geen regionale verschillen zijn voor de evolutie van de energie-intensiteit⁵⁶ per bedrijfstak en energiedrager en voor de evolutie van de energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager. De resultaten die bekomen werden voor 2009 werden vergeleken met de voorlopige regionale energiebalansen van 2009. Om tot een realistischer resultaat te komen werden voor de elektriciteitssector, voor transport en voor de industrie de verdeelsleutels licht aangepast op basis van de informatie uit deze energiebalansen. De evolutie van de niet-energiegebonden broeikasgasemissies werd berekend op basis van een sharing-out methode waarbij de aandelen die gebruikt werden voor de uitsplitsing van de nationale evolutie constant werden gehouden en gelijk zijn aan de aandelen in de emissie-inventaris van 2009.

⁵⁵ De emissiefactoren voor de uitstoot van CO₂ zijn productgebonden en voor de verschillende regio's, bedrijfstakken en de gezinnen identiek. De emissiefactoren voor CH₄ en N₂O zijn impliciete emissiefactoren berekend door de emissies per bedrijfstak en van de gezinnen te delen door het overeenkomstig energieverbruik. De waarde bekomen voor 2009 wordt gebruikt als impliciete emissiefactor voor de projectieperiode. Die emissiefactoren kunnen verschillend zijn voor de verschillende regio's.

⁵⁶ De energie-intensiteit per bedrijfstak en energiedrager is de verhouding van het energieverbruik per bedrijfstak en energiedrager t.o.v. de toegevoegde waarde per bedrijfstak. De energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager wordt gedefinieerd als het energieverbruik van de gezinnen per energiedrager t.o.v. het beschikbaar inkomen van de gezinnen.

7.2. Context

België heeft zich ertoe verbonden in het Protocol van Kyoto zijn broeikasgasemissies met 7,5 % te verminderen in de periode 2008-2012 ten opzichte van het niveau van het referentiejaar⁵⁷. Dit stemt overeen met een toegewezen hoeveelheid van gemiddeld 134,8 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. De verdeelsleutel voor de inspanningen die de drie gewesten en de federale overheid moeten leveren om de doelstelling te behalen, werd vastgelegd in het akkoord van het Overlegcomité over de verdeling van de nationale lasten in 2004. Het Waals Gewest moet zijn uitstoot in vergelijking met 1990 met 7,5 % verminderen, het Vlaams Gewest met 5,2 % en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest mag zijn emissies laten stijgen met 3,4 %. Er werden dus meer emissierechten toegekend aan de gewesten dan België krijgt onder het Kyoto-Protocol. Om dit verschil te compenseren zou de federale overheid een pakket emissierechten aankopen op de internationale markt.

Tegen 2020 heeft Europa een aantal nieuwe doelstellingen vastgelegd. De Europese Unie wil haar broeikasgasemissies en het energieverbruik met 20 % verminderen t.o.v. 1990 en het aandeel hernieuwbare energie verhogen tot 20 %. De emissiereductie zal tegen 2020 oplopen tot 30 % als er een nieuwe internationale overeenkomst tot stand komt.

Bovenstaande doelstelling van een daling met 20 % van de broeikasgasemissies is omgezet naar aparte doelstellingen voor de sectoren die deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten (ETS-sectoren)⁵⁸ en de sectoren die niet onder het systeem vallen (non-ETS-sectoren)⁵⁹. Voor de broeikasgasemissies afkomstig van de ETS-sectoren geldt er een Europees systeem van plafonnering en uitwisseling. Die uitstoot moet tegen 2020 op Europees niveau dalen met 21 % t.o.v. 2005. Meer dan de helft van alle broeikasgasemissies valt niet onder de ETS. Voor die non-ETS-sectoren wordt tegen 2020 gestreefd naar een emissiereductie van 10 % ten opzichte van 2005 voor de EU in haar geheel. De Commissie heeft voor elke lidstaat een specifieke doelstelling gedefinieerd. Voor België is een reductiedoelstelling tegen 2020 van -15 % t.o.v. 2005 overeengekomen. Er is nog geen politieke beslissing genomen omtrent de regionale verdeling van het nationale objectief tegen 2020 voor de non-ETS-sectoren.

⁵⁷ 1990 is het referentiejaar voor alle broeikasgassen, behalve voor de gefluoreerde gassen. Voor de gefluoreerde gassen is het referentiejaar 1995.

⁵⁸ De sectoren die zouden deelnemen aan het Europees systeem voor handel in emissierechten na 2012 zijn de luchtvaartsector, de elektriciteitssector, de warmteproductie, de ijzer- en staalsector, de metaalsector, de chemiesector, de vervaardiging van niet-metaalhoudende minerale producten, de papier- en pulpsector en de niet-energiegebonden CO₂- en N₂O-procesemissies.

⁵⁹ Hieronder vallen gebouwen, vervoer, bouw, diensten, landbouw, afval en industriële installaties die onder de ETS-minimumdrempel van 25 000 ton CO₂ vallen.

7.3. Regionale evoluties van de broeikasgasemissies⁶⁰

In de volgende punten worden de resultaten van een regionalisering van de nationale projectie van de broeikasgasemissies die berekend werden m.b.v. het HERMES- en het HERMREG-model, besproken per gewest. Voorliggende regionale projectie kan echter verschillen van andere regionale projecties berekend door de gewesten omwille van technische redenen (verschillen in modellering en hypothesen). In volgende kader worden enkele kenmerken eigen aan het HERMES- en het HERMREG-model opgesomd. Daarnaast worden ook enkele belangrijke hypothesen en macro-economische evoluties die de resultaten voor de berekening van de broeikasgasemissies kunnen beïnvloeden, weergegeven.

REGIONALISERING VAN DE BROEIKASGASEMISSIES: SPECIFICITEIT VAN DE MACRO-ECONOMISCHE MODELLERING EN BELANG VAN DE PROJECTIEPARAMETERS

Bij de modellering van broeikasgasemissies heeft de keuze voor een bepaald model een belangrijke invloed op de vooruitzichten van de broeikasgasemissies. HERMES en HERMREG zijn macro-economische modellen (in tegenstelling tot de technisch-economische modellen die de gewesten gebruiken voor hun berekeningen⁶¹) waarvan de verschillende parameters bepaald worden door regressie-analyse voor de historische periode (over het algemeen voor de periode 1980-2008). De evolutie van de activiteit van de verschillende bedrijfstakken en economische agenten en de prijsevolutie van de verschillende energiedragers spelen een cruciale rol bij de berekening van de vooruitzichten voor de broeikasgasemissies in deze macro-economische modellen.

De huidige macro-economische context waarop de voorliggende vooruitzichten gebaseerd zijn - meer bepaald een zware economische crisis in de eurozone en in België in 2009 en een herstel vanaf 2010 - beïnvloeden in belangrijke mate de resultaten van deze nationale en regionale emissievoorzichten.

De hypothesen omtrent de evolutie van de energieprijzen⁶² spelen eveneens een belangrijke rol binnen het model bij het berekenen van de evolutie van de broeikasgasemissies zoals die verder in dit hoofdstuk wordt voorgesteld, via het mechanisme van de prijselasticiteiten en de invloed ervan op het energieverbruik.

Wat de modellering betreft, wordt het energieverbruik van de ondernemingen, zoals de andere productiefactoren (arbeid, kapitaal, andere intermediaire inputs), bepaald via productiefuncties die per bedrijfstak geschat werden. Deze houden met name rekening met een trendmatige daling van de energie-intensiteit. De allocatie van de factoren die door de functies bepaald wordt, hangt af van de vraag, van de relatieve prijzen van de verschillende inputs en van de technologische vooruitgang. De nationale energie-intensiteiten (uitgedrukt in procent van de toegevoegde waarde) die berekend werden per bedrijfstak en energiedrager, worden vervolgens toegepast op de regionale toegevoegde waarden om het regionale energieverbruik te bepalen volgens de methodologie beschreven in Bracke en Vandille (2005). Vervolgens worden hierop emissiecoëfficiënten toegepast.

De allocatiemodule voor de particuliere consumptie, die een inschatting geeft van het energieverbruik voor de verwarming van gebouwen en wegvervoer door de gezinnen, speelt ook een belangrijke rol. De allocatiemodule bestaat uit regressievergelijkingen waarbij het beschikbaar inkomen per hoofd, de relatieve prijzen van de verschillende bestedingscategorieën, demografische variabelen en het aantal graaddagen (voor het energieverbruik voor verwarming) het budgetaandeel voor het energieverbruik voor verwarming en wegvervoer bepalen. Het nationaal energieverbruik werd dan verder uitgesplitst over de gewesten op basis van de veronderstelling dat er geen regionale verschillen zijn voor de evolutie van de energie-intensiteit van de gezinnen per energiedrager (zie Bracke en Vandille (2005)).

De demografische evoluties (voor de huidige oefening gebaseerd op de evoluties uit Federaal Planbureau (zie punt 3.2)) beïnvloeden eveneens de resultaten bekomen met HERMES en HERMREG. Ten slotte hanteren de voorliggende vooruitzichten als hypothese voor het aantal graaddagen voor de periode 2011-2016 het gemiddeld aantal graaddagen 16,5/16,5 van de laatste vijftien jaar inclusief 2010.

⁶⁰ De energiebalans voor 2009, 2010, 2015 en 2016 en de evolutie van de verschillende broeikasgassen (CO₂, CH₄, N₂O en gefluoreerde gassen) worden weergegeven in de bijlage.

⁶¹ De resultaten bekomen met de technisch-economische modellen van de gewesten zijn met name gebruikt in het kader van het laatste rapport van de Nationale Klimaatcommissie voor de Europese Commissie over de evaluatie van de verwachte vooruitgang, zie Nationale Klimaatcommissie (2011).

⁶² De regionale projectie 2010-2016 is gebaseerd op hypothesen omtrent de evolutie van de energieprijzen die alle beschikbare informatie tot en met midden april 2011 integreren. De prijs voor een vat Brentolie die in het HERMES- en het HERMREG-model weerhouden werd, zou gemiddeld 111,5 dollar bedragen in de periode 2010-2016.

7.3.1. Rijk

In 2009 daalden de broeikasgasemissies met 7,9 % ten gevolge van de economische crisis en in 2010 namen ze opnieuw toe met 4,3 %. Ondanks de sterke toename van de uitstoot in 2010 bleef het niveau van de uitstoot onder het niveau van 2008, namelijk 129,8 Mt CO₂-equivalenten in 2010 tegen 135,2 Mt CO₂-equivalenten in 2008. Vervolgens zouden de emissies zich stabiliseren in de periode 2011-2016. In 2016 zouden ze zelfs meer dan 10 % onder het niveau van het referentiejaar dalen.

Dat gunstig resultaat is vooral te danken aan de stabilisering van het energieverbruik mede onder impuls van de hoge energieprijzen en structurele wijzigingen in het energieverbruik. Ook de daling van de CH₄ en de lichte toename van de N₂O-emissies dragen bij tot dit resultaat. De uitstoot van de niet-energiegebonden CO₂-emissies zou jaarlijks blijven toenemen tijdens de projectieperiode. De uitstoot van gefluoreerde gassen zou eveneens jaarlijks toenemen tijdens de projectieperiode, maar zou beduidend onder het niveau van het referentiejaar blijven.

De uitstoot afkomstig van transformatie van energie (elektriciteitsproductie en energiesector) is in 2009 met 1,6 % gedaald mede door de sluiting van verschillende cokes- en hoogovens en ondanks een belangrijke productieverhoging (op basis van aardgas) ten gevolge van de sterke toename van de export van elektriciteit naar Frankrijk. In 2010 nam de elektriciteitsproductie toe door de toename van de binnenlandse vraag en hernam de activiteit in de staalsector. Hierdoor nam de uitstoot sterk toe in 2010. In de periode 2011-2016 zou de uitstoot licht toenemen met gemiddeld 0,8 % per jaar. De uitstoot zou 29,5 Mt bedragen in 2016 tegenover 30,1 Mt in 1990. Een betere energie-efficiëntie dankzij de stoom- en gasturbine-installaties (STEG's) en centrales met warmtekrachtkoppeling (WKK) en de stijgende elektriciteitsproductie op basis van hernieuwbare energiebronnen zouden een gunstig effect hebben op de emissies gedurende de projectieperiode.

In 2009 nam de energiegebonden uitstoot van de industrie met 21 % af door de sterke terugval van de industriële productie vooral in de energie-intensieve zware industrie als gevolg van de economische crisis. In 2010 is de uitstoot echter met 8,5 % toegenomen door de herneming van de industriële productie. Vervolgens zou de uitstoot zich over de periode 2011-2016 stabiliseren dankzij de toepassing van efficiëntere technologieën mede onder impuls van de aanhoudend hoge energieprijzen, het toenemend gebruik van hernieuwbare energiebronnen en het gevoerde klimaatbeleid (het Nationaal toewijzingsplan voor 2008-2012 en de sectorakkoorden). De uitstoot zou dan 24,1 Mt bedragen in 2016 tegenover 33 Mt in 1990.

De uitstoot afkomstig van transport is in 2009 met 2,9 % gedaald als gevolg van de economische crisis en in 2010 daalde de uitstoot verder met 0,4 %. Vervolgens zouden de emissies verder licht afnemen in de periode 2011-2016. Gedurende de projectieperiode zouden de toename van het aantal voertuigen met een lage uitstoot dankzij het succes van fiscale maatregelen en het gebruik (hoewel beperkt) van biobrandstoffen geleidelijk aan een effect hebben op de uitstoot. De uitstoot zou 25,1 Mt bedragen in 2016 tegenover 20,5 Mt in 1990.

In 2009 daalde de uitstoot afkomstig van de verwarming van gebouwen met 5,2 % door de economische crisis. Door de heropleving van de economie in 2010 en de koudere temperaturen steeg de uitstoot opnieuw. De uitstoot zou afnemen (gemiddelde daling van 1,6 % per jaar) in de periode 2011-2016. De hoge energieprijzen, de structurele wijziging van het energieverbruik (stijging van het aandeel van aardgas) en het klimaatbeleid zouden een gunstig effect hebben op de uitstoot gedurende de projectieperiode. De uitstoot zou in 2016 25,9 Mt bedragen tegen 27,6 Mt in 1990.

In 2010 nam de uitstoot afkomstig van de industriële processen opnieuw toe na een sterke daling in 2009. De uitstoot zou verder toenemen in de periode 2011-2016. De landbouwemissies zouden zich quasi stabiliseren gedurende de projectieperiode en de emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen met gemiddeld 4,4 % per jaar.

Volgens de economische vooruitzichten 2010-2016 zou het niveau van de broeikasgasemissies gemiddeld 129,4 Mt CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012. Dit niveau moet echter niet vergeleken worden met het maximum dat voor België werd vastgelegd in het kader van het Protocol van Kyoto. Een groot deel van de daling van de broeikasgasemissies is immers toe te schrijven aan de energie-intensieve sectoren die deel uitmaken van de zogenaamde ETS-sector van het emissiehandelssysteem en die bijzonder getroffen zijn door de economische crisis. Voor die sectoren worden de emissiequota (en niet de emissies) die werden toegekend in het Nationaal toewijzingsplan 2008-2012, in rekening gebracht om te verifiëren of België voldoet aan zijn Kyoto-doelstelling⁶³. Zonder de ETS-sector (en de emissiequota die hem toegekend werden in het Nationaal toewijzingsplan 2008-2012) zou de impliciete Kyoto-doelstelling voor de andere sectoren (de zogenaamde niet-ETS-sectoren) ongeveer 76,3 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Volgens onze berekeningen zou de uitstoot van de niet-ETS-sectoren gemiddeld ongeveer 75,9 Mt CO₂-equivalenten bedragen voor de periode 2008-2012. De Kyoto-doelstelling zou dus behaald worden voor wat betreft de non-ETS-sectoren. Er blijven evenwel een aantal onzekerheden, m.b.t. bijvoorbeeld energieprijzen of klimatologische omstandigheden, die een impact op deze resultaten kunnen hebben.

⁶³ Volgens voorliggende projectie zou de uitstoot van de ETS-sector 53,5 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012 en dus onder het toegewezen plafond van 58,5 Mt CO₂-equivalenten uitkomen.

7.3.2. Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In 2009 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ongeveer 4 Mt CO₂-equivalenten en vertegenwoordigden de emissies 3 % van de nationale emissies. De emissies waren hoofdzakelijk afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector).

Gedurende de periode 2010-2016 zouden de totale broeikasgasemissies licht toenemen met gemiddeld 0,8 % per jaar. In 2016 zou het niveau van de emissies in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 4,3 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegenover 4 Mt in het referentiejaar. Hierbij zou 2,7 Mt CO₂-equivalenten afkomstig zijn van de verwarming van gebouwen tegenover 2,6 Mt in het referentiejaar. De uitstoot afkomstig van transport zou 0,9 Mt bedragen, dit zou evenveel bedragen als in het referentiejaar. De toename van de emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zou gemiddeld 0,9 % per jaar bedragen in de periode 2010-2016 terwijl de emissies afkomstig van transport zouden afnemen met gemiddeld 0,7 % per jaar.

De doelstelling voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een toename van de uitstoot met maximum 3,475 % in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op 4,0 Mt CO₂-equivalenten vastgelegd. Dat komt neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 4,2 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. Ondanks een jaarlijkse gemiddelde toename van de totale broeikasgasemissies met 0,8 % gedurende de projectieperiode zou de uitstoot gemiddeld 4,2 Mt CO₂-equivalenten bedragen per jaar in de periode 2008-2012 en dus gelijk zijn aan de vooropgestelde doelstelling.

7.3.3. Vlaams Gewest

In 2009 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Vlaams Gewest ongeveer 80 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met bijna 7 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. het referentiejaar. De emissies vertegenwoordigden 65 % van de nationale emissies. De sectoren die in het Vlaams Gewest een belangrijk aandeel hadden in de evolutie van de broeikasgasemissies zijn de transformatie van energie, de transportsector, de industrie (wat betreft de energiegebonden emissies) en de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector).

Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies toenemen met gemiddeld 0,1 % per jaar. In 2016 zou het niveau van de emissies in het Vlaams Gewest 80,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen. Dit zou 6,3 Mt minder zijn dan in het referentiejaar. De emissies afkomstig van de transformatie van energie namen in 2009 met 0,5 % toe omwille van een belangrijke productieverhoging van elektriciteit door de sterke toename van de export. In 2010 nam de uitstoot verder toe (3,3 %) door een toename van de binnenlandse vraag. Vervolgens zou de uitstoot in de periode 2011-2016 gematigd toenemen met gemiddeld 0,7 % per jaar. In 2016 zou de uitstoot dan 24,3 Mt bedragen tegenover 23,2 Mt in het referentiejaar. De energiegebonden emissies afkomstig van de industrie namen in 2009 met 3,5 % af omwille van belangrijke productiebeperkingen als gevolg van de economische crisis. De uitstoot zou in de periode 2010-2016 met gemiddeld 0,9 % per jaar afnemen dankzij de verhoogde toepassing van energiebesparende technologieën onder impuls van aanhoudend hoge energieprijzen en mede door het gevoerde klimaatbeleid (Nationaal toewijzingsplan 2008-2012 en de sectorakkoorden). De uitstoot zou dan 13,6 Mt bedragen in 2016 tegenover 15,1 Mt in het referentiejaar. De energiegebonden emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen zouden met gemiddeld 0,7 % per jaar afnemen gedurende de projectieperiode en 16,2 Mt bedragen in 2016 tegenover 16,5 Mt in 1990. De transportemissies namen sterk af in 2009 en zouden afnemen met gemiddeld -0,6 % per jaar tijdens de periode 2010-2016. De uitstoot zou 14,3 Mt bedragen in 2016 tegen 12,5 Mt in 1990. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden toenemen gedurende de projectieperiode terwijl de emissies afkomstig afval zouden afnemen. De uitstoot afkomstig van landbouw zou zeer licht toenemen.

De doelstelling voor het Vlaams Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een vermindering met 5,2 % van de uitstoot in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Vlaams Gewest op 87,0 Mt CO₂-equivalenten vastgelegd. Dit komt dus neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 82,5 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. Volgens deze vooruitzichten zou de uitstoot gemiddeld 80,6 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012. Zonder de ETS-sector zouden de emissies (niet-ETS-sector) gemiddeld ongeveer 45 Mt CO₂-equivalenten bedragen⁶⁴. Dit moet verder vergeleken worden met een impliciete niet-ETS doelstelling van 45,6 Mt CO₂-equivalenten. De Kyoto-doelstelling zou dus eveneens gehaald worden volgens voorliggende vooruitzichten voor het Vlaams Gewest.

⁶⁴ De uitstoot van de ETS-sector zou 35,6 Mt CO₂-equivalenten bedragen en dus onder de emissiequota die hem toegekend werden in de periode 2008-2012 uitkomen.

7.3.4. Waals Gewest

In 2009 bedroeg de uitstoot van de broeikasgassen van het Waals Gewest ongeveer 40 Mt CO₂-equivalenten. Dit betekende een daling met bijna 8,5 Mt CO₂-equivalenten t.o.v. het referentiejaar. De emissies vertegenwoordigden 32 % van de nationale emissies. In het Waals Gewest werd de evolutie van de broeikasgasemissies vooral bepaald door de evolutie van de industriële emissies, de transportemissies en de uitstoot afkomstig van de verwarming van gebouwen (residentiële sector en tertiaire sector).

Gedurende de projectieperiode zouden de totale broeikasgasemissies toenemen met gemiddeld 1,5 % per jaar. In 2016 zou het niveau van de emissies in het Waals Gewest 44,7 Mt CO₂-equivalenten bedragen tegenover 54,7 Mt in het referentiejaar. Hierbij zouden de energiegebonden emissies afkomstig van de industrie 10,5 Mt bedragen tegenover 17,7 Mt in 1990. In 2009 daalde de uitstoot met meer dan 40 % door belangrijke productiebeperkingen o.a. in de staalsector omwille van de wereldwijde economische groeivertraging. Vervolgens nam de uitstoot in 2010 opnieuw sterk toe (herneming van de staalnijverheid). Over de periode 2011-2016 zou de uitstoot met gemiddeld -0,8 % per jaar afnemen. Net zoals in het Vlaams Gewest zouden de sectorakkoorden de evolutie van het energieverbruik van de industrie gunstig beïnvloeden. De emissies afkomstig van transport zouden gedurende de projectieperiode afnemen met gemiddeld 0,4 % per jaar en de emissies afkomstig van de verwarming van gebouwen met gemiddeld 1 % per jaar. De uitstoot zou in 2016 respectievelijk 9,9 en 6,9 Mt bedragen tegenover 7,1 en 8,5 Mt in het referentiejaar. De emissies afkomstig van de industriële processen zouden toenemen met gemiddeld 2,6 % per jaar en zouden 7,7 Mt bedragen in 2016 tegenover 6,4 Mt in 2009. De emissies afkomstig van afvalverwerking zouden afnemen gedurende de projectieperiode. De uitstoot afkomstig van landbouw zou zeer licht toenemen.

De doelstelling voor het Waals Gewest in het kader van het Protocol van Kyoto is een vermindering met 7,5 % van de uitstoot in de periode 2008-2012 ten opzichte van het referentiejaar. In het referentiejaar is de uitstoot van de broeikasgassen voor het Waals Gewest op 54,7 Mt CO₂-equivalenten vastgelegd. Dat komt dus neer op een toegewezen hoeveelheid van maximum 50,6 Mt CO₂-equivalenten per jaar gedurende de periode 2008-2012. Volgens voorliggende vooruitzichten zou de uitstoot gemiddeld 44,5 Mt CO₂-equivalenten bedragen in de periode 2008-2012. Rekening houdend met de ETS-sector en de emissiequota die hem toegekend werden in het Nationaal toewijzingsplan 2008-2012 zou de impliciete doelstelling voor de sectoren die geen deel uitmaken van het emissiehandelssysteem 29 Mt CO₂-equivalenten bedragen⁶⁵. Volgens voorliggende vooruitzichten zou de uitstoot van de niet-ETS-sector gemiddeld 27 Mt bedragen voor de periode 2008-2012 en dus onder het te behalen objectief uitkomen. De Kyoto-doelstelling zou dus eveneens gehaald worden volgens voorliggende vooruitzichten voor het Waals Gewest.

⁶⁵ De uitstoot van de ETS-sector zou 17,6 Mt CO₂-equivalenten bedragen en dus onder de emissiequota die hem toegekend werden in de periode 2008-2012 uitkomen.

Tabel 43: Evolutie van de totale broeikasgasemissies per sector

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2010-2016[3]	Gemiddelden 2008- 2012[2,3]
Het Rijk							
1. Energie	112,2	102,2	107,2	106,0	105,2	0,4	106,4
1.A. Verbranding van brandstoffen	111,3	101,7	106,7	105,5	104,6	0,4	105,8
1.A1. Transformatie van energie	30,1	26,4	28,1	29,8	29,5	1,6	27,9
1.A2. Industrie	33,0	22,2	24,1	24,4	24,1	1,2	24,4
1.A3. Transport	20,5	26,1	26,0	25,1	25,1	-0,5	25,7
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	27,6	27,0	28,5	26,2	25,9	-0,6	27,8
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,9	0,5	0,5	0,5	0,5	0,2	0,5
2. Industriële processen	17,1	11,5	11,8	13,5	13,9	2,7	12,3
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,2
4. Landbouw	12,6	9,6	9,6	9,7	9,7	0,1	9,6
5. Afval	3,5	1,0	0,9	0,7	0,7	-4,4	0,9
Totaal	145,7	124,5	129,8	130,2	129,6	0,6	129,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest							
1. Energie	3,9	3,8	4,1	4,0	4,0	0,6	4,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	3,9	3,8	4,0	3,9	4,0	0,6	3,9
1.A1. Transformatie van energie	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	2,1	0,3
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,9	0,1
1.A3. Transport	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	-0,7	0,9
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	0,9	2,7
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
2. Industriële processen	0,0	0,2	0,2	0,2	0,3	5,2	0,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0
Totaal	4,0	4,1	4,3	4,3	4,3	0,8	4,2
Waals Gewest							
1. Energie	40,3	29,1	33,8	32,7	32,4	1,5	32,9
1.A. Verbranding van brandstoffen	40,1	29,0	33,7	32,6	32,3	1,5	32,8
1.A1. Transformatie van energie	6,6	3,6	4,6	4,9	4,9	4,3	4,4
1.A2. Industrie	17,7	7,6	11,0	10,7	10,5	4,7	10,6
1.A3. Transport	7,1	10,3	10,2	9,9	9,9	-0,4	10,1
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	8,5	7,4	7,8	7,0	6,9	-1,0	7,6
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
2. Industriële processen	8,4	6,4	6,6	7,5	7,7	2,6	7,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
4. Landbouw	4,8	4,2	4,2	4,2	4,3	0,1	4,2
5. Afval	1,2	0,3	0,3	0,3	0,3	-2,7	0,3
Totaal	54,7	40,1	45,0	44,8	44,7	1,5	44,5

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2010-2016[3]	Gemiddelden 2008- 2012[2;3]
Vlaams Gewest							
1. Energie	68,0	69,2	69,4	69,3	68,8	-0,1	69,4
1.A. Verbranding van brandstoffen	67,3	68,9	69,0	69,0	68,4	-0,1	69,1
1.A1. Transformatie van energie	23,2	22,5	23,3	24,6	24,3	1,1	23,2
1.A2. Industrie	15,1	14,5	13,0	13,6	13,6	-0,9	13,7
1.A3. Transport	12,5	14,9	14,8	14,3	14,3	-0,6	14,7
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	16,5	17,0	18,0	16,4	16,2	-0,7	17,5
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,7	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,4
2. Industriële processen	8,7	4,9	5,0	5,7	5,9	2,9	5,1
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
4. Landbouw	7,9	5,4	5,4	5,4	5,4	0,1	5,4
5. Afval	2,2	0,6	0,6	0,5	0,4	-5,5	0,6
Totaal	87,0	80,2	80,5	81,0	80,7	0,1	80,6

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2009 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2009 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2011 in het kader van het Besluit 280/2004, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2009 met HERMES en HERMREG.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2010-2016.

8. Besluit

Om in te spelen op de groeiende vraag naar instrumenten die in staat zijn regionale economische vooruitzichten op te stellen, zijn het Federaal Planbureau en de drie gewestelijke studiediensten (BISA, IWEPS en SVR) eind 2005 gestart met de ontwikkeling van een multiregionaal en multisectoraal model: HERMREG. In zijn huidige versie kan HERMREG geklasseerd worden in de categorie van top-down macro-econometrische middellangetermijnmodellen. HERMREG sluit perfect aan bij het nationale HERMES-model dat de nationale en internationale context levert aan HERMREG.

Met deze versie van HERMREG werden regionale middellangetermijnvooruitzichten tot en met 2016 opgesteld m.b.t. het bbp, werkgelegenheid, beroepsbevolking, pendel, werkloosheid, loonmassa, investeringen en productiviteit. Het model bevat eveneens een berekeningsmodule voor het energieverbruik en de broeikasgasemissies (BKG). Die module maakt het mogelijk de nationale BKG-vooruitzichten regionaal op te delen. Daarnaast werden er in 2010 twee nieuwe modules toegevoegd: een module overheidsfinanciën die vooruitzichten aangaande de inkomsten en de uitgaven geeft voor de verschillende gewesten en gemeenschappen (met uitzondering van de Duitstalige Gemeenschap en de drie Gemeenschapscommissies), en een module bestemd voor de berekening van de inkomens van de huishoudens per gewest.

De regionale projecties zijn perfect coherent met de nationale vooruitzichten gepubliceerd in mei 2011. Ze zijn dus gebaseerd op een internationaal scenario dat gekenmerkt wordt door een economisch herstel dat zich op mondiaal niveau bevestigde in de loop van 2010 en zich in 2011 en 2012 zou voortzetten dankzij de dynamiek van de opkomende landen. De groei in de eurozone zou echter broos en ongelijkmatig blijven. In dit gunstige scenario zou de groei van de Belgische economie 2,2 % per jaar bedragen in 2011-2012-eenbevestiging van de duidelijk betere prestatie dan die van de eurozone sinds het uitbreken van de crisis- en dat groeitempo zou aanhouden op middellange termijn.

De recessie van 2009 zou Vlaanderen en Wallonië zwaarder hebben getroffen dan Brussel. De regionale bbp's zouden gedaald zijn met iets meer dan 3 % in de eerste twee gewesten tegenover minder dan 0,5 % in Brussel. In 2010 zouden de drie gewesten terug aangeknoopt hebben met een positieve groei, maar de herneming van de buitenlandse vraag zou het Waalse en Vlaamse Gewest meer ten goede komen dan het Brusselse Gewest (waarvan het bbp slechts zou zijn toegenomen met 1,9 % tegenover 2,1 % en 2,0 % in respectievelijk Vlaanderen en Wallonië). De Vlaamse groei zou ook in 2011 hoger zijn dan in de twee andere gewesten. Op middellange termijn (periode 2013-2016) zouden de gewesten een groei realiseren die vergelijkbaar is met die voor het uitbreken van de crisis. Tijdens de volledige projectieperiode zou er tussen de gewesten een groeiverschil ten voordele van Vlaanderen blijven bestaan, maar dat verschil zou wel kleiner zijn dan in het verleden.

De werkgelegenheid nam opnieuw toe in de drie gewesten in 2010 en deed daarmee de terugval in Vlaanderen en Wallonië het voorgaande jaar teniet. De binnenlandse werkgelegenheid is met ongeveer 0,7 % gestegen zowel in Vlaanderen als in Wallonië en met 0,5 % in Brussel. Vanaf 2011 zou de binnenlandse werkgelegenheid van elke gewest in hetzelfde ritme stijgen als voor de crisis, rond een nationaal gemiddelde van 1 % per jaar, of ongeveer 7 000 bijkomende banen per jaar in het Brussels Gewest tussen 2012 en 2016, 28 000 banen per jaar in Vlaanderen en bijna 13 000 banen per jaar in Wallonië over dezelfde periode. In totaal zou over de periode 2010-2016 de werkgelegenheid gestegen zijn met 41 000 eenheden in Brussel, met 72 000 in Wallonië en met 169 000 eenheden in Vlaanderen.

In 2010 vertonen de werkloosheidsgraden⁶⁶ uiteenlopende evoluties: stagnering voor het Vlaams Gewest, zeer lichte daling voor het Waals Gewest en stijging voor het Brussels Gewest. In 2011 zou de werkloosheidsgraad blijven dalen in Wallonië en ook afnemen in Vlaanderen. Op middellange termijn zou de vermindering van de werkloosheidsgraad algemeen zijn en schommelen tussen 1,3 en 1,7 punt in het totaal over de periode 2011-2016: de groei van de werkende beroepsbevolking in elk gewest zou inderdaad systematisch die van het respectieve arbeidsaanbod overtreffen. De sterkste daling heeft betrekking op Brussel (-1,7 punt tussen 2011 en 2016) en nochtans kent dit gewest nog steeds een dynamische stijging van het arbeidsaanbod (gemiddeld 1,6 % per jaar). De groei van de Brusselse werkende beroepsbevolking zou inderdaad hoog zijn (gemiddeld 2,1 % per jaar) ondersteund door de groei van de Brusselse binnenlandse werkgelegenheid (1 %) en door de daling van het negatief Brussels pendelsaldo.

De daling van de Waalse werkloosheidsgraad zou 1,5 procentpunt bedragen tussen 2011 en 2016. Die daling is het resultaat van een gunstige evolutie van de werkende beroepsbevolking in Wallonië (gemiddeld 1 % per jaar) samen met een groei van het arbeidsaanbod die begrensd is op gemiddeld 0,6 % per jaar (tegenover gemiddeld 0,9 % over de periode 2003-2009). Tot slot zou de Vlaamse werkloosheidsgraad ook dalen met 1,3 % per jaar tussen 2011 en 2016. Die daling die iets minder groot is dan voor Wallonië (maar de Vlaamse werkloosheidsgraad ligt uiteraard op een lager niveau) is het gevolg van een minder sterke toename van de werkende beroepsbevolking (voor een identieke groei van het arbeidsaanbod).

Tegen 2016 zouden de regionale werkloosheidsgraden duidelijk lager zijn dan in 2008: 6,8 % in Vlaanderen (-0,6 procentpunt ten opzichte van 2008), 19,5 % in Brussel (-0,1 punt) en 15,7 % in Wallonië (-1,4 punt). Die cijfers stemmen overeen met respectievelijk 214 200, 117 500 en 264 300 werklozen.

Na een zware terugval in 2009 in de drie gewesten zou de productiviteitsgroei terug hernemen in 2010 en dit op een relatief gelijke wijze in de drie gewesten. Op middellange termijn zouden de regionale productiviteitswinsten convergeren naar het nationaal gemiddelde van 1,1 %, zoals reeds geobserveerd vóór de crisis, met een licht verschil in het voordeel van Vlaanderen in de

⁶⁶ Berekend op basis van het aantal werklozen inclusief de volledig uitkeringsgerechtigde niet-werkzoekende oudere werklozen, volgens administratieve bronnen en FPB-concept.

periode 2013-2016. Wat de reële lonen betreft, zij zijn sterk gedaald in 2010 en zouden in 2011 nog verder dalen in de marktbedrijfstakingen. Vanaf 2012 zouden ze terug stijgen, en zou hun groei zelf versnellen op middellange termijn, met een groeiverschil in het voordeel van Vlaanderen (van 0,2 procentpunt per jaar in de periode 2013-2016 tegenover het nationaal gemiddelde).

Het HERMREG-model berekent ook regionale vooruitzichten voor de broeikasgasemissies. Volgens die vooruitzichten zouden de broeikasgasemissies zich stabiliseren tussen 2011 en 2016 zowel op nationaal niveau als op regionaal niveau. Niettegenstaande verschillende factoren de resultaten op significante wijze kunnen beïnvloeden, zouden alle gewesten de doelstellingen behalen die hen zijn toegewezen in het kader van het Kyoto-protocol.

Tot slot is het belangrijk erop te wijzen dat deze top-downversie van het HERMREG-model voortdurend evolueert. Met de laatste versie van het model is het mogelijk regionale projecties te leveren voor de rekening van de gezinnen en de rekeningen van de regionale overheden.

Het beschikbaar inkomen zou over de periode 2010-2016 het snelst toenemen in Brussel, het minst snel in Wallonië en Vlaanderen zou een mediaanpositie innemen. De belangrijkste componenten van het Brusselse primaire inkomen (lonen, inkomen van de zelfstandigen en inkomen uit vermogen) zouden aanzienlijk sterker groeien dan het nationaal gemiddelde, terwijl het omgekeerde zich zou voordoen voor het Waals Gewest, in het bijzonder wat het inkomen van de zelfstandigen betreft. Die ontwikkelingen zouden gedeeltelijk gecompenseerd worden door de groei van de fiscale en parafiscale heffingen, die hoger dan het rijks-gemiddelde is in Brussel en lager in Wallonië. De Waalse gezinnen zouden bovendien kunnen rekenen op iets hogere groei van de totale sociale uitkeringen dan het nationaal gemiddelde tussen 2010 en 2016.

In combinatie met de demografische vooruitzichten voor elke regio, zou de verwachte inkomensevolutie over de periode 2010-2016 leiden tot een snellere groei van het beschikbaar inkomen per inwoner in Vlaanderen en Wallonië (respectievelijk 3 % en 2,9 %) dan in Brussel (2,6 %), door de relatief sterkere toename van de Brusselse bevolking op middellange termijn.

Wat de overheidsfinanciën betreft, zou de gezamenlijke rekening van de gemeenschappen en gewesten, bij ongewijzigd beleid, terug in evenwicht zijn vanaf 2012, dankzij een begrotingsoverschot van het Vlaams Gewest (inclusief de Vlaamse Gemeenschap). De rekening van de Franse Gemeenschap zou tegen het einde van de periode eveneens een overschot vertonen, terwijl het Waals Gewest zou evolueren naar een quasi begrotingsevenwicht. Het Brussel Gewest zou daarentegen, zonder bijkomende maatregelen, met een tekort geconfronteerd blijven op het einde van de projectieperiode. We merken op dat de maatregelen genomen na midden april 2011, niet werden opgenomen in deze vooruitzichten.

In de komende jaren worden ook andere regionale ontwikkelingen in overweging genomen, zoals de modellering van de productiefuncties en de geleidelijke invoering van een bottom-upstructuur in het model.

9. Bibliografie

- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008a), Uitwerking van een regionaal projectiemodel, een eerste toepassing van het HERMREG model op de nationale economische vooruitzichten 2007-2012, FPB – BISA – IWEPS – SVR, januari 2008.
- Bassilière, D., Bossier, F., Caruso, F., Hoorelbeke, D., Lohest, O. (2008b), Vijfentwintig jaar regionale ontwikkelingen - Een overzicht op basis van de databank van het HERMREG-model, Planning Paper 104, FPB – BISA – IWEPS – SVR, april 2008.
- Bassilière, D., Baudewyns, D., Bossier, F., Bracke, I., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D. (2008c), Regionale economische vooruitzichten 2007-2013, september 2008.
- Bassilière, D., Baudewyns, D., Bossier, F., Bracke, I., Caruso, F., Hendrickx, K., Hoorelbeke, D., Laine, B., Meunier, O. (2010), Regionale economische vooruitzichten 2009-2015, juli 2010.
- Bracke, I., Vandille, G. (2005), Regionale emissievooruitzichten, Working Paper 5-05, FPB, maart 2005.
- Federaal Planbureau (2011), Economische vooruitzichten 2011-2016, mei 2011.
- Gentil, Gina (2008), Regionalisering van de rekening van de Gemeenschappen en Gewesten: methodologie en resultaten, Federaal Planbureau, REPO 2706, december 2008.
- Instituut van de Nationale Rekeningen (2010), Regionale rekeningen 2000-2009.
- Laloy, L. (2009), Rémunérations et pensions des salariés des administrations publiques : hypothèses et méthodologies de projection dans les Perspectives économiques 2009-2014 de mai 2009, Federaal Planbureau, nota ADDG 6934, december 2009.
- Nationale Klimaatcommissie (2011), Report by Belgium for the Assessment of Projected Progress, mei 2011.
- United Nations Framework Convention on Climate Change (2007), Report of the Review of the Initial Report of Belgium, december 2007.

10. Bijlage

10.1. Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en de werkgelegenheid

Tabel 44: Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Brussels Hoofdstedelijk Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	Gemiddelden		
						1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
1.2. Energie	0,04	0,14	0,13	0,10	0,09	0,16	0,17	0,10
1.3. Verwerkende nijverheid	-0,32	0,09	0,04	0,09	0,01	0,02	-0,13	0,04
a. Intermediaire goederen	-0,02	0,09	0,01	0,03	-0,01	-0,01	0,01	0,01
b. Uitrustingsgoederen	-0,16	0,05	0,02	0,03	0,01	0,03	-0,06	0,02
c. Verbruiksgoederen	-0,14	-0,05	0,01	0,03	0,01	0,01	-0,07	0,00
1.4. Bouw	-0,04	-0,01	0,07	0,04	0,01	0,00	0,03	0,02
1.5. Marktdiensten	-0,51	1,33	1,61	1,80	1,78	2,25	0,88	1,70
a. Vervoer en communicatie	-0,40	0,02	-0,01	0,16	0,26	0,71	-0,09	0,18
b. Handel en horeca	-0,89	0,32	0,22	0,31	0,19	-0,21	-0,11	0,23
c. Krediet en verzekeringen	0,05	0,32	0,56	0,39	0,30	1,24	0,26	0,35
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,05	0,06	0,24	0,09	0,15	0,19	0,03	0,14
e. Overige marktdiensten	0,67	0,61	0,61	0,85	0,88	0,32	0,80	0,80
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,33	0,17	0,10	0,31	0,28	0,23	0,32	0,24
a. Overheid en onderwijs	0,33	0,18	0,12	0,32	0,29	0,22	0,34	0,25
b. Huishoudelijke diensten	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,01	-0,01	-0,01
1.7. Totaal	-0,50	1,72	1,95	2,33	2,17	2,66	1,28	2,10
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2.2. Energie	0,03	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01	0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,18	-0,24	-0,10	-0,14	-0,09	-0,13	-0,28	-0,12
a. Intermediaire goederen	-0,02	-0,07	-0,04	-0,05	-0,03	-0,04	-0,05	-0,04
b. Uitrustingsgoederen	-0,07	-0,07	-0,01	-0,04	-0,03	-0,04	-0,10	-0,03
c. Verbruiksgoederen	-0,09	-0,10	-0,05	-0,04	-0,03	-0,06	-0,12	-0,05
2.4. Bouw	-0,01	-0,01	0,04	0,03	-0,01	-0,04	0,03	0,00
2.5. Marktdiensten	0,05	0,68	0,79	1,07	1,05	0,83	0,42	0,96
a. Vervoer en communicatie	-0,16	-0,17	-0,08	-0,06	-0,01	0,13	-0,17	-0,05
b. Handel en horeca	-0,23	-0,08	-0,05	0,04	0,03	-0,09	-0,04	0,01
c. Krediet en verzekeringen	-0,23	-0,19	-0,05	0,01	0,03	0,13	-0,16	-0,02
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,39	0,27	0,23	0,20	0,18	0,19	0,18	0,20
e. Overige marktdiensten	0,29	0,84	0,74	0,88	0,82	0,46	0,61	0,82
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,28	0,06	0,00	0,03	0,08	0,21	0,33	0,06
a. Overheid en onderwijs	0,30	0,07	0,09	0,13	0,18	0,16	0,43	0,14
b. Huishoudelijke diensten	-0,02	-0,02	-0,09	-0,09	-0,10	0,05	-0,10	-0,09
2.7. Totaal	0,18	0,49	0,73	1,00	1,04	0,88	0,51	0,91

Tabel 45: Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Vlaams Gewest

(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	Gemiddelden		
						1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,04	-0,02	0,01
1.2. Energie	0,05	0,06	0,03	0,04	0,02	-0,04	0,05	0,03
1.3. Verwerkende nijverheid	-1,72	0,57	0,33	0,28	0,29	0,64	-0,19	0,34
a. Intermediaire goederen	-0,60	0,27	0,20	0,16	0,12	0,28	-0,17	0,16
b. Uitrustingsgoederen	-0,62	0,19	0,08	0,05	0,07	0,24	-0,13	0,09
c. Verbruiksgoederen	-0,50	0,10	0,05	0,07	0,10	0,12	0,11	0,09
1.4. Bouw	-0,20	0,00	0,16	0,17	0,10	0,10	0,12	0,10
1.5. Marktdiensten	-1,57	1,18	1,59	1,46	1,71	1,47	1,32	1,58
a. Vervoer en communicatie	-0,37	0,04	0,14	0,20	0,21	0,05	0,11	0,18
b. Handel en horeca	-0,90	0,55	0,40	0,35	0,38	0,09	0,20	0,40
c. Krediet en verzekeringen	-0,19	0,03	0,06	0,07	0,04	0,15	0,04	0,05
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,11	0,15	0,36	0,13	0,24	0,27	0,11	0,23
e. Overige marktdiensten	-0,23	0,41	0,62	0,71	0,84	0,92	0,87	0,73
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,03	0,11	0,07	0,20	0,18	0,08	0,07	0,16
a. Overheid en onderwijs	0,03	0,12	0,08	0,21	0,19	0,08	0,08	0,17
b. Huishoudelijke diensten	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,01	0,00	-0,01	-0,01
1.7. Totaal	-3,40	1,92	2,17	2,15	2,32	2,29	1,36	2,22
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,01	-0,02	-0,02	-0,03	-0,02	-0,04	-0,03	-0,02
2.2. Energie	0,01	0,02	0,01	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,77	-0,53	-0,22	-0,31	-0,19	-0,15	-0,33	-0,26
a. Intermediaire goederen	-0,22	-0,14	-0,07	-0,10	-0,04	-0,01	-0,05	-0,07
b. Uitrustingsgoederen	-0,22	-0,19	-0,07	-0,09	-0,07	-0,03	-0,12	-0,09
c. Verbruiksgoederen	-0,33	-0,20	-0,08	-0,11	-0,08	-0,12	-0,16	-0,10
2.4. Bouw	-0,03	0,05	0,06	0,08	0,02	0,01	0,07	0,04
2.5. Marktdiensten	0,13	1,12	1,29	1,27	1,23	1,25	1,13	1,23
a. Vervoer en communicatie	-0,11	-0,03	0,03	0,05	0,06	0,06	0,05	0,04
b. Handel en horeca	-0,17	0,03	0,05	0,16	0,14	0,11	0,08	0,11
c. Krediet en verzekeringen	-0,05	-0,05	-0,02	0,00	0,01	-0,02	-0,02	-0,01
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,33	0,36	0,41	0,31	0,32	0,31	0,29	0,34
e. Overige marktdiensten	0,12	0,81	0,82	0,75	0,71	0,80	0,73	0,74
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,13	0,03	-0,02	0,00	0,02	0,12	0,15	0,01
a. Overheid en onderwijs	0,14	0,04	0,05	0,08	0,11	0,10	0,18	0,09
b. Huishoudelijke diensten	-0,01	-0,01	-0,08	-0,08	-0,08	0,02	-0,03	-0,07
2.7. Totaal	-0,54	0,67	1,10	1,01	1,06	1,19	0,99	1,00

Tabel 46: Bijdrage van de bedrijfstakken tot de groei van de toegevoegde waarde en van de werkgelegenheid: Waals Gewest

<i>(Jaarlijkse groeivoeten, in procent)</i>	2009	2010	2011	2012	2013- 2016	Gemiddelden		
						1996- 2002	2003- 2009	2010- 2016
1. Toegevoegde waarde in volume								
1.1. Landbouw	-0,02	-0,02	0,00	0,00	0,01	0,00	-0,02	0,00
1.2. Energie	0,01	0,01	0,03	0,03	0,02	0,08	0,03	0,02
1.3. Verwerkende nijverheid	-1,40	0,90	0,17	0,34	0,25	0,52	0,15	0,34
a. Intermediaire goederen	-0,60	0,78	0,06	0,21	0,15	0,34	0,12	0,24
b. Uitrustingsgoederen	-0,48	0,10	0,08	0,06	0,04	0,11	-0,05	0,05
c. Verbruiksgoederen	-0,31	0,03	0,04	0,07	0,06	0,07	0,08	0,05
1.4. Bouw	-0,28	-0,08	0,17	0,15	0,10	0,05	0,12	0,09
1.5. Marktdiensten	-1,54	0,75	1,28	1,36	1,57	0,99	0,89	1,38
a. Vervoer en communicatie	-0,21	0,00	0,04	0,17	0,20	0,14	0,05	0,14
b. Handel en horeca	-0,64	0,28	0,37	0,34	0,29	0,01	0,16	0,31
c. Krediet en verzekeringen	-0,20	0,02	0,03	0,04	0,05	0,12	0,03	0,04
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,11	0,15	0,37	0,17	0,29	0,23	0,11	0,26
e. Overige marktdiensten	-0,59	0,30	0,47	0,65	0,75	0,50	0,55	0,63
1.6. Niet-verhandelbare diensten	0,10	0,18	0,11	0,32	0,29	0,22	0,12	0,25
a. Overheid en onderwijs	0,10	0,18	0,12	0,33	0,30	0,21	0,14	0,26
b. Huishoudelijke diensten	0,00	-0,01	-0,01	-0,01	-0,02	0,01	-0,01	-0,01
1.7. Totaal	-3,12	1,74	1,76	2,19	2,23	1,85	1,29	2,09
2. Werkgelegenheid								
2.1. Landbouw	-0,06	-0,03	-0,04	-0,04	-0,03	-0,07	-0,02	-0,03
2.2. Energie	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,01	0,00	0,00
2.3. Verwerkende nijverheid	-0,48	-0,39	-0,27	-0,26	-0,17	-0,15	-0,11	-0,23
a. Intermediaire goederen	-0,25	-0,21	-0,06	-0,16	-0,08	-0,07	-0,03	-0,11
b. Uitrustingsgoederen	-0,13	-0,06	-0,11	-0,06	-0,05	-0,03	-0,03	-0,06
c. Verbruiksgoederen	-0,11	-0,11	-0,10	-0,05	-0,04	-0,05	-0,05	-0,06
2.4. Bouw	-0,05	0,00	0,04	0,11	0,04	0,04	0,10	0,04
2.5. Marktdiensten	0,05	1,04	1,07	1,15	1,13	0,88	0,94	1,11
a. Vervoer en communicatie	-0,05	-0,10	-0,02	0,01	0,05	0,08	-0,03	0,01
b. Handel en horeca	-0,07	0,20	0,02	0,06	0,15	-0,02	0,10	0,12
c. Krediet en verzekeringen	-0,05	-0,05	-0,01	0,01	0,00	-0,03	-0,02	-0,01
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,42	0,38	0,42	0,38	0,33	0,32	0,33	0,35
e. Overige marktdiensten	-0,21	0,61	0,66	0,69	0,61	0,53	0,55	0,63
2.6. Niet-verhandelbare diensten	0,22	0,05	-0,01	0,02	0,06	0,14	0,15	0,04
a. Overheid en onderwijs	0,23	0,06	0,08	0,11	0,15	0,12	0,21	0,12
b. Huishoudelijke diensten	-0,02	-0,01	-0,08	-0,09	-0,09	0,02	-0,06	-0,08
2.7. Totaal	-0,27	0,68	0,79	0,97	1,01	0,84	1,07	0,93

10.2. Inkomensrekeningen van de huishoudens - Gedetailleerde resultaten

Tabel 47: Inkomensrekeningen van de huishoudens - Brussels Hoofdstedelijk Gewest
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	3159	3075	3186	3326	3467	3609	3765	3920	4059
Beloning van werknemers (D.1)	16636	17034	17318	18113	18974	19964	21149	22372	23637
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	3103	2706	2883	3085	3262	3363	3500	3623	3758
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	22898	22815	23387	24524	25703	26937	28413	29915	31454
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	3836	4060	4188	4375	4562	4739	4930	5136	5336
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	591	637	658	687	721	759	800	842	887
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	903	962	1012	988	1014	1051	1092	1139	1191
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	582	626	672	708	744	772	801	831	862
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	3874	3740	3928	4128	4335	4584	4886	5208	5532
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	267	267	260	245	255	254	259	265	270
Sociale premies (D.61)	6167	6247	6346	6611	6912	7269	7682	8115	8565
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	18500	18846	19382	20298	21242	22151	23209	24275	25363

Tabel 48: Inkomensrekeningen van de huishoudens - Vlaams Gewest
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	21205	20554	21124	21846	22652	23451	24333	25258	26103
Beloning van werknemers (D.1)	112610	113969	115912	120990	125784	131133	137339	144109	150738
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	21011	18079	18978	20156	21176	21666	22381	23013	23740
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	154826	152601	156014	162992	169612	176249	184053	192380	200581
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	24390	26325	27101	28341	29711	31091	32538	34019	35556
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	3660	3898	4028	4200	4372	4561	4753	4959	5176
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	6721	7216	7701	7682	7967	8311	8678	9091	9533
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1906	2015	2060	2143	2241	2309	2381	2454	2530
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	28149	26528	28189	29671	31129	32718	34585	36667	38696
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	725	707	669	608	627	608	614	618	624
Sociale premies (D.61)	42235	43162	44015	45827	47660	49778	52134	54726	57310
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	120395	121659	124030	129252	134488	139417	145072	150893	156746

Tabel 49: Inkomensrekeningen van de huishoudens - Waals Gewest
(in miljoen euro)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Rekening voor bestemming van primaire inkomens									
Exploitatieoverschot (B.2n) en gemengd inkomen (B.3n)	9084	8650	8784	8902	9077	9258	9466	9682	9871
Beloning van werknemers (D.1)	52577	53186	54146	56541	58844	61266	64066	67000	69849
Netto inkomen uit vermogen (D.4)	8028	6979	7400	7779	8064	8194	8428	8629	8867
2. Saldo primaire inkomens (B.5n)	69689	68815	70330	73222	75986	78718	81960	85312	88587
3. Secundaire inkomensverdelingsrekening									
a. Middelen									
Wettelijke uitkeringen sociale verzekering in geld (D.621)	14384	15320	15733	16415	17190	17986	18839	19727	20646
Particuliere uitkeringen sociale verzekering met fondsvorming (D.622)	1372	1461	1511	1576	1643	1711	1781	1852	1926
Uitkeringen sociale verzekering rechtstreeks door werkgevers (D.623)	3550	3803	4056	4072	4244	4444	4655	4885	5127
Uitkeringen sociale voorziening in geld (D.624)	1511	1608	1655	1720	1795	1844	1898	1953	2011
b. Bestedingen									
Belastingen op inkomen, vermogen, ... (D.5)	12941	12330	12959	13577	14162	14823	15601	16449	17267
Netto overige inkomensoverdrachten (D.7)	195	173	139	90	95	72	67	61	57
Sociale premies (D.61)	19732	20304	20723	21568	22454	23426	24505	25647	26779
4. Beschikbaar inkomen (B.6n)	57638	58201	59464	61769	64147	66383	68959	71572	74195

10.3. Rekeningen van de Gemeenschappen en Gewesten - Gedetailleerde resultaten

Tabel 50: Rekening van de Gemeenschappen en Gewesten
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Ontvangsten	49204	50616	54755	57621	59696	62412	65285	68182
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	6929	8014	8441	8903	9251	9650	10052	10468
1. Fiscale ontvangsten	6883	7967	8392	8853	9200	9598	9999	10414
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	588	991	1072	1212	1261	1308	1358	1410
b. Belastingen op productie en invoer	4246	4680	4917	5135	5334	5572	5806	6054
c. Vermogensheffingen	2049	2296	2403	2506	2605	2717	2835	2950
2. Werkelijke sociale premies	45	47	49	50	51	52	53	54
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	3093	3181	3567	3637	3706	3778	3853	3930
1. Inkomen uit vermogen	299	290	614	626	638	650	663	676
2. Inkomensoverdrachten	346	369	359	365	370	375	381	387
3. Kapitaaloverdrachten	40	41	42	43	44	45	46	47
4. Verkoop van goederen en diensten	2408	2481	2551	2603	2654	2707	2763	2820
C. Toegerekende sociale premies	4598	4780	5079	5379	5674	5995	6336	6699
D. Overdrachten binnen de overheid	34584	34641	37668	39702	41065	42990	45044	47086
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	29360	29215	31912	33675	34769	36380	38096	39780
2. Overige overdrachten	5224	5427	5756	6027	6297	6610	6948	7306
a. van de federale overheid	4956	5181	5493	5758	6024	6331	6664	7016
b. van de sociale-verzekeringstellingen	66	68	79	81	82	84	86	88
c. van lagere overheid	202	179	185	188	192	196	200	203
waarvan kapitaaloverdrachten	106	137	124	96	77	72	74	75
2. Uitgaven	51812	53087	55134	57370	59310	61383	63560	65783
A. Primaire uitgaven	51217	52358	54275	56457	58365	60422	62613	64875
a. Lopende uitgaven	38118	39164	40634	42216	43719	45365	47100	48897
1. Beloning van werknemers	19952	20483	21404	22280	23105	24024	24991	25988
2. Intermediair verbruik en belastingen	5955	6086	6127	6249	6368	6495	6626	6759
3. Subsidies aan vennootschappen	1246	1297	1349	1376	1403	1431	1461	1491
4. Sociale uitkeringen	7877	8203	8572	9065	9537	10045	10585	11156
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	5288	5484	5794	6122	6445	6796	7169	7565
- Uitkeringen in natura	2589	2719	2778	2943	3092	3249	3415	3591
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	2885	2888	2971	3033	3091	3153	3218	3283
6. Overdrachten aan vennootschappen	110	110	110	110	110	110	110	110
7. Overdrachten aan het buitenland	93	97	100	102	104	106	108	111
b. Kapitaaluitgaven	4391	4207	4410	4679	4762	4827	4923	5021
1. Investerings in vaste activa (bruto)	2361	2472	2496	2540	2583	2604	2654	2706
2. Overige netto-aankopen niet-fin. activa	11	-132	-171	11	11	11	11	11
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	344	417	483	493	502	513	523	534
4. Overdrachten aan vennootschappen	1666	1441	1592	1625	1656	1690	1724	1760
5. Overdrachten aan het buitenland	9	9	10	10	10	10	10	11
c. Overdrachten binnen de overheid	8708	8987	9231	9562	9884	10230	10590	10958
1. Inkomensoverdrachten	8198	8496	8739	9060	9372	9707	10057	10414
2. Kapitaaloverdrachten	510	491	492	502	512	522	533	544
B. Rentelasten	596	729	860	913	945	962	947	908
3. Vorderingsaldo	-2608	-2471	-379	252	385	1029	1725	2398
4. Primair saldo	-2013	-1742	480	1165	1330	1990	2672	3306

Tabel 51: Rekening van het Brussels Gewest
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Ontvangsten	2691	2884	2997	3143	3221	3353	3494	3635
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	1060	1193	1233	1286	1336	1394	1452	1512
1. Fiscale ontvangsten	1060	1193	1233	1286	1336	1394	1452	1512
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	143	148	152	159	165	172	179	187
b. Belastingen op productie en invoer	575	663	683	713	740	772	803	837
c. Vermogensheffingen	341	382	398	415	431	450	470	488
2. Werkelijke sociale premies	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	406	428	432	440	449	458	467	476
1. Inkomen uit vermogen	57	58	62	64	65	66	67	68
2. Inkomensoverdrachten	10	10	11	11	11	11	11	12
3. Kapitaaloverdrachten	6	6	6	6	7	7	7	7
4. Verkoop van goederen en diensten	333	353	352	359	366	374	381	389
C. Toegerekende sociale premies	32	32	31	32	33	35	37	39
D. Overdrachten binnen de overheid	1193	1231	1301	1384	1403	1467	1539	1607
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	856	889	978	1071	1105	1169	1235	1297
2. Overige overdrachten	337	342	324	313	298	298	304	310
a. van de federale overheid	177	210	186	172	154	152	155	158
b. van lagere overheid	150	125	129	132	135	137	140	143
c. van de sociale-verzekeringinstellingen	6	3	4	4	4	4	4	4
d. van de gemeenschappen en gewesten	4	5	5	5	5	5	5	5
waarvan kapitaaloverdrachten	97	128	103	87	68	63	65	66
2. Uitgaven	3012	3105	3247	3365	3483	3613	3752	3892
A. Primaire uitgaven	2941	3025	3155	3257	3359	3471	3589	3711
a. Lopende uitgaven	1556	1618	1665	1729	1794	1866	1944	2024
1. Beloning van werknemers	784	810	843	883	923	968	1017	1065
2. Intermediair verbruik en belastingen	405	427	431	439	448	456	465	474
3. Subsidies aan vennootschappen	86	94	93	94	96	98	100	102
4. Sociale uitkeringen	106	108	112	122	133	146	160	176
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	34	34	34	34	36	37	39	41
- Uitkeringen in natura	72	74	78	88	98	109	121	135
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	175	179	186	190	194	198	202	206
6. Overdrachten aan vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
7. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Kapitaaluitgaven	574	571	619	630	640	651	663	675
1. Investerings in vaste activa (bruto)	476	482	445	452	459	467	474	483
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	17	39	84	85	87	89	91	92
4. Overdrachten aan vennootschappen	81	49	90	92	94	96	98	100
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	811	836	871	899	925	953	982	1012
1. Inkomensoverdrachten	726	739	770	795	819	845	872	900
2. Kapitaaloverdrachten	85	97	102	104	106	108	110	112
B. Rentelasten	71	80	92	108	124	143	162	181
3. Vorderingensaldo	-321	-221	-250	-222	-262	-260	-257	-258
4. Primair saldo	-250	-141	-158	-115	-138	-117	-95	-77

Tabel 52: Rekening van het Vlaams Gewest
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Ontvangsten	28366	29304	31928	33705	34979	36614	38354	40102
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	3792	4544	4829	5141	5346	5580	5816	6060
1. Fiscale ontvangsten	3747	4497	4781	5091	5296	5529	5763	6006
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	70	444	514	637	668	696	725	755
b. Belastingen op productie en invoer	2516	2740	2889	3018	3134	3275	3413	3560
c. Vermogensheffingen	1161	1314	1378	1437	1494	1558	1626	1691
2. Werkelijke sociale premies	45	47	49	50	51	52	53	54
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	1584	1621	1982	2021	2059	2100	2142	2184
1. Inkomen uit vermogen	154	157	470	480	489	499	509	520
2. Inkomensoverdrachten	188	191	196	199	202	205	208	211
3. Kapitaaloverdrachten	34	35	36	37	37	38	39	40
4. Verkoop van goederen en diensten	1208	1238	1280	1306	1331	1358	1386	1414
C. Toegerekende sociale premies	2815	2931	3116	3302	3483	3681	3891	4114
D. Overdrachten binnen de overheid	20176	20207	22000	23241	24091	25253	26506	27743
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	17287	17196	18785	19850	20526	21499	22549	23573
2. Overige overdrachten	2889	3010	3215	3391	3565	3755	3956	4170
a. van de federale overheid	2815	2934	3132	3307	3479	3668	3868	4080
b. van lagere overheid	41	42	43	44	44	45	46	46
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	33	34	40	41	41	42	43	44
d. van de gemeenschappen en gewesten	0	0	0	0	0	0	0	0
waarvan kapitaaloverdrachten	9	9	9	9	9	9	9	9
2. Uitgaven	29454	30345	31543	32918	34036	35242	36492	37776
A. Primaire uitgaven	29297	30079	31209	32578	33707	34943	36245	37594
a. Lopende uitgaven	22671	23325	24213	25171	26078	27074	28124	29215
1. Beloning van werknemers	11697	11993	12547	13053	13529	14062	14624	15205
2. Intermediair verbruik en belastingen	3508	3511	3535	3607	3677	3751	3828	3906
3. Subsidies aan vennootschappen	731	791	853	871	888	906	925	944
4. Sociale uitkeringen	5300	5549	5772	6105	6421	6761	7122	7504
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	3284	3412	3603	3809	4011	4231	4464	4712
- Uitkeringen in natura	2016	2137	2169	2296	2410	2530	2658	2792
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	1295	1339	1361	1390	1416	1445	1474	1504
6. Overdrachten aan vennootschappen	66	66	66	66	66	66	66	66
7. Overdrachten aan het buitenland	74	76	78	80	81	83	85	86
b. Kapitaaluitgaven	2273	2240	2351	2582	2629	2681	2735	2791
1. Investerings in vaste activa (bruto)	1314	1457	1466	1493	1519	1548	1580	1612
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	0	-143	-182	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	195	205	223	227	231	236	241	246
4. Overdrachten aan vennootschappen	755	712	835	852	869	886	904	923
5. Overdrachten aan het buitenland	9	9	10	10	10	10	10	11
c. Overdrachten binnen de overheid	4353	4514	4646	4825	5000	5188	5385	5588
1. Inkomensoverdrachten	4109	4313	4453	4628	4799	4983	5176	5374
2. Kapitaaloverdrachten	244	201	193	197	201	205	209	213
B. Rentelasten	157	266	334	340	329	299	247	182
3. Vorderingsaldo	-1087	-1041	384	787	943	1372	1862	2326
4. Primair saldo	-930	-775	718	1127	1272	1671	2109	2508

Tabel 53: Rekening van het Waals Gewest
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Ontvangsten	6542	6863	7202	7483	7696	7986	8289	8595
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	2077	2277	2378	2476	2568	2675	2783	2895
1. Fiscale ontvangsten	2077	2277	2378	2476	2568	2675	2783	2895
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	375	400	405	417	428	441	454	467
b. Belastingen op productie en invoer	1154	1277	1344	1404	1459	1525	1589	1657
c. Vermogensheffingen	548	601	628	655	681	710	741	771
2. Werkelijke sociale premies	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	416	410	429	437	445	454	463	472
1. Inkomen uit vermogen	69	54	61	62	63	64	65	66
2. Inkomensoverdrachten	45	46	48	49	50	51	52	53
3. Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Verkoop van goederen en diensten	302	310	320	326	333	339	346	353
C. Toegerekende sociale premies	94	101	104	109	114	120	126	133
D. Overdrachten binnen de overheid	3954	4075	4292	4461	4569	4737	4917	5095
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	3383	3358	3612	3818	3916	4075	4245	4413
2. Overige overdrachten	571	718	680	644	653	662	672	682
a. van de federale overheid	241	246	251	255	259	264	269	274
b. van lagere overheid	0	0	0	0	0	0	0	0
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	13	13	16	16	16	17	17	17
d. van de gemeenschappen en gewesten	317	458	414	372	377	381	386	391
waarvan kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Uitgaven	7441	7355	7470	7693	7910	8145	8388	8632
A. Primaire uitgaven	7214	7126	7216	7418	7614	7825	8048	8275
a. Lopende uitgaven	3852	3822	3874	3994	4109	4234	4366	4502
1. Beloning van werknemers	1243	1286	1334	1385	1435	1490	1549	1609
2. Intermediair verbruik en belastingen	950	977	956	974	992	1011	1030	1050
3. Subsidies aan vennootschappen	372	327	321	328	334	340	347	354
4. Sociale uitkeringen	564	572	589	619	647	678	710	744
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	233	238	244	252	261	270	280	291
- Uitkeringen in natura	331	334	345	367	386	407	430	453
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	715	644	658	672	685	699	713	728
6. Overdrachten aan vennootschappen	0	0	0	0	0	0	0	0
7. Overdrachten aan het buitenland	8	15	16	16	16	17	17	17
b. Kapitaaluitgaven	1278	1138	1131	1153	1174	1196	1220	1244
1. Investerings in vaste activa (bruto)	351	315	331	336	341	347	353	360
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	0	0	0	0	0	0	0	0
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	120	160	162	165	168	171	175	179
4. Overdrachten aan vennootschappen	807	662	638	651	664	677	691	705
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	2084	2167	2211	2272	2332	2395	2462	2529
1. Inkomensoverdrachten	1927	1999	2040	2097	2154	2214	2276	2340
2. Kapitaaloverdrachten	157	167	171	175	178	182	185	189
B. Rentelasten	227	229	254	275	296	319	340	357
3. Vorderingsaldo	-899	-493	-267	-210	-214	-159	-98	-37
4. Primair saldo	-672	-264	-13	65	82	160	241	320

Tabel 54: Rekening van de Franse Gemeenschappen
(in miljoen euro)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Ontvangsten	11738	11915	12905	13532	14039	14695	15380	16079
A. Fiscale en parafiscale ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0
1. Fiscale ontvangsten	0	0	0	0	0	0	0	0
a. Belastingen op inkomen, vermogen, ... (huishoudens)	0	0	0	0	0	0	0	0
b. Belastingen op productie en invoer	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Vermogensheffingen	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Werkelijke sociale premies	0	0	0	0	0	0	0	0
B. Overige ontvangsten van de andere sectoren	664	697	700	713	726	740	754	769
1. Inkomen uit vermogen	13	14	14	14	15	15	15	15
2. Inkomensoverdrachten	99	117	101	102	103	105	106	108
3. Kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
4. Verkoop van goederen en diensten	552	566	585	597	608	621	633	646
C. Toegerekende sociale premies	1640	1701	1811	1920	2025	2140	2262	2391
D. Overdrachten binnen de overheid	9434	9516	10393	10898	11287	11815	12363	12919
1. Overdrachten van fiscale ontvangsten	7797	7735	8497	8894	9179	9593	10020	10448
2. Overige overdrachten	1637	1781	1896	2004	2109	2222	2343	2471
a. van de federale overheid	1538	1608	1714	1819	1920	2030	2146	2270
b. van lagere overheid	12	12	13	13	13	13	14	14
c. van de sociale-verzekeringsinstellingen	13	13	16	16	16	17	17	17
d. van de gemeenschappen en gewesten	74	147	153	156	159	163	166	169
waarvan kapitaaloverdrachten	0	0	0	0	0	0	0	0
2. Uitgaven	11979	12572	13085	13535	14012	14530	15065	15609
A. Primaire uitgaven	11854	12432	12918	13357	13829	14344	14882	15438
a. Lopende uitgaven	9420	9765	10222	10641	11037	11471	11925	12396
1. Beloning van werknemers	6007	6171	6447	6715	6965	7240	7528	7824
2. Intermediair verbruik en belastingen	1015	1089	1123	1146	1167	1190	1214	1238
3. Subsidies aan vennootschappen	28	52	50	51	52	53	54	55
4. Sociale uitkeringen	1753	1819	1935	2050	2161	2283	2411	2547
- Uitkeringen excl. overdrachten in natura	1712	1777	1890	2002	2111	2230	2356	2489
- Uitkeringen in natura	41	42	45	48	50	53	56	58
5. Overdrachten aan huishoudens en izw's	564	585	618	631	643	656	670	683
6. Overdrachten aan vennootschappen	44	44	44	44	44	44	44	44
7. Overdrachten aan het buitenland	9	5	5	5	5	5	5	5
b. Kapitaaluitgaven	220	221	235	239	243	248	253	257
1. Investerings in vaste activa (bruto)	202	201	213	217	220	225	229	234
2. Overige netto-aankopen niet-fin. Activa	11	11	11	11	11	11	11	11
3. Overdrachten aan huishoudens en izw's	4	3	6	6	6	6	6	6
4. Overdrachten aan vennootschappen	3	5	6	6	6	6	6	7
5. Overdrachten aan het buitenland	0	0	0	0	0	0	0	0
c. Overdrachten binnen de overheid	2214	2446	2460	2477	2549	2625	2704	2784
1. Inkomensoverdrachten	2197	2429	2442	2458	2530	2606	2685	2764
2. Kapitaaloverdrachten	17	17	18	18	19	19	19	20
B. Rentelasten	125	140	167	178	183	186	183	171
3. Vorderingsaldo	-241	-656	-180	-4	27	166	315	470
4. Primair saldo	-116	-516	-13	175	210	352	497	642

10.4. Energieverbruik en broeikasgasemissies - Gedetailleerde resultaten

Tabel 55: Energiebalans 2009

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	1,077	0,057	4,993	0,025	0,417	1,463	12,189	20,221
Verbruik energiesector	0,000	1,414	0,097	0,115	0,000		0,646	2,272
Energie-eindverbruik	1,408	16,148	9,169	0,103	0,133	3,323	6,543	36,827
Industrie	1,254	0,827	4,058	0,103	0,133	2,959	2,885	12,219
- Intermediaire goederen	1,199	0,424	2,883	0,103	0,133	2,097	1,773	8,613
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,018	0,167				0,243	0,428
- Verbruiksgoederen	0,055	0,308	1,008	0,000	0,000	0,862	0,834	3,067
- Bouw	0,000	0,077					0,035	0,112
Transport		10,705					0,142	10,847
- Vervoer per spoor		0,036					0,142	0,178
- Vervoer over de weg		8,663						8,663
- Vervoer over water en luchtvaart		2,006						2,006
Diensten, gezinnen en landbouw	0,154	4,616	5,112			0,364	3,516	13,761
- Diensten	0,077	1,049	1,771				1,744	4,640
- Gezinnen	0,077	3,032	3,341			0,364	1,679	8,492
- Landbouw		0,535					0,093	0,628
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,000	0,000	0,030	0,000	0,000	0,456	0,000	0,486
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,007	0,007
Energie-eindverbruik	0,005	0,617	0,818	0,000	0,000	0,003	0,486	1,928
Industrie	0,000	0,005	0,029	0,000	0,000	0,000	0,030	0,064
- Intermediaire goederen	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,004	0,008
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,000	0,013				0,014	0,027
- Verbruiksgoederen	0,000	0,003	0,012	0,000	0,000	0,000	0,012	0,028
- Bouw	0,000	0,001					0,001	0,001
Transport		0,324					0,023	0,346
- Vervoer per spoor		0,002					0,023	0,024
- Vervoer over de weg		0,316						0,316
- Vervoer over water en luchtvaart		0,006						0,006
Diensten, gezinnen en landbouw	0,004	0,289	0,789			0,003	0,433	1,519
- Diensten	0,000	0,118	0,297				0,303	0,717
- Gezinnen	0,004	0,172	0,492			0,003	0,131	0,801
- Landbouw		0,000					0,000	0,000

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,116	0,019	0,705	0,012	0,201	0,315	6,763	8,132
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,066	0,000		0,210	0,276
Energie-eindverbruik	0,888	5,051	2,597	0,037	0,068	1,333	2,044	12,019
Industrie	0,840	0,408	1,463	0,037	0,068	1,280	0,930	5,026
- Intermediaire goederen	0,792	0,271	1,240	0,037	0,068	0,698	0,727	3,832
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,005	0,041				0,060	0,106
- Verbruiksgoederen	0,048	0,106	0,183	0,000	0,000	0,583	0,138	1,058
- Bouw	0,000	0,025					0,006	0,031
Transport		3,214					0,049	3,263
- Vervoer per spoor		0,017					0,049	0,066
- Vervoer over de weg		2,992						2,992
- Vervoer over water en luchtvaart		0,205						0,205
Diensten, gezinnen en landbouw	0,049	1,430	1,134			0,053	1,065	3,730
- Diensten	0,003	0,353	0,301				0,471	1,127
- Gezinnen	0,046	0,998	0,833			0,053	0,582	2,512
- Landbouw		0,079					0,012	0,091
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,961	0,038	4,258	0,013	0,216	0,692	5,426	11,603
Verbruik energiesector	0,000	1,414	0,097	0,049	0,000		0,429	1,989
Energie-eindverbruik	0,515	10,480	5,754	0,066	0,065	1,987	4,013	22,880
Industrie	0,414	0,415	2,566	0,066	0,065	1,679	1,925	7,129
- Intermediaire goederen	0,407	0,153	1,640	0,066	0,065	1,400	1,043	4,774
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,013	0,113				0,170	0,295
- Verbruiksgoederen	0,006	0,199	0,813	0,000	0,000	0,279	0,684	1,981
- Bouw	0,000	0,050					0,029	0,079
Transport		7,168					0,070	7,238
- Vervoer per spoor		0,018					0,070	0,088
- Vervoer over de weg		5,355						5,355
- Vervoer over water en luchtvaart		1,795						1,795
Diensten, gezinnen en landbouw	0,101	2,897	3,189			0,308	2,018	8,512
- Diensten	0,074	0,578	1,173				0,971	2,796
- Gezinnen	0,027	1,863	2,015			0,308	0,965	5,179
- Landbouw		0,456					0,081	0,537

Tabel 56: Energiebalans 2010

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	0,708	0,131	5,150	0,025	0,592	1,231	12,382	20,220
Verbruik energiesector	0,000	1,470	0,098	0,145	0,000		0,651	2,364
Energie-eindverbruik	1,595	16,234	9,778	0,115	0,130	3,498	6,969	38,319
Industrie	1,449	0,715	4,136	0,115	0,130	3,134	3,113	12,792
- Intermediaire goederen	1,398	0,370	3,025	0,115	0,130	2,211	1,938	9,188
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,017	0,168				0,262	0,447
- Verbruiksgoederen	0,051	0,255	0,943	0,000	0,000	0,923	0,877	3,048
- Bouw	0,000	0,073					0,036	0,110
Transport		10,812					0,154	10,966
- Vervoer per spoor		0,049					0,154	0,203
- Vervoer over de weg		8,636						8,636
- Vervoer over water en luchtvaart		2,127						2,127
Diensten, gezinnen en landbouw	0,146	4,707	5,642			0,364	3,702	14,560
- Diensten	0,066	0,927	1,916				1,899	4,807
- Gezinnen	0,080	3,194	3,727			0,364	1,715	9,079
- Landbouw		0,586					0,088	0,674
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,000	0,000	0,031	0,000	0,000	0,387	0,000	0,418
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,007	0,007
Energie-eindverbruik	0,005	0,617	0,902	0,000	0,000	0,003	0,520	2,046
Industrie	0,000	0,004	0,028	0,000	0,000	0,000	0,032	0,064
- Intermediaire goederen	0,000	0,000	0,004	0,000	0,000	0,000	0,004	0,008
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,000	0,013				0,015	0,028
- Verbruiksgoederen	0,000	0,002	0,011	0,000	0,000	0,000	0,012	0,026
- Bouw	0,000	0,001					0,001	0,001
Transport		0,327					0,025	0,351
- Vervoer per spoor		0,002					0,025	0,027
- Vervoer over de weg		0,318						0,318
- Vervoer over water en luchtvaart		0,006						0,006
Diensten, gezinnen en landbouw	0,005	0,286	0,874			0,003	0,464	1,631
- Diensten	0,000	0,104	0,321				0,329	0,755
- Gezinnen	0,005	0,182	0,553			0,003	0,134	0,877
- Landbouw		0,000					0,000	0,000

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,075	0,043	0,714	0,012	0,283	0,261	6,807	8,195
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,082	0,000		0,208	0,290
Energie-eindverbruik	1,031	5,040	2,770	0,042	0,068	1,438	2,197	12,585
Industrie	0,981	0,356	1,516	0,042	0,068	1,385	1,028	5,377
- Intermediaire goederen	0,937	0,240	1,327	0,042	0,068	0,759	0,815	4,188
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,005	0,041				0,064	0,109
- Verbruiksgoederen	0,045	0,087	0,148	0,000	0,000	0,626	0,144	1,050
- Bouw	0,000	0,024					0,006	0,030
Transport		3,236					0,053	3,289
- Vervoer per spoor		0,023					0,053	0,076
- Vervoer over de weg		2,997						2,997
- Vervoer over water en luchtvaart		0,217						0,217
Diensten, gezinnen en landbouw	0,050	1,448	1,253			0,053	1,115	3,919
- Diensten	0,003	0,310	0,324				0,509	1,145
- Gezinnen	0,047	1,052	0,930			0,053	0,596	2,678
- Landbouw		0,086					0,011	0,096
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,633	0,088	4,405	0,013	0,310	0,584	5,575	11,607
Verbruik energiesector	0,000	1,470	0,098	0,063	0,000		0,435	2,067
Energie-eindverbruik	0,559	10,577	6,107	0,073	0,062	2,057	4,252	23,687
Industrie	0,468	0,355	2,591	0,073	0,062	1,749	2,053	7,351
- Intermediaire goederen	0,462	0,129	1,694	0,073	0,062	1,452	1,120	4,992
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,012	0,114				0,183	0,309
- Verbruiksgoederen	0,006	0,165	0,783	0,000	0,000	0,297	0,720	1,972
- Bouw	0,000	0,049					0,030	0,078
Transport		7,249					0,077	7,326
- Vervoer per spoor		0,024					0,077	0,101
- Vervoer over de weg		5,321						5,321
- Vervoer over water en luchtvaart		1,905						1,905
Diensten, gezinnen en landbouw	0,092	2,973	3,515			0,308	2,122	9,010
- Diensten	0,063	0,512	1,271				1,060	2,907
- Gezinnen	0,028	1,960	2,244			0,308	0,985	5,525
- Landbouw		0,501					0,077	0,578

Tabel 57: Energiebalans 2015

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	1,945	0,128	3,301	0,025	0,684	1,218	12,531	19,832
Verbruik energiesector	0,000	1,550	0,091	0,161	0,000		0,654	2,456
Energie-eindverbruik	1,632	15,325	9,348	0,123	0,123	4,312	7,322	38,185
Industrie	1,525	0,744	3,721	0,123	0,123	3,949	3,209	13,394
- Intermediaire goederen	1,476	0,365	2,797	0,123	0,123	2,715	2,027	9,626
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,018	0,183				0,257	0,459
- Verbruiksgoederen	0,049	0,270	0,741	0,000	0,000	1,233	0,891	3,184
- Bouw	0,000	0,091					0,035	0,125
Transport		10,551					0,178	10,730
- Vervoer per spoor		0,054					0,178	0,233
- Vervoer over de weg		8,420						8,420
- Vervoer over water en luchtvaart		2,077						2,077
Diensten, gezinnen en landbouw	0,106	4,030	5,627			0,364	3,934	14,061
- Diensten	0,038	1,159	1,856				1,990	5,043
- Gezinnen	0,068	2,362	3,771			0,364	1,862	8,426
- Landbouw		0,510					0,082	0,592
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,000	0,000	0,021	0,000	0,000	0,393	0,000	0,414
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,007	0,007
Energie-eindverbruik	0,004	0,584	0,915	0,000	0,000	0,003	0,551	2,056
Industrie	0,000	0,004	0,028	0,000	0,000	0,000	0,031	0,063
- Intermediaire goederen	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,004	0,007
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,000	0,014				0,014	0,029
- Verbruiksgoederen	0,000	0,002	0,011	0,000	0,000	0,000	0,012	0,026
- Bouw	0,000	0,001					0,001	0,002
Transport		0,313					0,028	0,341
- Vervoer per spoor		0,002					0,028	0,030
- Vervoer over de weg		0,305						0,305
- Vervoer over water en luchtvaart		0,006						0,006
Diensten, gezinnen en landbouw	0,004	0,267	0,886			0,003	0,492	1,652
- Diensten	0,000	0,128	0,311				0,342	0,781
- Gezinnen	0,004	0,139	0,575			0,003	0,151	0,871
- Landbouw		0,000					0,000	0,000

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,205	0,042	0,455	0,012	0,326	0,254	6,869	8,163
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,091	0,000		0,208	0,300
Energie-eindverbruik	1,062	4,752	2,446	0,044	0,063	1,847	2,295	12,510
Industrie	1,020	0,361	1,204	0,044	0,063	1,795	1,050	5,539
- Intermediaire goederen	0,977	0,234	1,125	0,044	0,063	1,039	0,834	4,317
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,005	0,045				0,063	0,113
- Verbruiksgoederen	0,043	0,093	0,034	0,000	0,000	0,756	0,147	1,074
- Bouw	0,000	0,030					0,005	0,035
Transport		3,158					0,061	3,220
- Vervoer per spoor		0,025					0,061	0,087
- Vervoer over de weg		2,921						2,921
- Vervoer over water en luchtvaart		0,211						0,211
Diensten, gezinnen en landbouw	0,041	1,233	1,242			0,052	1,184	3,752
- Diensten	0,001	0,389	0,313				0,533	1,236
- Gezinnen	0,040	0,771	0,929			0,052	0,641	2,433
- Landbouw		0,073					0,010	0,083
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	1,739	0,086	2,825	0,013	0,359	0,571	5,662	11,255
Verbruik energiesector	0,000	1,550	0,091	0,070	0,000		0,438	2,149
Energie-eindverbruik	0,566	9,989	5,987	0,079	0,060	2,462	4,476	23,619
Industrie	0,505	0,378	2,488	0,079	0,060	2,154	2,128	7,792
- Intermediaire goederen	0,499	0,131	1,629	0,079	0,060	1,770	1,189	5,356
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,013	0,124				0,180	0,317
- Verbruiksgoederen	0,006	0,175	0,735	0,000	0,000	0,384	0,731	2,031
- Bouw	0,000	0,060					0,029	0,088
Transport		7,080					0,089	7,169
- Vervoer per spoor		0,026					0,089	0,115
- Vervoer over de weg		5,194						5,194
- Vervoer over water en luchtvaart		1,860						1,860
Diensten, gezinnen en landbouw	0,061	2,531	3,499			0,308	2,259	8,658
- Diensten	0,037	0,642	1,232				1,115	3,026
- Gezinnen	0,024	1,452	2,267			0,308	1,071	5,122
- Landbouw		0,437					0,072	0,509

Tabel 58: Energiebalans 2016

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Het Rijk								
Elektriciteitscentrales	1,884	0,154	3,190	0,025	0,684	1,231	12,504	19,673
Verbruik energiesector	0,000	1,565	0,091	0,159	0,000		0,653	2,467
Energie-eindverbruik	1,604	15,206	9,280	0,123	0,125	4,496	7,400	38,233
Industrie	1,501	0,719	3,602	0,123	0,125	4,132	3,219	13,421
- Intermediaire goederen	1,453	0,356	2,730	0,123	0,125	2,827	2,047	9,660
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,019	0,179				0,255	0,453
- Verbruiksgoederen	0,048	0,252	0,693	0,000	0,000	1,306	0,883	3,182
- Bouw	0,000	0,092					0,034	0,127
Transport		10,596					0,181	10,776
- Vervoer per spoor		0,054					0,181	0,234
- Vervoer over de weg		8,458						8,458
- Vervoer over water en luchtvaart		2,085						2,085
Diensten, gezinnen en landbouw	0,102	3,891	5,678			0,364	4,001	14,036
- Diensten	0,037	1,184	1,871				2,021	5,113
- Gezinnen	0,065	2,218	3,807			0,364	1,898	8,353
- Landbouw		0,488					0,082	0,570
Brussels Hoofdstedelijk Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,000	0,000	0,021	0,000	0,000	0,405	0,000	0,426
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		0,008	0,008
Energie-eindverbruik	0,004	0,581	0,925	0,000	0,000	0,003	0,559	2,072
Industrie	0,000	0,004	0,028	0,000	0,000	0,000	0,030	0,062
- Intermediaire goederen	0,000	0,000	0,003	0,000	0,000	0,000	0,004	0,007
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,000	0,014				0,014	0,028
- Verbruiksgoederen	0,000	0,002	0,011	0,000	0,000	0,000	0,012	0,025
- Bouw	0,000	0,001					0,001	0,002
Transport		0,316					0,028	0,344
- Vervoer per spoor		0,002					0,028	0,031
- Vervoer over de weg		0,308						0,308
- Vervoer over water en luchtvaart		0,006						0,006
Diensten, gezinnen en landbouw	0,004	0,262	0,897			0,003	0,500	1,666
- Diensten	0,000	0,130	0,314				0,346	0,790
- Gezinnen	0,004	0,131	0,584			0,003	0,154	0,876
- Landbouw		0,000					0,000	0,000

<i>(In Mtoe)</i>	Vaste	Vloeibare	Aardgas	Cokes- gassen	Hoogoven- gassen	Andere	Elektriciteit	Totaal
Waals Gewest								
Elektriciteitscentrales	0,198	0,050	0,438	0,012	0,325	0,253	6,837	8,112
Verbruik energiesector	0,000	0,000	0,000	0,090	0,000		0,207	0,297
Energie-eindverbruik	1,044	4,716	2,379	0,044	0,064	1,945	2,321	12,514
Industrie	1,004	0,350	1,128	0,044	0,064	1,892	1,056	5,539
- Intermediaire goederen	0,962	0,228	1,079	0,044	0,064	1,092	0,843	4,312
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,005	0,044				0,062	0,111
- Verbruiksgoederen	0,043	0,086	0,005	0,000	0,000	0,800	0,146	1,080
- Bouw	0,000	0,030					0,005	0,036
Transport		3,176					0,062	3,238
- Vervoer per spoor		0,025					0,062	0,087
- Vervoer over de weg		2,938						2,938
- Vervoer over water en luchtvaart		0,213						0,213
Diensten, gezinnen en landbouw	0,040	1,190	1,251			0,052	1,203	3,737
- Diensten	0,001	0,398	0,316				0,541	1,256
- Gezinnen	0,038	0,723	0,936			0,052	0,652	2,401
- Landbouw		0,069					0,010	0,079
Vlaams Gewest								
Elektriciteitscentrales	1,686	0,104	2,732	0,013	0,360	0,573	5,667	11,135
Verbruik energiesector	0,000	1,565	0,091	0,069	0,000		0,438	2,163
Energie-eindverbruik	0,556	9,908	5,976	0,079	0,061	2,549	4,520	23,648
Industrie	0,497	0,365	2,446	0,079	0,061	2,240	2,133	7,820
- Intermediaire goederen	0,491	0,127	1,601	0,079	0,061	1,836	1,200	5,394
- Uitrustingsgoederen	0,000	0,013	0,121				0,179	0,314
- Verbruiksgoederen	0,006	0,163	0,724	0,000	0,000	0,404	0,725	2,023
- Bouw	0,000	0,061					0,028	0,089
Transport		7,104					0,090	7,194
- Vervoer per spoor		0,026					0,090	0,116
- Vervoer over de weg		5,212						5,212
- Vervoer over water en luchtvaart		1,866						1,866
Diensten, gezinnen en landbouw	0,059	2,439	3,529			0,309	2,298	8,633
- Diensten	0,035	0,656	1,241				1,134	3,067
- Gezinnen	0,023	1,364	2,288			0,309	1,092	5,075
- Landbouw		0,419					0,072	0,491

Tabel 59: Evolutie van de totale CO₂-emissies per sector

<i>(In Mt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2010-2016[3]	Gemiddelden 2008-2012[2;3]
Het Rijk							
1. Energie	110,1	100,9	105,9	104,7	103,9	0,4	105,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	110,0	100,8	105,8	104,6	103,7	0,4	104,9
1.A1. Transformatie van energie	29,9	26,2	27,9	29,6	29,3	1,6	27,7
1.A2. Industrie	32,9	22,0	23,9	24,2	24,0	1,2	24,2
1.A3. Transport	19,9	25,9	25,7	24,8	24,9	-0,5	25,4
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	27,2	26,6	28,1	25,9	25,6	-0,6	27,5
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
2. Industriële processen	8,2	7,5	7,6	8,7	8,9	2,6	8,1
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,3	0,1	0,1	0,1	0,1	1,2	0,1
Totaal	118,7	108,4	113,6	113,5	112,9	0,6	113,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest							
1. Energie	3,8	3,8	4,0	3,9	3,9	0,6	3,9
1.A. Verbranding van brandstoffen	3,8	3,8	4,0	3,9	3,9	0,6	3,9
1.A1. Transformatie van energie	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	2,3	0,2
1.A2. Industrie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,9	0,1
1.A3. Transport	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	-0,7	0,9
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	2,6	2,5	2,7	2,7	2,7	0,9	2,7
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal	3,8	3,8	4,0	3,9	3,9	0,6	3,9
Waals Gewest							
1. Energie	39,6	28,7	33,3	32,3	31,9	1,6	32,5
1.A. Verbranding van brandstoffen	39,6	28,7	33,3	32,3	31,9	1,6	32,5
1.A1. Transformatie van energie	6,6	3,6	4,5	4,9	4,9	4,3	4,4
1.A2. Industrie	17,6	7,5	10,9	10,6	10,4	4,7	10,5
1.A3. Transport	7,0	10,2	10,2	9,8	9,8	-0,5	10,0
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	8,3	7,3	7,6	6,9	6,8	-1,0	7,5
1.A5. Overige	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
2. Industriële processen	7,3	4,8	4,9	5,6	5,8	2,7	5,3
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	1,2	0,1
Totaal	47,0	33,5	38,3	38,0	37,8	1,7	37,9

(In Mt CO ₂ -equivalenten)	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddelde	Gemiddelden
						jaarlijkse groeivoeten 2010-2016[3]	2008-2012[2;3]
Vlaams Gewest							
1. Energie	66,7	68,4	68,6	68,5	68,0	-0,1	68,6
1.A. Verbranding van brandstoffen	66,6	68,3	68,4	68,4	67,9	-0,1	68,5
1.A1. Transformatie van energie	23,0	22,4	23,1	24,5	24,2	1,1	23,1
1.A2. Industrie	15,1	14,4	12,9	13,5	13,5	-0,9	13,6
1.A3. Transport	12,1	14,8	14,7	14,1	14,2	-0,6	14,5
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	16,3	16,8	17,8	16,2	16,0	-0,7	17,3
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
2. Industriële processen	0,9	2,6	2,7	3,1	3,1	2,7	2,7
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5. Afval	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal	67,9	71,1	71,3	71,6	71,1	0,0	71,4

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2009 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2009 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2011 in het kader van het Besluit 280/2004, behalve voor de energiegebonden CO₂-emissies, die werden endogeen berekend voor 2009 met HERMES en HERMREG.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2010-2016.

Tabel 60: Evolutie van de totale CH₄-emissies per sector

<i>(In kt CO₂-equivalenten)</i>	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddelde jaarlijkse groeivoeten 2010-2016[3]	Gemiddelden 2008- 2012[2;3]
Het Rijk							
1. Energie	1303,1	657,0	698,1	658,6	651,6	-0,1	677,7
1.A. Verbranding van brandstoffen	443,5	265,0	280,4	258,8	254,7	-0,6	276,3
1.A1. Transformatie van energie	5,3	20,1	20,4	19,4	19,1	-0,7	19,6
1.A2. Industrie	77,7	50,4	51,7	49,3	48,0	-0,7	56,1
1.A3. Transport	119,4	16,0	16,3	16,3	16,4	0,4	16,4
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	241,2	178,5	191,9	173,7	171,1	-0,6	184,0
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	859,6	391,9	417,7	399,8	397,0	0,2	401,4
2. Industriële processen	0,0	18,4	18,4	18,4	18,4	0,0	24,4
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	7079,1	5168,6	5177,2	5220,3	5228,9	0,2	5171,3
5. Afval	2856,4	607,6	557,1	360,9	330,9	-8,3	561,9
Totaal	11238,7	6451,5	6450,7	6258,1	6229,8	-0,5	6435,3
Brussels Hoofdstedelijk Gewest							
1. Energie	105,7	30,8	32,9	31,8	31,7	0,4	32,2
1.A. Verbranding van brandstoffen	20,5	8,4	9,1	8,9	9,0	1,0	8,8
1.A1. Transformatie van energie	0,7	0,1	0,1	0,0	0,0	-5,8	0,1
1.A2. Industrie	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,6	0,1
1.A3. Transport	7,2	0,5	0,6	0,5	0,5	-0,4	0,5
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	12,4	7,6	8,3	8,3	8,3	1,2	8,1
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	85,2	22,4	23,9	22,8	22,7	0,2	23,5
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	0,0	0,4	0,4	0,4	0,4	0,2	0,4
5. Afval	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-8,3	0,0
Totaal	105,7	31,1	33,3	32,1	32,0	0,4	32,6
Waals Gewest							
1. Energie	394,9	228,2	242,3	225,5	222,3	-0,4	239,6
1.A. Verbranding van brandstoffen	203,7	109,5	115,9	104,4	102,1	-1,0	117,5
1.A1. Transformatie van energie	1,5	7,2	7,4	6,8	6,7	-1,0	7,5
1.A2. Industrie	65,2	32,2	33,6	31,0	29,9	-1,0	37,7
1.A3. Transport	40,7	6,9	6,9	6,8	6,8	-0,1	6,8
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	96,2	63,3	68,1	59,9	58,7	-1,1	65,6
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	191,2	118,7	126,5	121,0	120,2	0,2	122,1
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	2174,2	1818,3	1821,3	1836,5	1839,5	0,2	1824,2
5. Afval	1028,3	138,5	127,0	82,3	75,4	-8,3	128,1
Totaal	3597,4	2185,0	2190,6	2144,2	2137,3	-0,3	2191,9

(In kt CO ₂ -equivalenten)	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddelde	Gemiddelden
						jaarlijkse groeivoeten 2010-2016[3]	2008- 2012[2;3]
Vlaams Gewest							
1. Energie	802,5	398,6	422,8	401,3	397,7	0,0	405,9
1.A. Verbranding van brandstoffen	219,4	147,7	155,5	145,4	143,6	-0,4	150,1
1.A1. Transformatie van energie	3,1	13,4	13,0	12,6	12,4	-1,1	12,2
1.A2. Industrie	12,2	18,1	18,0	18,2	17,9	-0,2	18,3
1.A3. Transport	71,4	8,6	8,8	9,0	9,1	0,8	9,1
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	132,6	107,5	115,5	105,6	104,1	-0,5	110,4
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	583,2	250,9	267,3	255,9	254,1	0,2	255,8
2. Industriële processen	0,0	18,4	18,4	18,4	18,4	0,0	24,4
3. Gebruik van oplosmiddelen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Landbouw	4904,9	3350,0	3355,5	3383,4	3389,0	0,2	3346,8
5. Afval	1828,1	469,1	430,1	278,6	255,5	-8,3	433,9
Totaal	7535,5	4236,0	4226,8	4081,7	4060,5	-0,6	4211,0

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2009 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2009 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2010 in het kader van het Besluit 280/2004.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2010-2016.

Tabel 61: Evolutie van de totale N₂O-emissies per sector

(In kt CO ₂ -equivalenten)	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddel-	Gemiddel-
						de	
						jaarlijkse	2008-
						groeivoeten	2012[2;3]
						2010-	
						2016[3]	
Het Rijk							
1. Energie	798,0	634,7	655,7	641,6	637,8	0,1	640,6
1.A. Verbranding van brandstoffen	798,0	634,7	655,7	641,6	637,8	0,1	640,6
1.A1. Transformatie van energie	211,6	173,8	179,2	177,7	176,6	0,2	169,2
1.A2. Industrie	56,7	95,4	97,9	93,3	90,8	-0,7	99,4
1.A3. Transport	389,5	216,9	222,0	222,0	223,4	0,4	219,9
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	138,5	148,0	155,9	147,9	146,4	-0,2	151,4
1.A5. Overige	1,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,0	0,7
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	3933,8	2028,3	2046,9	2118,5	2132,7	0,7	2024,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	246,1	214,0	214,0	214,0	214,0	0,0	214,0
4. Landbouw	5560,7	4447,5	4448,8	4455,5	4456,8	0,0	4446,6
5. Afval	292,6	294,2	295,3	301,1	302,3	0,4	295,4
Totaal	10831,2	7618,7	7660,7	7730,7	7743,7	0,2	7620,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest							
1. Energie	27,3	21,0	21,8	18,3	18,3	-1,9	21,0
1.A. Verbranding van brandstoffen	27,3	21,0	21,8	18,3	18,3	-1,9	21,0
1.A1. Transformatie van energie	9,5	9,8	10,2	6,9	6,9	-5,0	9,7
1.A2. Industrie	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	4,1	0,1
1.A3. Transport	13,7	7,9	8,1	7,9	7,9	0,0	7,9
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	3,9	3,1	3,4	3,4	3,4	1,2	3,3
1.A5. Overige	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	30,4	28,2	28,2	28,2	28,2	0,0	28,2
4. Landbouw	0,0	0,5	0,5	0,5	0,5	0,0	0,5
5. Afval	0,0	29,3	29,5	30,0	30,2	0,4	29,4
Totaal	57,8	79,1	80,0	77,0	77,2	-0,3	79,1
Waals Gewest							
1. Energie	251,9	196,6	227,5	215,5	211,9	1,1	216,9
1.A. Verbranding van brandstoffen	251,9	196,6	227,5	215,5	211,9	1,1	216,9
1.A1. Transformatie van energie	15,7	15,4	16,5	15,5	15,2	-0,2	16,7
1.A2. Industrie	39,1	50,5	72,2	67,3	65,1	3,7	65,8
1.A3. Transport	140,4	76,0	80,0	81,3	81,9	1,1	78,2
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	55,2	54,1	58,2	50,9	49,1	-1,4	55,5
1.A5. Overige	1,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,0	0,6
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	901,7	1062,2	1072,0	1109,5	1116,9	0,7	1050,0
3. Gebruik van oplosmiddelen	77,7	89,7	89,7	89,7	89,7	0,0	89,7
4. Landbouw	2598,9	2408,4	2409,1	2412,8	2413,5	0,0	2411,2
5. Afval	107,2	95,5	95,9	97,8	98,2	0,4	95,9
Totaal	3937,5	3852,4	3894,2	3925,2	3930,1	0,3	3863,6

(In kt CO ₂ -equivalenten)	1990[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddel-	Gemiddel-
						de	
						jaarlijkse	2008-
						groeivoeten	2012[2;3]
						2010-	
						2016[3]	
Vlaams Gewest							
1. Energie	518,7	391,1	406,3	407,8	407,6	0,6	392,3
1.A. Verbranding van brandstoffen	518,7	391,1	406,3	407,8	407,6	0,6	392,3
1.A1. Transformatie van energie	186,4	148,5	152,4	155,2	154,4	0,6	142,8
1.A2. Industrie	17,5	18,8	25,6	26,0	25,7	4,6	23,1
1.A3. Transport	235,4	132,9	133,9	132,9	133,5	0,1	133,8
1.A4. Diensten. gezinnen. landbouw	79,4	90,8	94,3	93,6	93,9	0,5	92,5
1.A5. Overige	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
1.B. Vluchtige emissies	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2. Industriële processen	3032,1	966,1	974,9	1009,0	1015,8	0,7	974,2
3. Gebruik van oplosmiddelen	137,9	96,1	96,1	96,1	96,1	0,0	96,1
4. Landbouw	2961,9	2038,1	2038,7	2041,7	2042,4	0,0	2034,5
5. Afval	185,3	169,3	170,0	173,3	174,0	0,4	170,1
Totaal	6835,9	3660,6	3686,0	3728,0	3735,9	0,3	3667,3

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2009 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2009 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2011 in het kader van het Besluit 280/2004.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2010-2016.

Tabel 62: Evolutie van de gefluoreerde gassen

(In kt CO ₂ -equivalenten)	1995[1]	2009[2]	2010[3]	2015[3]	2016[3]	Gemiddelde	Gemiddel-
						jaarlijkse	
						groeivoeten	2008-
						2010-2016[3]	2012[2;3]
Het Rijk	4974,4	2021,7	2105,8	2683,7	2818,0	4,9	2137,0
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	41,2	179,6	189,0	243,7	256,4	5,2	190,5
Waals Gewest	173,7	579,2	609,4	785,8	826,8	5,2	611,2
Vlaams Gewest	4759,4	1262,9	1307,4	1654,2	1734,8	4,6	1335,3

[1] Cijfers van het referentiejaar zijn vastgelegd in het *Report of the Review of the Initial Report of Belgium*, december 2007.

[2] De cijfers voor 2009 stemmen overeen met de inventariswaarden voor 2009 afkomstig uit de nationale en regionale emissie-inventarissen die door België overgemaakt zijn aan de Europese Unie in maart 2011 in het kader van het Besluit 280/2004.

[3] Regionale economische vooruitzichten 2010-2016.

10.5. Verklarende woordenlijst

- De **beroepsbevolking** (of het **arbeidsaanbod**) bestaat uit de werkende en de (werkzoekende) werkloze inwoners. De FPB-definitie van de beroepsbevolking omvat ook de oudere werklozen.
- De **activiteitsgraad** is het procentuele aandeel van de beroepsbevolking in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64).
- De **binnenlandse werkgelegenheid** van een regio is het aantal banen in een regio, of nog de **werkgelegenheid naar werkplaats**. Indien men hierbij het pendelsaldo en de grensarbeid optelt bekomt men het aantal werkende inwoners van een regio, of de **werkgelegenheid naar woonplaats**, of nog de **werkende beroepsbevolking**.
- Het **pendelsaldo** van een gewest is gelijk aan het aantal inwoners werkzaam in de twee andere gewesten min het aantal inwoners uit de twee andere gewesten die werken in dat gewest. Een positief pendelsaldo geeft dus aan dat er meer inwoners uitstromen om elders te werken dan dat er instromen.
- De verhouding van de werkende beroepsbevolking t.o.v. de bevolking op arbeidsleeftijd is de **werkgelegenheidsgraad**.
- De **administratieve werkloosheid** omvat de personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de regionale bemiddelingsinstellingen. Dit concept heeft een exhaustief karakter waardoor het een basis vormt die coherent is met de overige boekhoudkundige aggregaten die in het model worden gebruikt (in het bijzonder de werkgelegenheid). Dit concept is dus geschikt voor een raming van de middellangetermijnevolutie van het arbeidsaanbod, waarbij rekening moet gehouden worden met een volledige opsplitsing van de bevolking per sociaaleconomische categorie.
- De **werkloosheid volgens de FPB-definitie** komt overeen met een uitgebreid concept van de administratieve werkloosheid, Het omvat ook de oudere werklozen die vrijgesteld zijn van inschrijving als werkzoekende. Omdat deze niettemin deel uitmaken van het arbeidsaanbod, wordt dit uitgebreid concept weerhouden is in de voorgestelde vooruitzichten.
- De **werkloosheid volgens de 'Enquête naar de arbeidskrachten'** (EAK) wordt opgesteld op basis van een enquête bij een steekproef van de bevolking. Deze enquêtes worden uitgevoerd door het ADSEI (het vroegere NIS) en bezorgd aan Eurostat, dat het methodologisch kader ervan definieert, De hoedanigheid van werkloze wordt erkend na een individueel interview waarin wordt nagegaan of de werkloze reëel beschikbaar is voor de arbeidsmarkt en actief naar werk zoekt.
- De **werkloosheidsgraad** geeft het procentuele aandeel werklozen in de beroepsbevolking weer.
- De **reële (arbeids)productiviteit per hoofd** is de toegevoegde waarde (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid.
- De loonkosten (in kettingeuro's) gedeeld door de binnenlandse werkgelegenheid geeft de **reële loonkosten per hoofd**.
- De **regionale investeringen** in deze publicatie zijn altijd exclusief investeringen in woongebouwen.

- De **energiebalans** is het boekhoudkundig kader voor de energiestromen. De kolommen geven de gebruikte en beschikbare energiebronnen in de economie weer en de rijen de verschillende bewerkingen m.b.t. energie.
- Het begrip '**marktbedrijfstakingen**' slaat op het geheel van alle bedrijfstakingen, behalve de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare diensten'.
- Onder **tertiaire sector** verstaat men de som van de marktdiensten en de bedrijfstaking 'niet-verhandelbare' diensten. De **primaire sector** bestaat enkel uit de bedrijfstaking 'landbouw', De bedrijfstakingen 'energie', 'verwerkende nijverheid' en 'bouw' vormen de **secundaire sector**.
- De **bedrijfstakingen** in het HERMES-HERMREG-systeem komen overeen met volgende hergroepering van NACE-BEL bedrijfstakingen:

Benaming van de bedrijfstaking	NACE-BEL (A31)
1. Landbouw	Landbouw, jacht en bosbouw (AA) + Visserij en het kweken van vis en schaal- en schelpdieren (BB)
2. Energie	Winning van energiehoudende delfstoffen (CA) + Vervaardiging van cokes, geraffineerde aardolieproducten en splijt- en kweekstoffen (DF) + Productie en distributie van elektriciteit, gas en water (EE)
3. Verwerkende nijverheid	
a. Intermediaire goederen	Winning van niet-energiehoudende delfstoffen (CB) + Vervaardiging van chemische producten en van synthetische vezels (DG) + Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten (DI) + Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal (DJ)
b. Uitrustingsgoederen	Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (DK) + Vervaardiging van elektrische en optische apparaten en instrumenten (DL) + Vervaardiging van transportmiddelen (DM)
c. Consumptiegoederen	Vervaardiging van voedings- en genotmiddelen (DA) + Vervaardiging van textiel en textielproducten (DB) + Leernijverheid en vervaardiging van schoeisel (DC) + Houtindustrie en vervaardiging van artikelen van hout, kurk, riet en vlechtwerk (DD) + Vervaardiging van pulp, papier en papierwaren; uitgeverijen en drukkerijen (DE) + Vervaardiging van producten van rubber en kunststof (DH) + Overige industrie (DN)
4. Bouw	Bouwnijverheid (FF)
5. Marktdiensten	
a. Vervoer en communicatie	Vervoer en communicatie (II)
b. Handel en horeca	Groot- en kleinhandel; reparatie van auto's, motorrijwielen en consumentenartikelen (GG) + Hotels en restaurants (HH)
c. Krediet en verzekeringen	Financiële instellingen (JJ)
d. Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (NN)
e. Overige marktdiensten	Exploitatie van en handel in onroerend goed, verhuur en zakelijke dienstverlening (KK) + Overige gemeenschapsvoorzieningen en sociaal-culturele en persoonlijke diensten (OO)
6. Niet-verhandelbare diensten	
a. Overheidsdiensten en onderwijs	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (LL) + Onderwijs (MM)
b. Huishoudelijke diensten	Particuliere huishoudens met werknemers (PP)